

נבואה והשגחה

1294567

התקיימות נבואות התורה לאורך
ההיסטוריה הישראלית

ובו שלשה שערים:

התקיימות התראות התוכחה

נצחיות עם ישראל ותורתו

איור תוכחה

תקופת עיקבתא דמשיחא

שנת תשמ"ה לפ"ק

בני ברק

את הספר אפשר להשיג אצל
מאיר שמחה סוקולובסקי
רח' בית הלל 5
בני ברק
טל. 796838

אוצר החכמה

כל הזכויות שמורות

לזכרון עולם

א"א מו"ד

ד' אפרים שמואל ב"ר מאיר שמחה ז"ל

אשר גדלני על ברכי התורה והנחני בדרך האמת. ואשר
הקדיש כל עמלו ואונו שאוכל לשבת באהלה של תורה
במנוחה.

ולב"ע ז' שבט תשמ"ג

ת. נ. צ. ב. ה

הסכמות

הרב בנימין יהושע זילבר

שדרות אביי ורבא 4

בני ברק

בס"ד

יום כ"ז חודש תמוז תשמ"ג

הנה כבוד ידידי האברך כמדורשו רך בשנים ואב בתורה הרב... הראני הקונטריסים בשם "נבואה והשגחה". וג' שערים נפתחים בו, שער "התקיימות התראות התוכחה", שער "נצחיות עם ישראל ותורתו", שער "תקופת עיקבתא דמשיחא". והכל עשה באופן מפליא כדבר בעתו, ודבר בעתו מה טוב בגלל התועלת הרב שמביא הספר. עברתי כמעט על כל החיבור וראיתי שהכל מבוסס ע"פ דברי רבותינו ז"ל ודברי הראשונים והאחרונים וביחוד רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל.

הנה בספר מתברר דרכי אמונה והשגחה על עם ישראל, ומחברנו שליט"א מברר שכל המאורעות שהיה בכל התקופות וגם בתקופתנו של עקבתא דמשיחא כבר רמזה לנו מקודם תוה"ק, בבח' זה ספר תולדות אדם. וכתב הרמב"ן (בראשית פ' א') כי כל התורה כולה ספר תולדות אדם (ע"ע בדבריו שם). וכ"כ הרמב"ן בסוף האזינו בנוגע לפרשת האזינו שהיא כוללת כל העתידות למו. והוסיף הרמב"ן בזה"ל ואילו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים בכוכבים שהגיד מראשית וכו' ואף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לב לדברי האלקים מפי נביאו הנאמן בכל ביתו וכו' ע"ב.

ומחובתי להדגיש כאן שאף שסגנון וצורת הספר נבנה על כלליות ישראל וגם הענין תשובה שנוכר כאן מדובר באופן כללי ומרומוז בו גם תקופת התשובה של זמנינו. אבל התועלת של הספר יהי' כשיחזק הכלל שאמרו בסוף מכות "בא חבקוק והעמידן על אחת צדיק באמונתו יחי'" המרבר לכל אחד ואחד מכלל ישראל כי אין בכלל אלא מה שבפרט כי הכלל נברא מהפרטים. ואפי' במעמד הר סיני עשרת הדברות נאמרו בלשון יחיד להדגיש שמדברים לכל אחד ואחד (הרמב"ן שם). רצונינו לומר שהתועלת מעיון בספר הזה כשיקוים "והשבת אל לבבך" מה שנוגע לחיזוק האמונה והבטחון כשירגיש האמונה וההשגחה באופן חושי על כל צעד

וצעד זה יהי' הסולם לעלות במעלות העליונות תכלית כל התורה אשר בעבורם
נברא האדם.

וידוע דברי הרמב"ן בסוף בא דכתב בזה"ל "מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם
מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה שאין לאדם חלק בתורת מרע"ה עד
שיאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברבים
בין ביחיד אלא אם יעשה המצוות יצליחנו שכרו ואם וכו'" עכ"ל, הרי אף שעיקר
הלימוד מיעודי התורה שמדברים בלשון רבים מדגיש הרמב"ן בין ביחיד. וזו דרכן
של הראשונים ראה דברי הרמב"ם במאמרו הידוע (נתפרסם בסוף קימו"הל לבעל
צדה לדרך עם הבאור, הוצאת חכמה ומוסר משנת תש"כ) דכתב בזה"ל "ומפני זה
יראה כי מי שימצאוהו רעות וצרות ותלאות מן הנביאים או החסידים השלמים לא
מצאוהו זולתם בעת השכחה ההיא – "הסתרתי פני מהם וזהו לאכול" הנה באר כי
אנו הגורמים הסתרת פנים כמו שכתבו ואנכי הסתר וגו' ואל תסתפק בזה כי דין
היחיד כדין הקהל" עכ"ל. והדברים מבהילים.

ובהמשך החיבור ראינו למחברנו שליט"א בקשר לעיקר מטרתו הוא להבליט את
המגיד מראשית אחרית מצטט באריכות את הרמב"ן בחקותי שהרמב"ן מראה
בחוש שהתוכחה של ת"כ הוא כנגד בית ראשון והתוכחה של משנה תורה הוא כנגד
בית שני אשר עדיין נמשך חורבנו וכל דור שלא וכו'. אבל יש להוסיף שיש לראות את
המגיד מראשית אחרית גם בנוגע לסיבת החורבן שזה נוגע לעבודת עצמו שזה
מטרתו בשורות אלו להבליט שהרמב"ן כותב שמרומז סיבת החורבן המבואר ביומא
דף ט', ממילא אין חידוש על התגברות הרע בשטח זה וביחוד בימינו לדאבונינו הרב.
ויש להוסיף מה שבתוכחה זו נאמר תחת אשר לא עבדת וכו' זה שלימות השמחה
[כמבואר ברמב"ם פסוק זה בסוף הל' לולב על שמחה שיש בה עבודת יוצר הכל] וכן
נאמר שם ליראה את השם הנכבד והנורא וכו' זה נאמר על שלימות יראה (כמובא
במס"י – יראת חטא) שהמגיד מראשית אחרית כבר הודיע לנו שבאחרית הימים אין
דורש ואין מבקש, כיון שבזה מותנה גאולתנו ובנין בית מקדשנו, כמו שזה גרם
החורבן.

ויתן ד' שיוזכה להפיצו ביעקב ובישראל לחזק יסודות האמונה הצרופה.

דכבוד"ה יצחק כבודו התורה זמאין מוואס. וירק עין
היין, פולטע בילבן

ישיבת
"אור חדש"
ירושלים

הרב חיים אפרים זייצ'יק
ראש הישיבה

קיימתי בקשת ידידי וידיד משפחתו הכבודה המוכר לי מכבר אחד מבני עליה
הרב..... שהביא לי צרור ענינים אשר נשאו לבו אותו טרח קיבץ וליקט דברים
טובים ומעולים מדברי הנביאים המנבאים בכל דור ודור, והצופים לאחרית הימים,
ומחכמים קדמאי ובתראי זי"ע בענינים העומדים ברומו של עולם.

אכן רוח היא באנוש. כל רעיון וחידוש שעולה על לבו של אדם הוא בא מתוך
הופעה, והשראה עליונה, ע"י אור ה' החפץ בו והוא כמו נבואה קטנה שזכה וזיכו לו
מן השמים, ההופעה והגלוי הוא לפי לטש נשמתו שקבעו לו מן השמים ונתנו לו
מקום להתגדר והוא סגולה מיוחדת ומתאימה לו.

ואמרו חז"ל: אמר רבי אפילו רוח הקודש ששורה על הנביאים אינה שורה אלא
במשקל, יש מתנבא ספר אחד, ויש מתנבא שני ספרים. וא"ר יודן אפילו ד"ת שנתנה
מלמעלה לא נתנה אלא במדה ואלו הן: מקרא, משנה, גמרא, ואגדה, יש שזוכה
למקרא, ויש שזוכה למשנה, ויש שזוכה לגמרא, ויש שזוכה לאגדה, ויש שזוכה
לכולן. [ילקוט איוב כ"ח. תתקט"ז]

והנני באתי לברכו בברכת הדיוט שיזכהו ה' לזכות את ישראל בגלוי אמרו
לקרוב ולרחוק, ובזכות זה תתקרב גאולתנו ופדות נפשנו וזכות מהרה לרגלי המבשר
טוב, משמיע שלום.

בְּכֹחַ אֵל-רַחֵם אֶת-יִשְׂרָאֵל וְאֶת-קִרְבָּנוֹ

חיים אפרים זייצ'יק

ט"ו אייר תשנ"א כה אהרן יחזקאל יצ"ו

הרב ש. י. ניסים קרליץ

רמת אהרן

רח' ר' מאיר 6

בני ברק

בס"ד יום ח"י כסלו תשמ"ה

ראיתי את הספר "נבואה והשגחה" שחיבר הרה"ג..... והוא ליקוט
והערות על הרבה ענינים שמאירים ומראים פירושי המקראות עם
פירושי המאורעות שאירעו לכלל ישראל. וגם דברי חיזוק באמונה
והשגחה פרטית.

והגני לברך את הרב המחבר שליט"א כשם שזכה לזכות את הרבים
בחיבור זה כן יזכה להרבה ספרים מועילים וזכות הרבים תהי' תלוי' בו.

ניסים קרליץ

תוכן הענינים

הסכמות

יא הקדמה

יג פתיחה: גם בתקופה של הסתר פנים ניתן לראות בהתקיימות נבואות התורה

דברי ימי ישראל הם עצמם עדות על השגחת ה'

שער ראשון

התקיימות התראות התוכחה

כג בפתח השער: ברכה וקללה

א. הגלות וחורבן בית המקדש וארץ ישראל

כו פרק ראשון: ארץ ישראל נתונה לעם ישראל על תנאי

חורבן ארץ ישראל.

פרק שני: שרשרת המאורעות שהביאה לחורבן ולגלות ראשונה

לא אינה ניתנת לחיזוי מראש

לד פרק שלישי: שליטת ה' בהיסטוריה המתגלית בגלות השניה

לט פרק רביעי: יחודה של ארץ ישראל בהשגחת ה'

מא פרק חמישי: הרמוזים בתורה על שתי הגלויות

בתוכחה בויקרא הזהירה על החטאים שבגללם חרב בית ראשון, ובתוכחה בדברים הזהירה על חטאים שבגללם נחרב בית שני. – התורה חזתה מראש שוני בין המאורעות שקדמו לשני החורבנות. – רק התוכחה בויקרא מזכירה את בטול הקרבנות וחורבן המקדש. – קביעה מראש מנין יבוא הכובש ופרטים עליו. – התורה ניבאה מראש את משך גלות בבל. – התורה מתארת תאור שונה את הגאולות שלאחר שתי הגלויות. – מלך ישראל וגורלו נחזו מראש. – נפילת הארץ בידי הגוי שיבוא מרחוק. – הקללה של אכילת בשר הבנים ברעב התקיימה. – העונש של הולכת השבויים למכירה למצרים. – עליתו של העבד האדומי ובני הנכר שבארצנו נצפתה מראש. – התקיימה הקללה אשה תארס ואיש אחר...

נ פרק שישי: נבואות התורה על פרטיהן באז ונחיו

נב פרק שביעי: נבואה על חורבן בבל

ב. רדיפות היהודים וסבלם בארצות הגלות

- נד פרק שמיני: אזהרות התוכחה על תקופת הגלות
- נו פרק תשיעי: פוזר עם ישראל בעולם
מקצה הארץ ועד קצה. - לא מצאו מנוח.
- ס פרק עשירי: חוסר בטחון ופחד קיום
החיים תלויים מנגד. - חוסר בטחון כלכלי. - נכנעים בפני האויבים.
- סג פרק אחד-עשר: צרות רבות המתגברות והולכות
כל יום קללתו מרובה מחברו. - אנוסים לעבוד את אלוהי העמים. - מתי מספר
במקום מאות מליונים. - סבלות היהודים מעוררים תמיהה וגם לעג וקלס.

ג. שנאת ישראל

- סז פרק שנים-עשר: שנאת עשו ליעקב - הלכה!
- סט פרק שלשה-עשר: הגלות כסיבה לשנאת ישראל
- עא פרק ארבעה-עשר: שנאת הנצרות ליהודים
- עג פרק חמשה-עשר: סיבות כלכליות לשנאת ישראל
- עה פרק ששה-עשר: האנטישמיות
- עז פרק שבעה-עשר: שנאת ישראל בימינו
- עט פרק שמונה-עשר: לאות ולמופת

שער שני

נצחיות עם ישראל ותורתו

- פג בפתח השער: חמש הבטחות
- פד פרק ראשון: לא מאסתים לכלותם
- פו פרק שני: נצחיות התורה בישראל
- פט פרק שלישי: הבטחת קיום עם ישראל ותורתו גם כגלות
- צב פרק רביעי: קיום עם ישראל נס ופלא שאין כדוגמתו
- צד פרק חמישי: תפנית באופן קיום הבטחת הנצחיות לעם ישראל
- צו פרק שישי: הסכנה לקיום עם ישראל בתקופת חורבן בית שני ולאחריו
- ק פרק שביעי: בכל מקום מפלט לעם ישראל ותורתו
- קב פרק שמיני: עת צרה נוספת לישראל והתשועה המופלאה ממנה
- קד פרק תשיעי: ההשגחה העליונה דאגה להמשך מסורת התורה מדור לדור
- קז פרק עשירי: כתיבת המשנה והתלמוד
- קי פרק אחד-עשר: הנס הגדול של קיום עם ישראל בתקופת הראשונים

- קיג פרק שנים-עשר: תקופה שניה של רדיפות ושמדות
 - קטז פרק שלשה-עשר: ההשגחה העליונה הכינה מקום מפלט ליהודי אשכנז וספרד
 - קיט פרק ארבעה-עשר: לא פסקה תורה מישראל גם בעת הזו
 - קכב פרק חמשה-עשר: מהו המקור למסירות הנפש ולכוח העמידה המופלא של העם היהודי
 - קכז פרק ששה-עשר: יד ההשגחה ביחס הנצרות והאיסלם ליהודים
 - קל פרק שבעה-עשר: גם הצלחתם הכלכלית של היהודים בגלות
 - קלג פרק שמונה-עשר: נצחיות התורה מול הקמים עליה מבית
 - קלח פרק תשעה-עשר: גם קיום עם ישראל בימינו
 - קמב פרק עשרים: ההשגחה העליונה דאגה להצלת שארית הפלטה
 - קמד פרק עשרים ואחד: גם הצלת התורה בימינו
- ההשגחה העליונה הכינה מקום משכן חדש ישן לתורה בארץ ישראל.
- קמו פרק עשרים ושנים: גם קיום עם ישראל בארץ ישראל
 - קמח פרק עשרים ושלושה: הלקח הנלמד מההיסטוריה הישראלית
 - קנ פרק עשרים וארבעה: השבת ברית עולם בין הקב"ה לישראל
 - קנב פרק עשרים וחמשה: ארץ ישראל נתונה לעם ישראל גם בזמן החורבן
 - קנו פרק עשרים וששה: הכותל המערבי ישאר קיים לעולם

שער שלישי

תקופת עיקבתא דמשיחא

- קסא בפתח השער: תקופתנו - תקופת עיקבתא דמשיחא
- קסד פרק ראשון: הירידה הרוחנית בתקופת עיקבתא דמשיחא
 גאולה בדור שכלו חייב. - המינות והכפירה יתפשטו. - האמת נעדרת. - תלמידי חכמים ויראי חטא מתמעטים. - יראי חטא ותלמידי החכמים וחכמתם ימאסו. - התקוממות הצעירים נגד האבות והזקנים. - החוצפה והעזות תגדל. - בית ועד יהפך לזנות. - היוקר יאמיר. - בדם בריתי.
- קעא פרק שני: הצרות הגדולות לפני בא הגאולה
 רעות רבות וצרות. - איכה ירדוף אחד אלף.
- קעח פרק שלישי: למעלה מבינת אנוש
 אין זה מאורע טבעי.
- קפד פרק רביעי: ושבת עד ה' אלוקיך
- קפז סוף דבר: עדות נאמנה

הקדמה

דרכים רבות מובילות לחיזוק האמונה. אחת מהן היא התבוננות בהתאמה המופלאה שבין ההיסטוריה הישראלית לבין דברי התורה על עתידות עם ישראל.

דרך זו לא זכתה משום מה לתפוס את מקומה הראוי לה. ומפליא הדבר, שהרי כה פשוטה היא: קח לידך האחת את ספר התורה שניתן לישראל לפני כ-3300 שנה, ובידך השניה החזק ספר היסטוריה של עם ישראל המספר את מה שארע לעם זה במשך אלפי השנים שלאחר מתן תורה. והשוה את הנאמר בראשון בלשון עתיד אל מה שהתרחש במציאות כמסופר בספר ההיסטוריה. ואז תעמוד נדהם לנוכח ההתאמה, כאילו התורה נכתבה אחרי המאורעות ולא אלפי שנים לפני שארעו במציאות.

רק בורא העולם ומנהיגו יכול לומר בפסקנות: כך יהיה! והדבר קם ונהיה. רואים בחוש שנותן התורה מנהיג את העולם, ההיסטוריה בידו כחומר ביד היוצר והוא מטה אותה לכל אשר יחפוץ.

והנה, למרות פשטותה של דרך זו אין מקדישים לה את תשומת הלב הראויה, ואין משתמשים בה לחיזוק האמונה כראוי לה. אפשר שהדבר נובע מהעדרו של ספר המרכז את הנבואה וההיסטוריה זה מול זה אל מקום אחד.

לכן, השתדלתי כפי יכולתי לאסוף יחד את נבואות העתיד שבתורה, ולהראות כיצד הן התקיימו במהלך ההיסטוריה ואת יד ההשגחה העליונה המתגלית בקיומן. תקותי היא שעל ידי כך יפנו רבים אל נבואות אלו ויגלו את מעינות האמונה הטמונים בהם.

אמנם הדרך העיקרית לאמונה היא התבוננות ביציאת מצרים ומעמד הר סיני, וכן בנפלאות הבריאה. אך לימדונו רבותינו שאין קץ לדרגות באמונה, וגם בעל אמונה חזקה יכול להתעלות ולהתחזק עוד ועוד באמונתו. וככל שמרבים להתבונן בנפלאות תורתנו הקדושה ובנפלאות ההשגחה העליונה, כן מתחזקת ומעמיקה האמונה בלב.

תקותי ותפלתי שהדרך הסלולה בספר זה תסייע גם היא להגברת האמונה בלבנו. כמו כן יהא ספר זה לעזר לתנועת התשובה שהחלה, בחסדי ה', בימינו, ומחפשי האמת ימצאו בו דרך נוספת להכיר אותה ולהגיע אל האמונה, ויתעלה ויתקדש שמו יתברך.

רבים מהדברים המופיעים בספר זה שמעתי מרבותי או שקראתי אותם בספרים. אבל היות ופעמים רבות לא הבאתי את הדברים כלשונם וגם פעמים רבות לא זכור לי מקור הדברים לכן אני מסתפק בזה שאני מציין שחלק גדול מהדברים והרעיונות שמובאים בספר זה לקוחים מאחרים.

אני מודה בזה לאלקי מרום החונן לאדם דעת שעוררני לשים לבי לנבואות המופלאות שבתורתו, ועזרני לערוך את הדברים ולסדרם בספר לזכות בהם את הרבים.

תודה וברכה נתונים בזה לכל הרבנים החשובים שליט"א ולכל ידידי הטובים שהואילו בטובם לעבור על הספר ולהעיר הערות חשובות.

רב תודות לגאון האדיר בקי וחריף רבי חיים קניבסקי שליט"א שהקדיש מזמנו החשוב ועבר על רוב הספר ועודדני להוציאו לאור.

שלמי תודה לידידי הרב דוד סלומון שעזר בעריכת הספר ובסגנונו ולא חסך עמל וטורח שיצא מתוקן ומהודר.

תהא משכורתם שלמה מעם ה'.

גם בתקופה של הסתר פנים ניתן לראות בהתקיימות נבואות התורה

אנכי א-ל ואין עוד א-לקים...
מגיד מראשית אחרית,
ומקדם (את) אשר לא נעשו (עדיין)
אומר (ו) עצתי תקום, וכל חפצי אעשה.

(ישעיה מו)

להגיד מראש את העתיד להתרחש יכול רק בורא העולם אשר "הוא לבדו עשה ועושה ויעשה את כל המעשים". התגשמות למעשה של נבואות שנאמרו בטרם התרחשו הדברים במציאות, מוכיחה שהן אכן נבואות שנאמרו מפיו ה', ומעידה עדות נאמנה שהבורא לבדו הוא מנהיג העולם ומנהלו.

מבחן זה של התקיימות נבואה בעתיד הוא ברור ומוסמך. אותו נתנה לנו התורה לבדוק על פיו את מי שמציג את עצמו כנביא (דברים יח). וכתב הרמב"ם (הל' יסודי התורה פ"י ה"א) שכך בודקים אותו:

אין אומרים לו קרע לנו את הים, או החיה מת ונאמין בך, אלא אומרים לו אם נביא אתה, אמור דברים העתידים להיות, והוא אומר, ואנו מחכים לראות היבואו דבריו או לא. ואפילו נפל (לא התקיים) דבר קטן, בידוע שהוא נביא שקר.

לו קם בימינו נביא אמת שהיה מנבא מאורעות עתידיים, והללו היו מתרחשים בפרסום רב לעין כל, והדבר היה חוזר על עצמו כמה וכמה

פעמים, דומה ששום אדם ישר לא יכול היה להשאר שוה נפש ולא להוציא את המסקנות המתאימות.

והנה בכל בית בישראל נמצא ספר התנ"ך, ובו נכתבו כבר לפני אלפי שנים נבואות על העתיד. נבואות אלה כוללות את המאורעות החשובים שארעו לעם ישראל במשך אלפי שנים, מיום היותו לעם ועד היום הזה. ספר זה - התנ"ך, מכיל בתוכו את ההוכחה למקורו האלוקי, ומחייב כל אדם הגיוני להסקת מסקנות למעשה.

בתחילת דרכו כעם, זכה עם ישראל להנהגה של הארת פנים מה'. הנביאים הורו לעם את דרך ה' וגם הגידו לו את העתיד להיות. נסים גלויים היו דבר יום ביומו, והנהגת ה' את עם ישראל היתה בהשגחה גלויה. הכל ראו אז כי יש אלוקים בישראל.

משחטאו ישראל וסרו מן הדרך, שונתה ההנהגה עמהם לדרך של הסתרת פנים, כנאמר בתורה (דברים לא, יז): "וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתני פני מהם." ואמרו חז"ל (ירושלמי פרק חלק, ה): אין לך שעה קשה בעולם מאותה שעה שאמר לו הקב"ה למשה "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא". בהגיע "היום ההוא", פסקה ההנהגה הניסית הגלויה של ה' ובמקומה באה הנהגה נסתרת הנותנת מקום לטעויות ולספקות, עד שנדמה שחס וחלילה עזב ה' את עמו ישראל.

אולם עם כל זאת לא תמו חסדי ה' עמנו. אף כי אין נביאים החיים אתנו כיום, שלח לנו ה' קרן אור מתוך התקופה של הארת פנים להאיר את החשכה של תקופת ההסתר, ניתנה לנו שירת עדות שנועדה במיוחד לתקופה זו של הסתר פנים, כמו שנאמר:

**ואנוכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא ...
ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את
בני ישראל שימה בפיהם למען תהיה לי השירה
הזאת לעד בבני ישראל.
והיה כי תמצאנה אותו רעות רבות וצרות,
וענתה השירה הזאת לפניו לעד.**

(דברים לא, יט)

וכיצד תשמש השירה כעד בבני ישראל, הסביר רש"י (שם):
 "שהתירתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו".

נבואות העדות שבשירה התקיימו ומתקיימות לעינינו בתקופה של הסתר פנים. אפשר לראות בחוש, למרות החושך של ההסתר, שלא עזב הקב"ה את עמו והוא ממשיך להנהיגו בהנהגה מיוחדת לעם הנבחר.

וכך מבאר את הדברים הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל בספרו קובץ מאמרים (לג):

"ועתה כתבו לכם את השירה הזאת וגו'. ג' מצוות נצטוו בזה:
 א. לכתוב. ב. ללמד את בני ישראל שידעו כונת השירה. ג.
 לשימה בפיהם. אחרי חתימת השירה כתוב "ויאמר משה שימו
 לבבכם על כל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום". הוזהרו
 בזה לתשומת לב מיוחדת לדברי השירה. ראינו מזה גודל
 מעלת השירה הזאת וחשיבותה המיוחדת, שהוזהרו בכמה
 אזהרות עליה להבינה היטב ולזכרה, אשר לא נמצא בשום
 פרשה בתורה דוגמת זה.

והטעם מפורש בכתוב: "למען תהיה לי השירה הזאת לעד
 בבני ישראל". וכן להלן: "והיה כי תמצאנה אותו רעות רבות
 וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לעד". "וענתה" מבואר
 ברש"י (גיטין פג): כל ענייה הכתובה בתורה לשון הרמת קול
 היא. והיינו שהשירה הזאת לא רק שתעיד, אלא תצווח
 עדותה בקול רם: ראו, שכל הקורות אתכם הודיעו לכם זה
 יותר משלשת אלפי שנה, ואף דבר אחד מדבריה לא נפל
 ארצה והכל נתקיים לעינינו!"

בשירת האזינו (דברים לב) ובפרשיות הסמוכות לה (פרשת התוכחה
 ועוד) אמרה לנו התורה מראש את המאורעות העתידיים להתרחש מיום
 היותנו לעם ועד אחרית הימים. כל ההיסטוריה הישראלית מקופלת
 בנבואות אלה.

אמנם כיום, כאשר אנו משקיפים אחורה על ההיסטוריה, אחרי שמאורעותיה כבר התרחשו במציאות, נדמה לנו שהכל פשוט ומוכח. נדמה לנו שכך קרה משום שכך צריכים היו הדברים לקרות. התרגלנו להיסטוריה המיוחדת במינה של עם ישראל והיא נראית לנו משום מה כמחויבת המציאות, עד שנעלם מאתנו לפעמים הפלא הגדול, הן בקורות עם ישראל והן בנבואות שנאמרו עליו בתורה. אבל אחר התבוננות ומחשבה נראים הדברים באור אחר.

הבה נראה דוגמה אחת בדברי הגה"צ ר' שמחה זיסל זצ"ל מקלם בספרו חכמה ומוסר (מאמר כא):

"מצינו בקריאת שמע "השמרו לכם פן יפתה לבבכם... ואבודתם מהרה מעל הארץ" וגו'. מנין ידע משה רבנו ע"ה זאת? הלא ישראל גבורים נפלאים כידוע, ופן תתקיים מלכותם זמן רב. הלא מצרים קודם הבית היתה ועדיין על מקומם עומדים. והרי רואים כי כבר התקיים שתי פעמים בית ראשון ובית שני, ומי הגיד למשה רבנו ע"ה זאת? - אלא תורה מן השמים הגידה לו".

כן הדבר גם עם שאר חזונות העתיד שבתורה, שום נתונים שהיו קיימים בזמן כתיבת התורה לא יכלו לאפשר לבן תמותה לנחש את העתיד. הבה נתבונן כיצד נראו הדברים בעיני אותו הדור שנאמרו לו צפונות העתיד שבתורה זמן רב בטרם נתגשמו במציאות. נראה כי בדרך טבעית ובמהלך רגיל היתה השתלשלות המאורעות יכולה, ולפעמים מוכרחת, להתפתח בדיוק להיפך מכפי שקרה במציאות.

המודיע מראש את העתיד לקרות בבטחון ובודאות, והדברים אכן הופכים למציאות בצורה מדוקדקת, יכול להיות רק הבורא שההיסטוריה בידי כחומר ביד היוצר, והוא משדד מערכות תבל כדי שיתגשמו כל דבריו כפי שאמרם למשה רבנו בסיני.

"וחיכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו" (ישעיה ח). גם בתקופה הקשה של הסתר פנים חיכינו לה' וקיוינו לו, כי יחד עם נבואות

התוכחה הקשות שנאמרו על תקופה זו, נאמרו גם נבואות נחמה על הגאולה העתידה. מי שאמר ועשה את חלק התוכחה שבנבואות התורה, מובטחים אנו בו שיקים גם את חלק הנחמה, קיומן של נבואות התוכחה מהווה עדות שהצרות והתלאות שבאו על עם ישראל בזמן הסתר הפנים אינן מקרה, אלא הנהגה מיוחדת מאת הבורא יתברך. זה מחזק את תקותנו וצפיתנו לקיומן של הנבואות על הגאולה העתידה במלואה בהגיע הזמן שנאמר בו:

**"כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם... הדנינו גוים
עמו כי דם עבדיו יקום, ונקם ישיב לצריו וכפר
אדמתו עמו".**
(סוף שירת האזינו)

דברי ימי ישראל הם עצמם עדות על השגחת ה'

**"זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור
שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך".**
(דברים לב)

התורה קוראת לנו לזכור את מאורעות העבר ולהתבונן בהם. מטרה חשובה לתורה בצוותה אותנו על כך, כי מתוך התבוננות מעמיקה בתולדות עמנו יכול אדם להגיע לביסוס אמונתו בה' כמנהיג העולם. ההגות בדפי העבר מובילה בהכרח למסקנה שכיוון ההיסטוריה תוכנן היטב מראש, וההוצאה לפועל היתה בהתאם לתכנון מוקדם זה. ברור הדבר שתכנון וביצוע כזה לא יכולים היו להעשות אלא על ידי הבורא השולט בהיסטוריה ומכוונה.

הרמב"ן בפירושו לתורה האיר עינינו לראות את המיוחד בהיסטוריה הישראלית. בפרשו את דברי התורה על הברכות שיתברכו ישראל אם ישמעו בקול ה' ואת העונשים שילקו בהם אם לא ישמעו בקולו, כותב הרמב"ן (ויקרא כו, יא):

...כי הברכות כולן נסים. אין בטבע שיבואו הגשמים ויהיה שלום לנו מן האויבים... בעשותנו החוקים והמצוות, ולא שיהיה הכל היפך מפני זרענו בשנה השביעית. ואע"פ שהם נסים נסתרים, שעולם כמנהגו נוהג, אבל הם מתפרסמים מצד היותם תמיד לעולם בכל הארץ. ...

שתהיה ארץ אחת כולה ועם אחד תמיד ברדת הגשם בעיתו, ושובע ושלוה ושלוה ובריאות וגבורה, בענין (באופן) שאין כמוהו בכל העולם, יודע לכל כי מאת ה' היתה זאת. ועל כן אמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. הפך מזה יהיה בקללות בעונשי הארץ... רק בארץ ההיא יתמהו וישאלו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת כי כולם יראו וידעו כי יד ה' עשתה זאת.

ידוע ומקובל אצל כל ההיסטוריונים כי דברי ימי ישראל הם מיוחדים במינם, ואין דומה להם בדברי ימי עמים אחרים. מיזם היותו לעם ועד היום רצופה דרכו שרשרת מאורעות מפליאים הנוגדים להגיון ולמהלך ההיסטורי הטבעי. הכללים המקובלים בהיסטוריה של עמים אחרים מאבדים את תוקפם כאשר מדובר בהיסטוריה של עם ישראל.

בלעם נבואתו על ישראל אומר עליהם שהם "עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב". דברים אלה שנקבעו בתורה (במדבר כג) על ידי משה רבנו ע"ה על פי ה' לפני למעלה משלשת אלפי שנה הוכחו כמאפיינים את עם ישראל לאורך כל ההיסטוריה שלו. מסלול קורותיו של עם ישראל אינו מקביל למסלולו של שום עם אחר, ופרשת תולדותיו אינה משתבצת בשום מסגרת היסטורית הכוללת גם עמים אחרים.

עובדה מפליאה היא שעם ישראל נמצא תמיד במרכז המאורעות, וההיסטוריה העולמית קשורה בו וסובבת סביבו ובעבורו ללא כל יחס לגודלו ולעוצמתו.

כאשר מצרפים וסוקרים את כל דברי ימי ישראל יחדיו, גדל הפלא עוד יותר עד שהדברים מכריזים על עצמם כי הם קורותיו של עם יחיד ומיוחד הזוכה להשגחה מיוחדת מאת הבורא.

על תופעה חריגה זו של ההיסטוריה הישראלית כבר עמדו ותמהו חוקרים והיסטוריונים רבים. הם ניסו למצוא הסבר הגיוני וטבעי למסלולה הבלתי שגרתני, אך לשוא. תולדות עם ישראל מנוגדים לחוקי ההיסטוריה הרגילים ועומדים מעל להם.

על היסטוריונים וחוקרים אלה נאמר בתורה:

"כי גוי אובד עצות המה ואין בהם תבונה. לו חכמו, ישכילו זאת, יבינו לאחריהם. איכה ירדוף אחד אלף, ושניים יניסו רבבה, אם לא כי צורם מכרם, וה' הסגירם."

(דברים לב)

המחפש הסבר טבעי לדברי ימי ישראל, לא בין חכמים חלקו. עם ישראל נושא עמו לאורך ההיסטוריה את אמת האמונה באל חי. כשם שהאמת והאמונה נצחיים ונעלים מחוקי העולם הזה ודרכיו, כן נושא אמונת האמת נצחי הוא ואינו כבול לחוקי הטבע השולטים בגויי הארצות ובמשפחות האדמה. הן הצלחותיו של עם ישראל בעת רצון, והן נפילתו וכשלונו בעת הסתר פנים, חורגים הם מכל המקובל ומורגל בהיסטוריה של עמים אחרים.

תולדות עם ישראל כשלעצמם (גם אם לא היו נאמרים מראש בנבואה) מהוים עדות על הקשר שבין אלוקי ישראל ועמו, והם עצמם הינם התגלות של הנהגת הקב"ה את עולמו גם בתקופה של הסתר פנים. כל חכם ישכיל לראות את יד ה' המחזיקה במושכות ההיסטוריה ומכוונת אותה. אך גם מי שלא השכיל להבין זאת ברוב עקשותו, מוכרח להכיר ולהודות כי מאת ה' היתה כל זאת, שהרי הוא הגיד הכל מראש, כדברי ה' בפי הנביא:

"הראשונות מאז הגדתי, ומפי יצאו ואשמיעם, פתאום עשיתי ותרבואנה. מדעתי כי קשה אתה, וגיד ברזל ערפך, ומצחך נחושה. ואגיד לך מאז, בטרם תבוא השמעתיך."

(ישעיהו מח, ו)

הבה נפתח את ספר התורה ונלמד את השירה כפי שצוותה התורה: "כיתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל, שימה בפיהם". נעיין גם בשאר פרשיות העדות שבתורה ובנביאים ונשמע את העדות הגדולה שהעיד הקב"ה בעם ישראל.

בעיוננו בהיסטוריה הישראלית, ובדברים שנכתבו עליה עוד בטרם התרחשה, נברר ונאמת במיוחד את שלש הקביעות הבאות:

- א. כל הנבואות שבתורה על עתיד עם ישראל עד לתקופתנו התקיימו במלואן.
- ב. באופן טבעי היו צריכים ארועי ההיסטוריה להתנהל אחרת מכפי שהתנהלו. רק אדון ההיסטוריה יכול לקבוע מראש את העתיד לקרות ולשדר מערכות תבל כדי שיתקיימו כל דבריו.
- ג. מאורעות ההיסטוריה הישראלית מופלאים ביותר ויוצאים מגדר הרגיל, והם כשלעצמם (מלבד זאת שנחזו מראש) הינם הוכחה על השגחה מיוחדת על טבעית לה עם ישראל מאת הבורא.

שער ראשון

התקיימות התראות התוכחה

"דאה, אנכי נותן לפניכם היום
ברכה וקללה".

(דברים יא)

א. הגלות וחורבן המקדש וארץ ישראל

ב. רדיפות היהודים וסבלם בארצות הגלות

ג. שנאת ישראל

ברכה וקללה

ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה.

את הברכה אשר תשמעו אל מצוות ה'
אלקיכם...
והקללה אם לא תשמעו אל מצוות ה'
אלקיכם...

(דברים יא)

אזהרה זו חוזרת ונשנית בתורה פעמים אחדות, ומפורשת ביתר הרחבה בפרשיות התוכחה (בפרשת בחוקותי בספר ויקרא, ובפרשת כי תבא בספר דברים). בפרשיות אלה מפרטת התורה באריכות את הברכות שיבואו על ישראל כאשר ילכו בדרך התורה, ואת הקללות שיבואו עליהם אם יעזבוה.

על הברכות שהבטיחה התורה כתב הרמב"ן בפרושו לתורה (ויקרא כו, יב):

ואלה הברכות בתשלומיהן (בשלמותן) לא תהיינה (אלא) רק בהיות כל ישראל עושין רצון אביהם שבשמים... ודע כי לא השיגו ישראל מעולם ברכות אלו בשלמותן, לא הרבים ולא היחידים מהם, (מפני) שלא עלתה זכותם לכך. כמו שאמרו על דוד "והוא עורר את חניתו על שמונה מאות חלל". והיה מצטער על מאתיים (החסרים), שהרי הובטחנו בתורה: איכה ירדוף אחד אלף). יצתה בת קול ואמרה לו: רק בדבר אוריה החיתי (כלומר שהחטא מנע קיום ההבטחה בשלמות).

ומסיים הרמב"ן בשם חז"ל שברכות נבואיות אלו עתידות להתקיים בשלמותן לעתיד לבוא בזמן הגאולה, זמן השלמות.

לא רק שלא זכינו ולא התקיימו בנו ברכות אלו בשלמותן, אלא שמפני חטאינו וחטאות אבותינו גלינו מארצנו וחרבה עירנו ושמים בית מקדשנו. ומאז החורבן תכפו עלינו צרות ויסורים, וזה כאלפיים שנה אנו בגלות קשה ומרה שלא היתה כדוגמתה בכל העמים, ונתקיימו ובאו עלינו כל הקללות שנאמרו בתורה במלואן.

החטאים שגרמו לחורבן

בשאלה מהם החטאים והעוונות המסויימים שגרמו להתקיימותן של קללות החורבן שבתורה עסקו חז"ל וחכמי הדורות שאחריהם. במסכת יומא (ט) פרטו חז"ל את הסיבות לחורבן בית ראשון ושני. רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל בספרו "יערות דבש" (דרוש ד ודרוש י) מבאר את דברי הגמרא במסכת יומא. (ראה גם בית הלוי על התורה פ' בא.) במסכת שבת (קיט) מנו חז"ל עוד רשימה של חטאים שבגללם חרבה ירושלים. בירושלמי ריש יומא מובא טעם נוסף לחורבן הבית.

(באגרת המוסר (משפטי ה') לר' שלמה אל עמו, ובספר "אור החיים" לחסיד ר' יוסף יעבץ, שנכתבו בתקופת הגרושים והגזרות בספרד, מפורטים חטאים שגרמו לצרות של אותה תקופה.

בספר "בינה לעתים" (דרוש מז) לר' עזריה מפיגו (בעמח"ס גידולי תרומה) נמנית רשימה של חטאים שבגללם התארכה הגלות ומתעכבת הגאולה. כמו כן נדון נושא זה בסידור "בית יעקב לר' יעקב עמדין בהלכות תשעה באב, ובספר "שמירת הלשון" (ח"ב פ"ז) לבעל חפץ חיים זצ"ל.

זאת עלינו לדעת כי הברכות שבתורה שהובטחנו בהן כאשר נשמע בקול ה', והקללות שהוזהרנו עליהן אם לא נשמע בקולו אשר מקום קיומן

הוא כאן בעולם הזה, נאמרו בעיקרן לעם ישראל בכללותו. ואילו היחיד, אף על פי שגם לו נאמר "החיים והמוות נתתי לפניך הברכה והקללה" (דברים ל), וגם לו מובטחת ברכה ושכר טוב עבור מעשיו הטובים ועונש וקללה עבור רשעתו, בכל זאת מצינו שכאן בעולם הזה "יש צדיק ורע לו ויש רשע וטוב לו" (ברכות ז). כי ההנהגה עם יחיד בעולם הזה היא רק חלק מהנהגה כוללת המקיפה את העולם הזה והעולם הבא גם יחד. (כל זה נעשה בדין וחשבון מדוקדק לטובת הצדיק להיטיבו באחריתו, ונאמרו על כך הסברים וטעמים רבים, ראה מכתב לאלהו לרב א.א. דסלר ח"א ועוד, ואכמ"ל).

כל החטאים והעוונות שמנו חז"ל וחכמי הדורות שאחריהם הם רק חטאי הכלל שבגללם נחתם עוון הדור, ובעטים באו עונשי התוכחה. (כפי שמבואר בחז"ל יש דין על הכלל כיחידה אחת - "העולם נדון אחר רובו" (קדושין מ:). ראה גם רמב"ם הלכות תשובה פ"ב. הדין על הכלל כולל לפעמים גם כמה דורות יחדיו כמבואר ביושבי ארץ כנען (בראשית טז) ובפרקי אבות (פ"ב מ"ב) "עשרה דורות מאדם עד נח" וכו').

ואמרו חז"ל (ב"ק ס.): "מכיון שניתנה רשות למשחית שוב אין מבחין בין צדיק לרשע" (כי הרי יש צדיק ורע לו, וגם על כך נאמרו הסברים רבים ואכמ"ל).

באותם הדורות שהתקיימו בהם קללות התוכחה בגלל עוונות הכלל היו צדיקים רבים שלפי מעשיהם לא היתה הקללה צריכה לבוא. אבל משנגזרה הגזרה על הכלל ונתנה הרשות למשחית, נכללו גם הם בתוכה. הצדיקים ביסוריהם וסבלותם, אותם הם מקבלים באהבה, מכפרים על עם ישראל כולו.

על הנבואות שהתקיימו עוד בזמן שבית המקדש היה קיים, מסופר בספרי התנ"ך (שופטים, מלכים, וירמיהו). בפרקים הבאים נתבונן בהתקיימות נבואות התוכחה שנאמרו על התקופה של חורבן בית המקדש ותקופת הגלות.

א. הגלות וחורבן המקדש וארץ ישראל

פרק ראשון

ארץ ישראל נתונה לעם ישראל על תנאי

הקב"ה נתן את ארץ ישראל לעם ישראל לעולם. אולם תנאי מפורש התנה עמיהם, שכל זמן שהם עושים רצונו של מקום ומשמרים את התורה, ישבו בארץ לבטח, יאכלו מפריה וישבעו מטובה. אבל אם ח"ו לא ישמרו את התורה, תקיא הארץ אותם, והם יאבדו מהרה מעל הארץ הטובה, שנאמר:

**...ועשיתם הדע בעיני ה' אלקיך להכעיסו,
העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי
אבוד תאבדון מהר מעל הארץ אשר
אתם עוברים את הירדן שמה לרשתה.**

(דברים ו)

**ושמרתם את כל חוקותי... ולא תקיא אתכם
הארץ.**

(ויקרא כ)

**ואם לא תשמעון לי ולא תעשו את כל
המצוות... והשימותי אני את הארץ... ואתכם
אזרה בגויים.**

(ויקרא כו)

**והיה אם לא תשמע בקול ה' אלקיך לשמור
לעשות את כל מצוותיו... ישא ה' עליך גוי**

**מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר גוי אשר
לא תשמע לשונו... והצר לך בכל שעריך עד
רדת חומותיך הגבוהות והבצורות אשר אתה
בוטח בהן בכל ארצך... ונסחתם מעל האדמה
אשר אתה בא שמה לרשתה.**

(דברים כח)

אזהרות התורה הללו התקיימו במלואן. מפני חטאינו גלינו מארצנו
ונתרחקנו מעל אדמתנו לא רק פעם אחת אלא פעמיים:

גלות ראשונה עם חורבן בית ראשון.

וגלות שנייה אחר חורבן בית שני.

חורבן ארץ ישראל

כאשר יגלו ישראל מארצם, תחרב הארץ ותשאר שוממה מאין יושב,
שכך נאמר בתורה:

והשימותי אני את הארץ...

ואתכם אזרה בגויים...

והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חורבה.

(ויקרא כו)

בהתראה על העונש תארה התורה את הארץ בדורות האחרונים,
בזמן שתהיה בשיא חורבנה.

**הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם,
והנכרי אשר יבוא מארץ רחוקה, וראו את מכות
הארץ ההיא ואת תחלואיה אשר חילה ה' בה.**

**גפריית ומלח, שרפה כל ארצה, לא תזרע ולא
תצמיח ולא יעלה בה כל עשב, כמהפכת
סדום ועמורה...**

(דברים כט)

תאור נבואי זה הפך למציאות כאשר עם ישראל גלה מארצו. הארץ, שהיתה שוקקת חיים ורבת אוכלוסין, שעליה נאמר "ארץ טובה, ארץ נחלי מים, עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר. ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון, ארץ זית שמן ודבש, ארץ אשר... לא תחסר כל בה" (דברים ה), ארץ פוריה זו הפכה למדבר שממה אשר לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב, שטחיה החקלאיים מלאו ביצות טובעניות המפיצות מחלות ומות, עריה היו לחורבות עולם ששועלים הילכו בהם, ודרכיה שוממות מפחד שודדים ורוצחים.

בדברי חז"ל מצאנו עדויות שונות על פוריותה של ארץ ישראל.

"ויניקהו דבש מסלע" (דברים לב, יג) – כגון סיכני וחברותיה. מעשה שאמר ר' יהודה לבנו בסיכני צא והבא לי קציעות מהחבית. אמר לו: אבא, של דבש היא! אמר לו: בני, השקע ירך בתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה.

(ספרי שם)

"וטובל בשמן רגלו" (דברים לג) – זה חלקו של אשר, שמושך שמן כמעיון.

אמרו, פעם אחת נצרכו אנשי לודקיא לשמן... אמרו לו: לך לגוש חלב... מדד לו שמן במאה ריבוא...

(מנחות פה:)

רבי חייא בר אדא אמר: דלית אחת הניח לי אבא ובצרתי ממנה יום ראשון ג' מאות אשכולות אשכול לגרב יום שני ג' מאות אשכולות... והפקרתי יותר מחציה...

רמי בר יחזקאל איקלע לבני ברק, חזנהו להני עיזי דקאכלן תותי תאני וקנטיף דובשא מתאיני וחלבא טייף מיניהו ומיערב בהדי הדדי אמר היינו "זבת חלב ודבש". (רמי בר יחזקאל הזדמן לבני ברק ראה עיזים שאכלו תחת עצי תאנה, נטף דבש מהתאנים וחלב טפטף מהעיזים והתערבו זה בזה אמר זהו "זבת חלב ודבש".)

(כתובות קיא:)

ראה שם עוד עובדות מופלאות על ברכת ה' ששרתה באדמת ארץ ישראל ובפרותיה. כפי ששמע מדברי חז"ל עובדות אלו מלמדות על פוריותה של ארץ ישראל כולה.

בדברי יוסף בן מתתיהו נמצא תאור על פוריות ארצות הגליל:

ואף כי ארצות הגליל קטנות במידה... כולה ארץ דשנה ואדמת מרעה, וגם עצים שונים צומחים בה, ועושר תנובת הארץ מושך גם לב האנשים הרחוקים מאהבת עבודת האדמה. וכל הארץ נזרעה ביד יושביה, ולא נמצא בה אף חבל ארץ שומם אחד. ובגלל ברכת האדמה הטובה, ערי הגליל רבות, והמון כפרים מלאים המון אדם...

(תולדות מלחמות היהודים ספר ג פרק ג)

לעומת תאורים אלה של הארץ בזמן שישראל ישבו עליה, נקרא מה כותב עליה הסופר האמריקאי המפורסם מרק טווין. הוא ביקר בארץ ישראל בשנת תרכ"ז (1867) והעלה על הכתב את רשמי בקורו. בין הדברים כתב:

אף כפר אחד לא תמצא לכל אורכו למרחק 30 מיל מזה ומזה. אמנם מוצא אתה שתיים שלוש קבוצות אוהלים בדואים, אך לא ישוב קבע אחד. יכול אתה לרכב 10 מיל בסביבה זו ולא ייקרו בדרכך גם עשרה אנשים.

לגבי אזור זה אמורה אחת הנובאות "והשימותי את הארץ והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה". אין איש היכול

לעמוד כאן ליד עין מלחה השוממה ולומר כי הנבואה לא
התקיימה.

בעצם דברי הסופר האמריקאי התקיים מה שאמרה התורה:

ואמר הדור האחרון...
והנכרי אשר יבוא מארץ רחוקה
וראו את מכות הארץ ההיא...

(דברים כט, כא)

שרשרת המאורעות שהביאה לחורבן ולגלות ראשונה אינה ניתנת לחיזוי מראש

כיום, לאחר שעברו קרוב לאלפיים שנה מאז גלינו מארצנו, הפכה הגלות להיות חלק ממהותו של עם ישראל וחלק מתודעתנו עד שנדמה לנו שכך מוכרח היה לקרות. אבל אם נבחן כיצד נראו הדברים בזמן שנאמרו הנבואות שבתורה, נראה שמהלך הדברים לא היה פשוט כלל וכלל, ואף לא היה טבעי, ובודאי לא היה הכרחי.

באופן טבעי היו כל הנתונים והאפשרויות לכך שעם ישראל ימשיך לשבת בארצו ולא יגלה ממנה. גם על עמים אחרים עברו זמנים של שפל שבהם הוכנעו ונכבשו על ידי כובשים זרים, אבל רק מעטים מהם הוגלו מארצם. ישנם עמים עתיקים רבים, שעד היום הזה יושבים צאצאיהם (אם לא כולם, אזי חלקם) על אדמת מולדתם העתיקה, כמו הבבלים, הפרסים, היוונים, הרומאים ועוד מעמי אירופה.

בשעה שנכתב בתורה על גלותם העתידה של ישראל, לא כלל הנסיון ההיסטורי אפשרות מעשית של הגליית עם שלם מארצו. מי יכול היה אז לומר מראש שעם ישראל יוגלה מארצו? מי יכל אז לדעת שדוקא נבוכדנצר מלך בבל שכבש את ירושלים ינהג להגלות את העמים שכבש ויגלה גם את עם ישראל? (כובשים גדולים אחרים כפרס, יון ורומי לא נהגו להגלות את העמים שכבשו.)

יתרה על זאת, גם כאשר עלה מלך בבל על יהודה וירושלים וכבשה, לא היה הכרח שכיבוש זה יסתיים בחורבן ובגלות. כי בתחלה מלך בבל רק שם מס על הארץ ומלך יהודה היה לו עבד, כאמור בספר מלכים ב (כד, א): "בימיו עלה נבוכדנצר מלך בבל, ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים".

גם כאשר מרד יהויקים במלך בבל ונבוכדנצר עלה על ירושלים בשניה וכבש אותה, גם אז לא הגלה את העם מארצו, הוא הגלה רק את המלך ושריו, ועימו את גבורי החיל, ושאר העם נשאר במקומו, כמסופר במלכים ב (כד, י-יח): "...עלו עבדי נבוכדנצר מלך בבל ירושלים... והיגלה את כל ירושלים ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל עשרת אלפים גולה וכל החרש והמסגר, לא נשאר זולת עם הארץ... וימלך מלך בבל את מתניה דודו תחתיו ויסב שמו צדקיהו".

רק כאשר מרד גם צדקיהו בבבל, ונבוכדנצר כבש את העיר בשלישית, רק אז נחרבה העיר, ובית המקדש היה למאכולת אש, ורק אז הגלה מלך בבל את כל העם לבבל.

מי יכול היה לצפות מראש השתלשלות כזאת של מאורעות שהביאה לגלות עליה ניבאה התורה בפסקנות ובודאות? במהלך ענינים זה, די היה שחוליה אחת היתה מתרחשת בצורה שונה, וכבר היו כל התוצאות שונות לחלוטין. ואומנם היו סיבות טבעיות לכך שלא הכל יתרחש כפי שהתרחש.

הנביא ירמיהו הזהיר בשם ה' את צדקיהו שיקבל עליו את עול מלך בבל: "ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי ככל הדברים האלה לאמור: הביאו את צואריכם בעול מלך בבל ועבדו אותו ועמו וחיו!" (ירמיהו כז, יב). אילו היה המלך צדקיהו שומע בקול הנביא, שהיה גם קול ההגיון והשכל הישר, ולא היה מורד במלך בבל, מרידה שהיתה מתחילתה חסרת כל סיכוי להצלחה, כי אז לא היה נחרב בית המקדש ולא היו ישראל גולים בארצם.

מלכות נבוכדנצר ומלכות בבל בכללה לא האריכו ימים, וכעבור זמן לא רב נפלה בבל לפני כורש מלך פרס שהיה דורש טוב ליהודים ואף הירשה להם לשוב לארץ ישראל ולבנות את בית המקדש. אילו לא מרדו ישראל והיו מחזיקים מעמד תקופה קצרה זו, כי אז לא היתה באה הגלות על כל השלכותיה הנוראות. אך, כפי שמבואר בתנ"ך, נגזרה הגזרה להאביד את יהודה וירושלים בגלל חטאת מנשה אשר חטא, ולכן קרה הבלתי סביר, וצדקיהו מלך יהודה מרד במלך בבל, כמו שנאמר (מלכים ב, כב): "... אף ה' היתה בירושלים ויהודה עד השליכו אותם מעל פניו,

וימרוד צדקיהו במלך בבל". ורש"י מבאר (שם): "לפיוכך וימרוד צדקיהו במלך בבל, נתן הקב"ה בליבו שימרוד בו כדי שיגלה".

מי שכתב בתורתו על בואה של הגלות, הוא גם דאג לכך שהיא אכן תבוא, והרי לב מלכים ושרים ביד ה' והוא יטם לכל אשר יחפוץ כדי לאמת את דבריו.

אחרי חורבן בית ראשון נשארה עוד תקוה לקומם את ההריסות. מלך בבל השאיר מדלת העם לכורמים ויוגבים ועליהם העמיד את גדליה בן אחיקם. היתה אפשרות שהארץ תרפא מפצעי החורבן, ויתכן גם שחלק מהגולים היה חוזר אליה. אולם נגזרה הגזרה שארץ ישראל תהיה שממה. גדליה בן אחיקם נרצח על ידי בני עוולה, שארית הפליטה נפוצה לכל רוח, והארץ הפכה שממה גמורה.

זו היתה החוליה האחרונה בשרשרת המאורעות שהביאה לקיום דבר ה' בתורתו. מי יכול היה לחזותה מראש באופן טבעי וסביר?

פרק שלישי

שליטת ה' בהיסטוריה המתגלית בגלות השנייה

בחורבן בית שני, ובגלות שהוגלה עם ישראל על ידי הרומאים נראתה יד ה' בצורה גלויה ובולטת, כאשר היא מסבבת את המאורעות, ומגלגלת סיבות, כדי שיתקיימו נבואות הגלות והחורבן.

הרומאים מחריבי בית שני כבשו ארצות רבות, והכניעו תחתם עמים ולשונות רבים, אבל מכל העמים האלו לא גלה אף אחד מארצו, רק עם ישראל, העם שהוזהר אלף שנה ויותר קודם לכן כי יגלה מארצו אם לא ישמע בקול ה', רק עם זה היה היחיד שהוגלה ממולדתו על ידי הרומאים וארצו נחרבה.

כאשר נכתבה התורה, מי יכל לחזות מראש את כיבוש ארץ ישראל על ידי הרומאים? ומי יכול היה לדעת אז שהם יגלו את ישראל מארצם הרי גם כאשר כבשו הרומאים את ישראל, הם לא התכוונו כלל להתנהג עם היהודים בצורה שונה מאשר עם שאר העמים הכבושים. בתחילה הם הנהיגו בארץ ישראל משטר כיבוש בדומה לשאר הארצות, ולא התכוונו להחריבה או להגלות את יושביה מעליה. אלא שמלמעלה נגזרה הגזרה בשל מעשיהם של ישראל, ולכן כווננו המאורעות והצטרפו זה לזה סיבות וגורמים "מקריים" כביכול, שבסופם (כמאה וארבעים שנה אחרי כיבוש הארץ ע"י הרומאים) פרץ מרד שהתפתח למלחמה גדולה. על מלחמה זו כתב יוסף בן מתתיהו שהיא היתה הגדולה והנוראה במלחמות שהיו מעולם (עד הזמן ההוא). המרד והמלחמה הזאת הם שהמיטו את החורבן על בית המקדש ועל חלק גדול מארץ ישראל, והם שהביאו לתחילת הגלות.

תקצר היריעה מלעמוד על כל פרטי המאורעות שהביאו לפרוץ מלחמה זו, ולתבוסה הנוראה שנחלו היהודים בסופה. אבל העוקב אחרי פרטי המאורעות יזכח לדעת שלא היה הכרח שכך דוקא יתפתחו העניינים, ודי היה באי אילו שינויים קלים בהתפתחות המאורעות, שינויים סבירים ובלתי חריגים, ולא היה פורץ המרד, ולא היתה כלל מלחמה. לא זו בלבד שהמרד והמלחמה לא היו הכרח היסטורי, אלא אדרבה, שלשלת המאורעות שבסופה בא החורבן, היא עצמה אינה סבירה ואינה טבעית, ונראית חריגה כאילו כפויה מלמעלה. יד עליונה עיוורה את עיני היהודים מלראות את טובת עצמם ואת טובת העם.

כאשר כבר פרצה המלחמה, לא היה הכרחי שהיא תביא לחורבן מוחלט ולגלות העם. מרידות ומלחמות רבות פרצו במרחבי האימפריה הרומאית, וכולן דוכאו על ידי הרומאים מבלי להביא להרס גמור של ארצות העמים המורדים (חוץ מהעיר קרתגו שנחשבה ע"י רומא לאויבתה המתחרה בה על השלטון בים התיכון והיא הוחרבה על ידיהם עד היסוד). גם בארץ ישראל היתה אפשרות שהמרידה תדוכא בתחילתה ללא הרס וחורבן גדולים. אבל דוקא את מרד היהודים לא הצליחו הרומאים, משום מה, לדכא בתחילתו, והמרד הפך למלחמה גדולה.

אולם עדיין היתה אפשרות שהמלחמה תסתיים אחרת מכפי שהסתיימה. הנצחון של הרומאים לא הושג בקלות. פעמים אחדות היתה נכונות מצדם לכרות ברית שלום. אולם כבר נגזרה הגזרה, ודוקא בשעה שהיתה נוחה ביותר לעשות שלום "ה' נתן בליבם עצה נבערה ללכת בדרך עיקש לרעתם ולאסונם, וסכלו לבחור בדבר אשר הוא גרוע מחורבן וכליה" (דברי יוסף בן מתתיהו בן התקופה בסיפרו מלחמות היהודים). תוך כדי המאבק בין הקנאים והמתונים על השליטה בירושלים, הובאה לעיר (דוקא ע"י המתונים שצידדו בעשיית שלום) כנופיית שמעון בר גיורא, "הבריונים" כפי שכינו אותם חז"ל, אלה שהיו עד עתה כנופיית שודדים ורוצחים הפכו לשליטי העיר והחיים בה הפכו לגיהנום. כתוצאה מכך כל מאמציהם של רבן יוחנן בן זכאי וחבריו להשכין שלום ולהביא לסיום המלחמה עם הרומאים עלו בתוהו.

אפילו בסופה של המלחמה, אחרי שהרומאים פרצו לפנים מחומות העיר, והסוף כבר היה ברור, גם אז סרבו הבריונים להכנע ובזה להציל

לפחות את בית המקדש. וכך נחרב הבית והיה למאכולת אש בגלל עקשנותם הפרועה והאוילית חסרת ההגיון.

זה היה רק שלב ראשון בחורבן ארץ ישראל, אחרי חורבן הבית עדיין לא נחרב הישוב כולו, והיתה תקוה שהארץ תרפא מפצעי המלחמה, והיהודים ימשיכו לשבת בה תחת שלטון הרומאים. התעורר אפילו סיכוי לבניה מחדש של בית המקדש עם עלייתו לשלטון של אדריינוס קיסר זמן קצר לאחר החורבן. אבל בנבואת התוכחה שבתורה (דברים כח) כבר נוצקו המלים, החזקות מעמודי ברזל ומחומות נחושת, מלים המעצבות היסטוריה, והן אומרות:

"והצר לך (הגוי אשר יבוא מרחוק) בכל שעריך עד רדת חומותיך הגבוהות והבצורות".

ואחרי נפילת החומות:

"והצר לך בכל שעריך בכל ארצך אשר נתן ה' אלוקיך לך".

ובשלב הסופי:

"ונסחתם מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה".

ובהתאם לכך השתלשלו המאורעות: אחר חורבן הבית המשיכו הרומאים לדכא את היהודים, ופרץ מרד חדש, מרד בר כוכבא. גם מרד זה נכשל והביא בעקבותיו חורבן גדול עוד יותר, והרס כל ארץ יהודה. ולבסוף התגלגלו המאורעות כך שנחרב גם הגליל, והנבואה על חורבן הארץ וגלות עם ישראל מארצו התקיימה בשלמותה.

התפתחות זו של המאורעות היתה בלתי צפויה ומהלכה בלתי סביר כלל. לא ניתן היה להעלות על הדעת שאחרי החורבן הגדול וההרג הרב שבאו כתוצאה מכשלון המרד הראשון לא ילמדו היהודים לקח, ואחרי

זמן קצר יפרוץ מרד חדש. אחרי שפרץ המרד, לא יכול היה איש לדעת שהוא יסתיים בחורבן גדול עוד יותר.

מלחמת ביתר היתה אחת המלחמות הקשות ביותר לרומאים (בסיום המלחמה כשאדריינוס הודיע לסינט הרומאי על נצחונו, לא השתמש בנוסח הרגיל "לי ולצבא שלום" מפני האבדות הכבדות שהיו לרומאים במלחמה זו). אחר שלוש שנות מצור על העיר, התיאשו הרומאים מן הנצחון ועמדו לעזובה. היתה אז אפשרות שיווצר הסדר שלום כלשהו, והארץ תנצל מחורבן, אלא שברגע האחרון, הכותים, עמהם כרת בר כוכבא ברית שלא ברצון חכמי ישראל, בגדו ביהודים, והראו לרומאים דרך בלתי ידועה דרכה הם נכנסו לעיר ביתר. מאות אלפי יהודים נהרגו בכיבוש ביתר, העיר נחרבה, ויחד עימה נחרבה ארץ יהודה כולה.

אחר חורבן ביתר מי יכל לחזות מראש שהישוב הגדול של יהודים שעוד נשאר בארץ, בעיקר בגליל, גם הוא יחרב במשך הזמן. היהודים כבר התיאשו ממרידות וממלחמות, ונכנעו תחת עול הרומאים, אך בכל זאת לא יכלו להשאר בארץ ישראל. בתקופה ההיא קם לעם ישראל אויב חדש בדמות הדת הנוצרית (על ההשגחה העליונה המתגלית בשנת הנצרות לעם ישראל - "מקל החובלים" שבאמצעותו קוימו נבואות התוכחה, ראה להלן פרק יד). אחרי שקיבלו עליהם קיסרי רומי וביזנטיון את הדת החדשה, החלו רדיפות וגזרות שמד שנמשכו עשרות שנים (בהפסקות קצרות). יהודים רבים נהרגו אז על קידוש ה', והנשארים נמלטו מפני הרדיפות והלכו לגולה. הישיבות הגדולות נסגרו, הארץ נחרבה והתרוקנה לאט לאט מיושביה עד שהפכה שממה גמורה כפי שהזהירה התורה מראש.

אילו נכנעו יהודי ארץ ישראל בפני הגזרות וקבלו עליהם את הנצרות כשם שקבלוה שאר העמים שהיו תחת שלטון רומי, הם היו נשארים בארץ והיא לא היתה נחרבת לגמרי. יתר על כן, אילו הצליח בזמנו אנטיוכוס הרשע בגזרותיו להשליט את דת יון ותרבותה על היהודים, ולא קמו מתתיהו ובניו להלחם ביונים ובמתיונים, ולא היה קורה נס חנוכה, כי אז היו היהודים מתבוללים ביונים ובתרבותם וההיסטוריה של ארץ ישראל ותושביה היתה שונה לחלוטין. לא היתה סיבה לגזרות ורדיפות

הדת של הרומאים, וסביר להניח שלא היו מתרחשות המרידות והמלחמות שהביאו לחורבן הארץ ולגלות.

מי יכל לקבוע מראש שדוקא היהודים יגלו עקשנות ויסרבו לקבל את תרבות כובשיהם? מי יכל לדווח מראש שכתוצאה מכך יתרבו הגזרות והרדיפות עד שהיהודים יושמדו או יוגלו מארצם?

רק בורא העולם, השולט בקורותיו, שהבטיח לעמו שלא תשכח מהם התורה ושהם לא יתבוללו בעמים (ראה על כך בהרחבה בשער נצחיות עם ישראל), ויחד עם זאת הזהירם שיגלו מארצם אם לא ישמרו את התורה, הוא סיבב את המאורעות כך כדי שיתקיים כל מה שאמר.

פרק רביעי

יחודה של ארץ ישראל בהשגחת ה'

וראו את מכות הארץ ההיא ואת תחלואיה
אשר חילה ה'...

כמהפכת סדום ועמורה... אשר הפך ה'.

(דברים כ"ט)

וביאר רבנו עובדיה ספורנו:

יכירו שאין זה מקרה אבל (אלא) אצבע אלקים, שהרי עשה
בה כמו שעשה בסדום שנודע שהוא הפך אותה.

ואכן, כל המתבונן בחורבן ארץ ישראל רואה שאין זה מקרה טבעי.
על ארצות שונות בעולם עברו מלחמות רבות שזרעו בעקבותיהן הרס
וחורבן, אבל אף אחת מהן לא הפכה מדבר שממה, כולן חזרו ונתאוששו,
חזרו ונבנו. רוב המלחמות והחורבנות שעברו על ארץ ישראל, עברו גם
על הארצות הסמוכות לה, אבל למרות זאת הן נשארו מיושבות.

ארץ ישראל היא הארץ היחידה בעולם כולו שהיתה בעבר ארץ
פורחת ומיושבת בצפיפות והפכה שממה, וכל הנסיונות במשך קרוב
לאלפיים שנה לישובה, לא הצליחו. הסיבה לכך אינה טבעית אלא
על-טבעית, זאת הארץ היחידה שעליה נגזרה גזרה עליונה של שממה
וחורבן בגלל חטאות יושביה. עליה נאמר מקדם:

ואמרו הגויים: על מה עשה ה' ככה לארץ
הזאת? מה חרי האף הגדול הזה?
ואמרו: על עזבם את ברית אלוקי אבותם... ויחר
אף ה' בארץ ההיא להביא עליה את כל הקללה

הכתובה בספר הזה, ויתשם ה' מעל אדמתם.

(דברים כט)

כשם שעם ישראל זכה להנהגה למעלה מדרך הטבע, אף ארץ ישראל זכתה להנהגה מיוחדת מאת הבורא יתברך.

**כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה... ארץ
אשר ה' אלוקיך דורש אותה, תמיד עיני ה'
אלוקיך בה, מראשית שנה ועד אחרית שנה.**

(דברים יא)

את ההנהגה הניסית המיוחדת הזאת ראינו בזמן שעם ישראל ישב בארצו, וגם מחורבנה המיוחד והלא טבעי של ארץ ישראל ראינו זאת כמו שאמר הנביא יחזקאל בשם ה': "ונתתי את הארץ שממה... וידעו כי אני ה' בתתי את הארץ שממה ומשמה על כל תועבותם אשר עשו" (יחזקאל לג).

לעתיד לבוא תהיה גלויה לכל הנהגה מיוחדת זו של ה' על ארץ ישראל, הכל יכירו ביחודה, הכל ידעו שה' הוא שהחריבה, והוא אשר בנה הנהרסות, כמו שנאמר: "כה אמר ה' אלוקים ביום טהרו אתכם מכל עוונותיכם, והושבתי את הערים ונבנו החרבות. והארץ הנשמה (השוממה) תעבד תחת אשר היה שממה לעיני כל עובר, ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עדן, והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו. וידעו הגויים אשר ישארו סביבותיכם כי אני ה' בניתי הנהרסות, נטעתי הנשמה, אני ה' דברתי ועשיתי" (יחזקאל לו).

הרמזים בתורה על שתי הגלויות

שתי הגלויות שגלה עם ישראל מארצו מרומזות בתורה, וכן נמצאים בפרשיות התוכחה נבואות ורמזים שונים על מאורעות שקדמו לגלויות ופרטים שונים עליהן.

הרמב"ן בפרושו לתורה (ויקרא כו, טז) מבאר את פסוקי התוכחה, ומראה כיצד כל זה נאמר ונרמז בתורה. בין השאר אומר הרמב"ן:

דע והבן כי האלות האלו (שבספר ויקרא) ירמזו לגלות ראשון, כי בבית ראשון היו כל דברי הברית הזאת, הגלות, והגאולה ממנו...

אבל הברית שבמשנה תורה רמז לגלותנו זה (השני) ולגאולה שנגאל ממנו.

והרמב"ן הולך ומבאר את כל הנבואות והרמזים שנאמרו בתוכחות וכיצד התקיימו בעתיד, ומראה כיצד התוכחה שבספר ויקרא מתיחסת במיוחד לפרטי המאורעות שקרו בגלות ראשונה, ואילו התוכחה שבספר דברים מתיחסת בפרטות לארועיה של הגלות השנייה. ואלו הן הנקודות העיקריות שבדבריו:

טו"ר תוכחה

**בתוכחה בויקרא הזהירה התורה על החטאים שבגללם
חרב בית ראשון, ובתוכחה בדברים הזהירה על החטאים
שבגללם נחרב בית שני.**

**בויקרא נאמר "אם בחוקותי תמאסו ואם את משפטי
תגעל נפשכם", ואמר "להפרכם את בריתי", והזכיר בהם**

במות וחמנים וגילולים, כי היו עובדי עבודה זרה ועושים כל הרעות...

(ובתוכחה בדברים) לא הזכיר שיעשו אשרים וחמנים ושיעבדו עבודה זרה כלל. אבל אמר "והיה אם לא תשמע בקול ה' אלקיך לשמור לעשות את כל מצוותיו וחוקותיו". לומר כי מפני שיעברו על קצת מצוותיו, שלא ישמרו את כולן, יענשו. שכך היה בבית שני, כמו שאמרו שבית ראשון מפני מה חרב? מפני עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, ובית שני שאנו בקיאים (יודעים) בהם שהיו עוסקים בתורה ובגמילות חסדים מפני מה חרב? מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם.

התורה חזתה מראש שוני בין המאורעות שקדמו לשני החורבנות

העונשים (המוזכרים בויקרא הם) חרב וחיה רעה ודבר ורעב, וגלות בסוף. כל זה היה שם (בבית ראשון) כאשר אמר בפרוש בספר ירמיהו...

(ואילו בתוכחה בדברים נאמר) **"בניך ובנותיך נתונים לעם אחר ועיניך רואות. בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי"**. (זה) איננו הגלות שגלו אבות ובנים (גם יחד, אלא) רק השבי שהוא לבנים לבדם, והאבות נשארים בארץ. ולא נאמר כן בברית הראשון (בויקרא), מפני שגלו גלות שלמה. אבל בברית השני (בדברים) הזכיר כן שהיו הרומיים מושלים בארצנו ולוקחים הבנים והבנות כרצונם. וכן, **"ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא"**. היא עבדותנו שעבדנו את הרומיים בארצנו, ושריהם מושלים בארץ ומכבידים עלינו עול כבוד, ולוקחים גופנו וממוננו כאשר הוא ידוע בספרים.

חלק מתאור גודל עריצותם של הנציבים הרומאיים ניתן למצוא בספריו של יוסף בן מתתיהו. על פלורוס, הנציב האחרון הוא כותב בין

השאר: "לא נבהל מכל שוד ורצח ומכל עוול וחרפה. היה רשע אכזרי ובמעשה הנבלה לא ידע בושת. ניצל ערים שלמות והשחית קהילות רבות, וכמעט העביר קול בכל הארץ כי הרשות נתונה לכל איש לגזול כאוות נפשו אם הוא, פלורוס, יקבל חלק מן החמס. בתאוות ביצעו השם מחוזות שלמים".

אח"ח 1234567

בפירושו לתוכחה בדברים הוסיף הרמב"ן:

...ואחרי כן בא אגריפס שנית עם שליח מלך רומא בארץ וכבש בארץ יהודה מדינות גדולות מאד, ואז נתקיים מה שאמר (הקב"ה בתורתו) **"ועבדת את אויבין אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא"** וגו'. ואח"כ אמר **"ישא ה' עליך גוי מרחוק"** וגו' [והצר לך בכל שעריך עד רדת חומותיך הגבוהות והבצורות אשר אתה בוטח בהן בכל ^{אזור התוספת} ארצך... ואכלת פרי בטנך, בשר בניך ובנותיך"] כי באו אספסינוס וטיטוס בנו עם חיל גדול מרומיים בארץ ולכדו ערי יהודה הבצורות, והצר להם מאד כאשר ידוע בספרים שלכדו גם חומות ירושלים, ולא נשאר רק בית המקדש וחומות העזרה, והיו אוכלים בשר בניהם ובנותיהם וכאשר נלכדה (העיר כולה, סופית), אז נתקיים **"ונוסחתם מעל פני האדמה"**.

רבי יצחק אברבנאל בפרושו על התורה (דברים כח) מראה שהתורה הזכירה (בתוכחה שבספר דברים) **שלוש פעמים** שיעלו הגויים על ישראל, לרמוז על **שלושת הפעמים** שעלו הרומאים על ירושלים, ושרק אחר כך נחרבה העיר וגלו ישראל מארצם. כן הוא מראה שעוד פרטים רבים ממהלך החורבן נרמזו בתוכחה.

רק התוכחה בויקרא מזכירה את בטול הקרבנות וחורבן המקדש

והוא שאמר (בתוכחה בויקרא) **"והשימותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם"**, יתרה בהם לסלק מהם מקדשו

וקיבול (״וקבלת״) הקורבנות שהיו לרצון לו במקדש ההוא (בבית ראשון. ואילו בתוכחה שבספר דברים) לא הזכיר שם המקדש וריח ניחוח, (מפני) שלא היתה האש יורדת ואוכלת הקרבנות בבית שני כמו שהעידו במסכת יומא (כא, ע״ב).

קביעה מראש מנין יבוא הכובש ופרטים עליו

ושם (בספר דברים) אמר בקללות **״ישא ה׳ עליך גוי מרחוק מקצה ארץ כאשר ידאה הנשר״**, שבאו עליהם עם רומי הרחוקים מהם מאד. ואמר שם **״גוי אשר לא ידעת, גוי אשר לא תשמע לשונו״** מפני רוב ריחוקם מארצנו. ולא כן בדברי הברית הזאת (בויקרא), מפני שגלו (בגלות ראשונה) לבבל ואשור שהם קרובים לארץ ויודעים לשונם.

פרט נוסף שאינו מוזכר ברמב״ן על הגוי שיבוא מרחוק, מרומז בדברי הפסוק: **״כאשר ידאה הנשר״**. בראש לגיונות הצבא הרומי, שבאו מרחוק וצרו על ירושלים עד רדת חומותיה, התנוסס סמל הנשר.

וכך מתאר יוסף בן מתתיהו (מלחמות היהודים ג, ו) את הופעתם של לגיונות אלו: **״אחר כך באו הניסים (הדגלים) המכתרים את הנשר העומד בראש כל לגיון. ומפני שהנשר מלך על כל בעלי כנף, והאמיץ שבהם, הם רואים בו את סמל האימפריה״**.

התורה ניבאה מראש את משך גלות בבל

ואמר (בספר ויקרא) בגלות **״אז תרצה הארץ את שבתותיה, כל ימי השמה תשבות את אשר לא**

שבתה, שהיו שנות הגלות (שוות במספרן) כשנים אשר בטלו השמיטות. וכן אמר הכתוב (דברי הימים לב) בגלות ההיא **"למלאת דבר ה' מפי ירמיהו עד רצתה הארץ את שבתותיה, כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה"**. כן התרה בהם, וכן הגיע אליהם. (ואילו בברית במשנה תורה, לגבי גלות בית שני) לא נרמז שם קץ וקצב, ולא הבטיח בגאולה, רק תלה אותה בתשובה.

(הרמב"ם (באגרת תימן) כתב שגם בנביאים מבואר שהגלות השניה תארך מאד. בישעיה (עד) נאמר: "ומרוב ימים יפקדו" ובחבקוק (כ) נאמר: "עוד חזון למועד".)

התורה מתארת תאור שונה את הגאולות שלאחר שתי הגלויות

והסתכל עוד בענין הגאולה ממנו (מהגלות הראשונה), שאינו מבטיח (אלא) רק שיזכור ברית אבות ובזכירת הארץ, לא ימחול עוונם ויסלח חטאתם ולא שיאסוף נדחיהם. כי כן (וכך אמנם) היה בעלותם מבבל, שלא שבו (אלא) רק יהודה ובנימין והנלוים עליהם מעט מקצת השבטים אשר גלו לכבל ושובו ועבדו את מלכי פרס. וגם לא אמר שישוּבו בתשובה שלמה לפניו רק שיתודו עוונם ועוון אבותם, ומצינו אנשי בית שני עושם כן (בשובם מגלות בבל)...

והגאולה בברית ההיא (הכתובה בספר ז'ברים) הגאולה השניה (תהיה) גאולה שלמה מעולה על כולנו... והבטיח "והיטיבך והירבך מאבותיך" ...

והבטיח שיכרית ויכלה המגלים אותנו, שנאמר "ונתן ה' אלוקיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך". והנה אויביך ושונאיך רמז לב' האומות (הנוצרים והישמעאלים) אשר רדפו אותנו תמיד.

מלך ישראל וגורלו נחזו מראש

(בתוכחה שבספר דברים המכוונת לחורבן השני נאמר) **"יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך"**, כי הלך אגריפס המלך בסוף בית שני לרומי, ועל הליכתו נחרב הבית. ולא אמר הכתוב "המלך אשר ימלוך עליך", אבל (אלא). אמר "מלכך אשר תקים". רמז לנו יתברך שלא היה ראוי (אגריפס) למלוך, ואסור היה (לו) להיות מלך על ישראל מדין תורה, אבל הקימו עליהם הוא ואבותיו שלא כדת, כמו שהזכירו זה במסכת סוטה (מא, ע"ב).

בפרושו לתוכחה שבספר דברים הוסיף הרמב"ן:

גם יתכן שירמוז למלך אחר קודם אגריפס והוא אריסתובלוס שתפסו שר צבא רומי (פומפיוס) והוליכו שמה בנחושתיים. והיו למשל ולשנינה בכל העמים שהיו תמהים על גבורתם מעולם: איך נפלו גבורים?

נפילת הארץ בידי הגוי שיבוא מרחוק

**ישא ה' עליך גוי מרחוק... ואכל פרי בהמתך
ופרי אדמתך... והצר לך בכל שעריך עד רדת
חומותיך הגבוהות והבצורות אשר אתה בוטח
בהן בכל ארצך.**
(דברים כח)

החומות הגבוהות והבצורות בהן בטחו היהודים שמרדו ברומאים הן בגליל והן ביהודה לא החזיקו מעמד, ונפלו לפני הרומאים שהחריבו והרסו את הארץ ושללו את שללה.

הקללה של אכילת בשר הבנים ברעב התקיימה

עוד קללה נוראה נאמרה בתורה:

"ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם".

(ויקרא כו).

"האיש הרוך בך והענוג מאד תרע עינו... מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל... במצור".

(דברים כח)

מדי צמח

המצור והמצוק יביאו את הנצורים למצב הקרוב לשגעון ואיבוד החושים, עד אשר אף האם הרחמניה תהפוך את טבעה.

נבואה זו התקיימה בכל מוראותיה בשני החורבנות. בחורבן בית ראשון מקונן ירמיהו הנביא במגילת איכה "ידי נשים רחמניות בישלו ילדיהן". ובמצור הרומאים על ירושלים מתאר יוסף בן מתתיהו (מלחמות היהודים ו, ג, ד) שחי באותה תקופה כיצד מרים בת אליעזר בישלה ואכלה את בשר בנה.

התקיים העונש של הולכת השבויים למכירה למצרים

בתאור העונש שבספר דברים אם לא נשמור את דברי התורה נאמר:

"והשיבך ה' מצרים באניות... והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קונה".

(דברים כח, סח)

ואומר על זה הרמב"ן: "ובגלותנו זה (הגלות השנייה, כך) היה שמילא טיטוס מהם ספינות, וכן כתוב בספרי הרומיים".

רבי י.א. הלוי בספרו "דורות הראשונים" (חלק תקופת המקרא פ' נבואות התוכחה) הוסיף שגם לאחר נפילת ביתר, שאז היה גמר חורבן ארץ יהודה, התקיימה נבואה זו במלואה, הוא מצטט את דבריו של היסטוריון רומאי (מונטר) שכתב בין השאו:

ועתה (אחר נפילת ביתר) בא הכל תחת עול רומא... השבויים נמכרו במספר אשר לא יספר מרוב ממכרת עבד. ראשונה על שוק האלה... בעד כל עבד שלמו מחיר סוס, ואלה מהשבויים אשר לא נמכרו שם, הובאו אל שוק עזה, אשר על ידי המעשה הזה קראוהו שוק אדרינוס. ואלה אשר גם לא נמכרו, הושבו באניות ויוליכו אותם למצרים.

עליתו של העבד האדומי ובני הנכר שבארצנו נצפתה מראש

רבי י.א. הלוי הוסיף וכתב (דורות הראשונים, שם) על הפסוק הבא בתוכחה שבדברים:

**"הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה
ואתה תרד מטה מטה... הוא יהיה לראש ואתה
תהיה לזנב".**

גם נבואה זו התקיימה בסוף ימי בית שני. הורדוס, העבד האדומי, עלה מעלה מעלה ונעשה מלך על ישראל. מלך רשע ועריץ זה דיכא את נתיניו היהודים באכזריות רבה, הרג ורצח, גזל וחמס, ורושש אותם לגמרי. ואילו את הנכרים שישבו בארץ ישראל רומם וגידל, בנה להם ערים מפוארות והשפיע עליהם שפע רב מאשר גזל מהיהודים.

יוסף בן מתתיהו מביא את דברי נכבדי היהודים שבאו לפני קיסר רומי אחרי מות הורדוס: "באמת היה כל דבר ממשלתו באכזריות חמה למען השחית והשמיד את היהודים. כל ערי שכנינו, כל ערי בני הנכר, שיכלל ופאר בבנינים גדולים ומפוארים מאד למען השפיל לעפר את ערי יהודה, וחפצו עלה בידו. בני יהודה אשר בראשית ימי ממשלתו היה

מצבם טוב, השפילים לעפר ויהיו לעניים מרודים". כך התקיימה בשלמותה הנבואה המרה של "הוא יעלה מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה".

התקיימות הקללה אשה תארס ואיש אחר...

עוד נבואה התקיימה אף היא.

"אשה תארס, ואיש אחר ישכבנה".

(דברים שם)

קללה זו התקיימה בזמן שלטונם של היוונים והרומאים בארץ. וכן מבואר בגמרא (מסכת כתובות ג, ע"ב): "מאי בשעת הסכנה דאמרי בתולה הנשאת, תיבעל להגמון תחילה". גזרה מרושעת זו היתה קיימת על היהודים במשך זמן רב בארצות שונות, כפי שידוע בספרי ההיסטוריה.

נבואות התורה על פרטיהן באו ונהיו

התורה לא הסתפקה בקביעת העתיד באופל כללי, היא ציינה גם את פרטי המאורעות שיביאו לחורבן ולגלות, בהתקיימות נבואות אלו נראית יד ההשגחה העליונה בצורה גלויה ביותר. ברור שכאשר נכתבו הדברים, לא היתה שום אפשרות לדעת בדרך אנושית כל שהיא את פרטי המאורעות העתידיים. אלא שהמגיד מראשית אחרית אמר שכך יהיה, והוא דאג לקיים מה שאמר. נקח לדוגמא את הנבואה "ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ" (דברים כח). האם מוכרח היה דוקא לבוא גוי מרחוק להגלות את ישראל מארצם בגלות השנייה? האם אחד מהעמים השכנים לא היה יכול לכבוש את הארץ ולהגלות את יושביה, כפי שהיה בגלות ראשונה? הרי אנטיוכוס המלך היווני, אשר מקום מושבו היה באנטיוכיה שבסוריה השכנה, הכביד ידו על היהודים, האם לא יכול היה הוא גם להגלותם מארצם? אבל בתורה נאמר שיבוא גוי מקצה הארץ, ולכן אנטיוכוס גורש מהארץ, ורק הרומאים שבאו מרומא הרחוקה שעל דגלם היה חרות סמל הנשר, כמו שנרמז בתורה "כאשר ידאה הנשר". הם שהגלו את ישראל מארצם בשניה.

הבה נתבונן בנבואות התוכחה המתארות את התקופה שתיקדם לגלות בית שני. התורה (דברים כח) מתארת את התקופה הזאת עד לפרטים: שורך טבוח לעיניך ... חמורך גזול מלפניך ... בניך ובנותיך נתונים לעם אחר ... ועבדת את אויביך... ונתן עול ברזל על צואריך... ועוד. אזהרות נבואיות אלה באו ונהיו בתקופת השעבוד והדיכוי שקדמה לגלות בית שני. האומנם ניתן לנחש קיומה של תקופה כזאת על פרטיה אלף שנה מראש? האם לא היתה אפשרות שגם הרומאים יגלו את ישראל מיד כפי שנהגו האשורים והבבלים? האם ניתן היה לחזות מראש כיצד ינהג שלטון הכיבוש הרומאי? אלא שהתורה מאיימת על ישראל שאם לא

ישמעו בקול ה' יבואו עליהם קללות רבות, ובתוכן תקופת שעבוד ודיכוי קודם לגלות, וכן היה.

גם פרטים אחרים כמו הליכת המלך לגלות, השבת השבויים למצרים, התנשאות הגר על ישראל בארצם, ושאר הנבואות אותן מונה הרמב"ן כולן באו ונהיו כאשר נאמר מראש. האם היו מוכרחים ארועים אלה לקרות? ודוקא באופן שכתבה התורה? בודאי שלא.

קיומן של הנבואות על הגלות על כל פרטיהן מחזק בנו את האמונה והבטחון. שכשם שהתקיימו נבואות – עונש אלו, כך יתקיימו גם נבואות הנחמה על קבוץ גלויות, ובמהרה נזכה לראות בקיום מה שנאמר:

"הנה ימים באים נאום ה'... ושבתי את שבות עמי ישראל, ובנו ערים נשמות וישבו, ונטעו כרמים... ואכלו את פריהם. ונטעתים על אדמתם, ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם, אמר ה' אלוקיך". (עמוס ט)

אז ידעו כולם כי ה' הוא אשר היגלה את עמו ישראל, מארצם והוא המחזירם אליה, כמו שנאמר:

"כה אמר ה' אלקים עתה אשיב את שבות יעקב... וידעו כי אני ה' אלוקיהם בהגלותי אותם אל הגויים. וכינסתים אל אדמתם, ולא אותיר עוד מהם שם".
(יחזקאל לט).

נבואה על חורבן בבל

כהשלמה לנבואות על חורבן ארץ ישראל והמקדש, יש לציין את הנבואה שניבא ישעיהו הנביא על בבל הרשעה ששלחה ידה בבית המקדש:

**והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים
כמהפכת אלקים את סדום ואת עמורה.
לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור.
ולא יהל שם ערבי ורועים לא ירביצו שם. ורביצו
שם ציים ומלאו בתיהם אוחים ושכנו שם בנות
יענה ושעירים ירקדו שם.**

(ישעיהו יג, יט-כא)

העיר בבל, בירת האימפריה הבבלית העתיקה ששלטה על עמים וארצות, לא זו בלבד שירדה מגדולתה, אלא שהיא נחרבה והפכה תל עולם ולא נבנתה עוד.

ערים עתיקות רבות (ובמיוחד ערי בירה) נשארו על תילן עד ימינו, ואחרות שנחרבו, שוקמו מחורבותיהן והוקמו מחדש. ביניהן ידועות ירושלים, דמשק, צור, צידון, אתונה, רומא ועוד. אבל על העיר בבל נאמרה הנבואה שלא תישוב לנצח ולא תשכון עד דור ודור, ולכן רק חורבותיה נשארו, עדות לגדולתה וגאונה בעבר שנשברו לעד.

גם על גורלה של מצרים שהיתה בעבר מהממלכות הגדולות התנבא יחזקאל הנביא:

**מן הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על
הגויים, והמעטותם לבלתי רדות בגויים.**

(יחזקאל כט, טו)

ואכן התקיימה הנבואה במלואה. מצרים ירדה מגדולתה והפכה
למדינה נחותה שנשלטה רוב הזמן על ידי אחרים.

ב. רדיפות היהודים וסבלם בארצות הגלות

פרק שמיני

אזהרות התוכחה על תקופת הגלות

פסוקים אחדים בפרשיות התוכחה שבתורה יוחדו לתקופת הגלות. בהם הזהירה התורה על הרדיפות והצרות שיבואו על עם ישראל בהיותו בארצות העמים:

והיה אם לא תשמע בקול ה' אלקיך...

והפיצך ה' בכל העמים, מקצה הארץ ועד קצה הארץ,

ועבדת שם אלוהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבותיך.

ובגוים ההם לא תרגיע, ולא יהיה מנוח לכף רגלך,

ונתן ה' לך שם לב רגז, וכליון עיניים, ודאבון נפש.

והיו חייך תלויים לך מנגד,

ופחדת לילה ויום, ולא תאמין בחיך.

בבקר תאמר מי יתן ערב

ובערב תאמר מי יתן בקר.

(דברים כח, סג-סז)

ואתכם אזרה בגוים והריקותי אחריכם חרב.

והנשארים בכם, והבאתי מורך בלבכם

ורדף אותם קול עלה נדף...

**וכשלו איש באחיו כמפני חרב, ורודף אין,
ולא תהיה לכם תקומה לפני אויביכם.
ואבדתם בגויים, ואכלה אתכם ארץ אויביכם.
(ויקרא כו, לג-לט)**

**והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים.
(דברים כח, לז)**

נוראות ואיומות הן אזהרות אלה, אך בחסד מיוחד נהג ה' עם עמו
בביצוע קללות הגלות.

לא נאמר שכל הקללות הללו תבואנה במשך כל זמן הגלות ללא
הפסק. גם לא שהן תבואנה בבת אחת בכל ארצות הגלות. כי הרי אזהרות
התוכחה ועונשיה נאמרו על תנאי, רק אם לא ישמרו ישראל את התורה,
והתקיימותן תלויה במידת החטאים והעוונות של עם ישראל. והקב"ה
ארך אפיים הוא, ואינו ממהר להביא את הרעה על בניו, אלא ממתין עד
אשר תתמלא סאת עוונותיהם. וגם אז לא מחזיק לעד אפו, והוא שב
ומרחם על עם מרעיתו ומניח להם מצרותיהם.

נוסף לכך הובטח לעם ישראל שישאר קיים לעולם, וקללות התוכחה
תבואנה בצורה כזו, שהעם ימשיך להתקיים ולא יעלה ביד שונאיו לכלותו
(על הבטחה זו וקיומה ראה בהרחבה להלן, שער נצחיות עם ישראל
ותורתו). לכן הובטח שכאשר יבואו גזרות ושמדות על ישראל, הם לא
יבואו בכל המקומות בבת אחת, כדי שתמיד לפחות במקום אחד תשאר
פליטה לישראל.

וכן כתב הרמב"ן בפרושו לתורה (בראשית ל, ט):

מעשה אבות סימן לבנים... והיה המחנה הנשאר לפליטה ... גם
זה ירמוז שלא יגזרו עלינו בני עשו למחות את שמנו. אבל
יעשו רעות עם קצתנו בקצת הארצות שלהם. מלך אחד גזר
בארצו על ממוננו או על גופנו, ומלך אחר מרחם במקומו
ומציל הפליטים. וכן אמרו בבראשית רבה: "אם יבוא עשו אל
המחנה האחת והכהו" אלו אחינו שבדרום, "והיה המחנה
הנשאר לפליטה" אלו אחינו שבגולה.

ואמרו חז"ל (פסחים פז:): "צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שפזרן בין האומות" שעל ידי כך לא יכלו אותם לגמרי.

וכן הובטח שגם בגלות יהיו תקופות של שקט ושלוה בין גזרה אחת לחברתה, בהן יוכלו היהודים הנרדפים להתאושש קצת ולאגור כוח כדי שיוכלו לעמוד בגזרות הבאות.

אמרו חז"ל (בראשית רבה, וישלח פרשה עה):

"וְרוּחַ תְּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר" (בראשית לב), אמר יעקב לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אם יהיו צרות באות על בני, לא תביא אותן זו אחר זו, אלא הרוח להם מצרותיהם.

מפני חטאינו וחטאות אבותינו התקיימו בעם ישראל בהיותו בגלות כל נבואות התוכחה שנאמרו על תקופה זו. אך, כפי שהובטח, היו תקופות של הפוגה ורגיעה יחסית בין תקופת גזרות אחת לחברתה. כמו כן, ברוב הפעמים לא באו הרדיפות והצרות בכל הארצות בבת אחת, אלא כאשר גברו הגזרות בארץ אחת הונח ליהודים בארץ אחרת וחוזר חלילה.

אבל זמני הרעה בגלות רבו על זמני הרגיעה, ומזמן לזמן, כאשר מלאה סאת העוונות, באו על עם ישראל תקופות נוראות שבהן רבו הצרות והתלאות עד למעלה ראש, זמני הרעה התרבו במיוחד באלף השנים האחרונות והקיפו את רוב הארצות אליהן גלה עם ישראל. פסוקי הנבואה והתוכחה המזהירים על עונש הגלות, הפכו לתאור מדויק של זמני רעה אלו, והם נותנים תמונה מלאה על חיי היהודים במשך תקופות ארוכות של הגלות, כאילו נאמרו אחרי שהדברים התרחשו במציאות ולא לפני למעלה משלשת אלפי שנה.

נתבונן נא בפסוקים אלה אחד אחד ונראה כיצד הפכו למציאות כאשר כל פסוק נותן תאור של חלק מהסבל והתלאה שהיו מנת חלקו של עם ישראל בגלותו.

פרק תשיעי

פזור עם ישראל בעולם

מקצה הארץ ועד קצה

לאן ישים עם ישראל פעמיו בצאתו לגלות? האם ישתקע בארץ אחת, או ינדוד ויתפזר בכל קצוי תבל? גם זאת הגידה התורה מראש. בתוכחה שבויקרא, שדבריה מכוונים לגלות ראשונה (כבאורו של הרמב"ן שהובא לעיל) נאמר רק: **"ואתכם אזרה בגוים"** (ויקרא כו). ואילו בתוכחה שבספר דברים אמרה התורה: **"והפיצך ה' בכל העמים... מקצה הארץ ועד קצה הארץ"** (דברים כח). על זה כתב הרמב"ן (ויקרא כו, טז): **הוא גלותנו היום שאנו מפוזרים מסוף העולם ועד סופו.**

אחרי חורבן בית שני התפזר עם ישראל בעולם, ובניו נדדו ממקום למקום, ומארץ לארץ, ולכל קצוי תבל הגיעו. גם אם היו עוד אי אילו מקומות שלא היו שם יהודים, הרי בתקופה האחרונה גם לשם הם הגיעו. במלחמת העולם האחרונה, הוגלו ונדדו פליטי החרב היהודים עד לפינות הנדחות ביותר בעולם, לקצוי סיביר וגם למזרח הרחוק, לסיין וליפן הגיעו. אין מקום ישוב בני אדם בעולם כולו, במזרח ובמערב, בצפון ובדרום, שאין שם או לא היו שם יהודים.

(ראה בפתיחה למאמר עיקבתא דמשיחא לרבי אלחנן וסרמן זצ"ל שעמד על תופעה מופלאה זו).

לא מצאו מנוח

בדרך טבעית לא היה ניתן לחזות מראש שעם ישראל יתפזר בעולם כולו. עמים אחרים שגלו, או נדדו מארצם, השתקעו בארץ מן הארצות

ולא נפוצו יותר. גם היהודים יכולים היו להשתקע בארץ אחת, או בכמה ארצות, ולא להתפזר יותר בכל קצוי תבל. אבל ההשגחה העליונה יצרה סיבות שהיהודים לא ימצאו מנוחה בארצות גלותם, ויאלצו לנדוד ולהתפזר בעולם כמו שקבעה התורה מראש:

“ובגויים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך”.

(דברים כח, סה)

מאז גלו ישראל מעל אדמתם, לא מצאו מרגוע לנפשם ומנוח לכף רגלם. את מקל הנדודים לא הניחו מידם אף פעם. כל אחת מארצות הגלות שימשה להם רק אכסניה זמנית, ולמרות שישבו בה מאות שנים היא היתה עבורם ארץ נכר. בסופו של דבר נאלצו יושביה היהודים לעזובה ולחפש להם מקום מקלט אחר, אם כפליטי חרב הנסים מחמת הגזרות והרדיפות שבאו עליהם, ואם משום שהגויים גזרו עליהם גזרות גרוש ושילחום מארצם.

ההיסטוריה היהודית מלאה גזרות גרוש. מלבד הגרוש הגדול והמפורסם מספרד ומפורטוגל, גורשו היהודים מעוד ערים וארצות רבות: מאנגליה, צרפת, גרמניה (מעיר לעיר, וממחוז למחוז), מליטא, סיציליה, דרום איטליה, בודהמיה, וינה ועוד. גם אם קרה פעם שבאה ליהודים תקופה ממושכת של רגיעה באחת הארצות, והיה נדמה להם שהנה הנה הם מצאו להם מקום מנוחה ומרגוע גם בגלותם, התברר לאחר זמן שהיתה זו אשליית שוא. קללת התוכחה רדפה אותם, ובאה רוח סופה וסער ועקרה אותם ממקומם ושוב נאלצו ליטול לידם את מקל הנדודים ולתור לעצמם מקום מקלט חדש.

נבואה זו של “לא יהיה מנוח לכף רגלך” התקיימה כל כך בשלמות, עד שהמושג “היהודי הנודד” שאין לו ארץ ומקום משלו הפך להיות שם דבר, סמל המאפיין את מצב היהודים בגלות.

“עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים”. גם מפיזורו של עם ישראל ונפיצותו בין העמים, תופעה שאין דומה לה, אפשר לראות שהוא עם

אחד מיוחד שקורותיו שונים מקורות שאר כל העמים, גוי אחד בארץ
הזוכה להנהגה פרטית ולתשומת לב מיוחדת מאת הבורא יתברך.

פרק עשירי

חוסר בטחון ופחד קיום

ונתן ה' לך לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש. והיו
חיך תלואים לך מנגד, ופחדת לילה ויומם ולא
תאמין בחיך.

(דברים כח)

החיים תלויים מנגד

התורה הדגישה את פחד הקיום וחוסר בטחון החיים. ואכן זה מה שאפיין במשך תקופות ארוכות את מצבם של היהודים בגלות. חייהם היו תלויים להם מנגד. הם היו משוללי כל זכויות ונתונים לחלוטין לחסדם של המלכים והשליטים שהיו לרוב שונאי ישראל מושבעים. הם סבלו גם מפשוטי העם שבארצו ישבו, כל גוי שיכור ברחוב רשאי היה לפגוע בהם באין פוצה פה ומצפצף. הפחד מפני העתיד ודאגת המחר מילאו את לבבם כל הימים. כל יום יכל להביא עימו גזרות וצרות חדשות, ואף פעם לא יכלו לדעת מה ילד יום. התקיים במלואו מה שנאמר "ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחיך".

חוסר בטחון כלכלי

מלבד פשוטו של כתוב שיהיו חייהם תלויים להם מנגד מפחד הגויים, דרשו חז"ל פסוק זה שיהיו חייהם תלויים להם מנגד גם מבחינה כלכלית.

נאמר בגמרא (מנחות קג):

אמר רב חנין: "והיו חייך תלואים לך מנגד", זה הלוקח תבואה משנה לשנה, "ופחדת לילה ויומם", זה הלוקח תבואה מערב שבת לערב שבת. "ולא תאמין בחיור", זה הסומך על הפלטר (אופה).

פסוקי תנאים

ואכן נבואה זו של התורה התקיימה ביהודים בגלות גם כדרשת חז"ל. כשעם ישראל שכן בארצו, וכן בתקופת הגלות הראשונה בבבל, הוא היה עם החי על עבודת האדמה, אשר הוציא את לחמו ביגיע כפיים בשדה ובכרם, בזמנים ההם היו אסמיהם מלאים בר מיבול שדותיהם, ופרנסתם היתה בטוחה, יציבה וקבועה.

אח"כ 1234567

בתקופה מאוחרת יותר נושלו היהודים ברוב ארצות הגולה מעבודת האדמה ומעוד מלאכות בסיסיות רבות, ואבד להם כל בסיס קבוע ויציב לפרנסתם. הם נאלצו לחפש להם מקורות מחיה אחרים, בעיקר במסחר ובעניני כספים. כך הפך העם היהודי לעם שפרנסתו תלויה באויר, הלוקח תבואה מן השוק והסומך על הפלטר. גם אותם יהודים שלמרות הכל עשו חיל והגיעו לעשירות, אף הם חייהם ופרנסתם היו תלויים להם מנגד כדרשת חז"ל.

נכנעים בפני האויבים

קללת התורה חלה גם על אופיו של עם ישראל בגולה, כנאמר:

**"והבאתי מורך בלבבם בארצות אויביהם,
ורדף אותם קול עלה נידף ונסו מנוסת חרב...
ולא תהיה לכם תקומה לפני
אויביכם".**

(ויקרא כו).

היהודים היו בעבר עם גבורים אמיץ אשר לא יחת מפני כל, עם הנלחם בגבורה על חרותו, ונאבק בחרוף נפש למען דתו ואמונתו. נצחון הרומאים על יהודה נחשב לאחד מנצחונותיהם הגדולים והחשובים, ולזיכרו הקימו שער נצחון מיוחד ברומא. אבל משגלו ישראל מעל

אדמתם, וחלה עליהם קללת הגלות של "והבאתי מורך בלבבם בארצות אויביהם", והנה במקום הגבורה ואומץ הלב באו פחד וחוסר אונים, במקום העמידה האמיצה נגד האויבים שלטה בהם רוח כניעה ושפלות ידיים. לא היה ליהודים בגלות העוז והאומץ להתקומם כנגד רדיפות הגויים וגזרותיהם, אלא על ידי שליחים ושתדלנים, בתחנונים ובשלמונים ניסו לרכך את לב המלכים והשרים שיעבירו את רוע גזרותיהם.

אמנם הכניעה היתה רק חיצונית, את מקום הגבורה הגופנית תפסה גבורה רוחנית; היהודים שמרו מכל משמר על מורשתם הרוחנית, על תורתם ואמונתם, מסרו נפשם בגבורה על קידוש ה' ולא ויתרו על היקר והקדוש להם. אבל בנוגע לגוף נכנעו היהודים כניעה גמורה, לקיים מה שנאמר "ולא תהיה לכם תקומה לפני אויביכם".

צרות רבות המתגברות והולכות

וחרה אפי... ומצאוהו רעות רבות וצרות.

(דברים לא)

**גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר
התורה הזאת, יעלם ה' עליך עד השמדך.**

(דברים כח)

כל יום קללתו מרובה מחברו

במסכת סוטה (מט) אומרת הגמרא שתהא הרעה מתמדת במצב
ישראל בגלות, כפי שנחזה מראש בתוכחה:

אמר רבא בכל יום ויום מרובה קללתו משל חברו שנאמר:
"בבקר תאמר מי יתן ערב, ובערב תאמר מי יתן בקר"
(דברים כח) הי בקר? (איזה בקר?) אילימא דמחר (אם נאמר
של מחר, שתאמר מי יתן שיבוא יום), מי ידע מאי הויה (האם
ידע אם ייטב מן הלילה?) אלא דחלף! (מי יתן והיה יום הבא
כזה שעבר!; רש"י שם).

באותן תקופות של ימי הרעה שבאו על עם ישראל בגלות שבהם
התקיימו במלואן נבואות התוכחה ובאו עליהם רעות רבות וצרות,
התקיימה גם קללה זו. לא היה יום שקללתו לא היתה מרובה משל חברו.
מדי פעם התחדשו ובאו על היהודים גזרות וקללות חדשות, קשות מן
הראשונות, ומהן רבות שאינן כתובות במפורש בתורה כמו שנאמר "גם
כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם ה' עליך".

היהודים נושלו מכל הזכויות האזרחיות, הוטלו עליהם מסים כבדים וארנונות שירדו לחייהם. נגזר עליהם לשבת בגטאות, ללבוש בגדים מיוחדים ולשאת אות קלון (טלאי צהוב). נגזרו עליהם גזרות גרוש וגזרות שמד, יסורי אנקוויזיציה ושרפת התלמוד. מפעם לפעם העלילו עליהם עלילות שונות ומרושעות; עלילות דם, חילול "החלה הקדושה", הרעלת בארות, שיתוף פעולה עם האויב ועוד.

לא פעם אמרו היהודים באנחה: מי יתן ולא היינו מגיעים לימים אלו! מי יתן והיינו יכולים לחזור ליום אתמול ולא היינו רואים את הצרות והתלאות המתחדשות של היום. כך נתקיימה בהם קללתה הקדומה של התוכחה. "בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר".

אנוסים לעבוד את אלוהי העמים

והפיצך ה' בכל העמים...

ועבדת שם אלוהים אחרים

אשר לא ידעת אתה ואבותיך.

(דברים כח, סד)

הרמב"ם (באגרת תימן) פירש קללה זו שיהיו הגויים מכריחים את ישראל לעבוד את אלהיהם. וכך היה, מאז גלו ישראל מעל אדמתם לא עבר כמעט דור בו לא גזרו הגויים, בארץ זו או אחרת, גזרות שמד על היהודים, כפו אותם לעבור על דתם והכריחום לעבוד אלוהים אחרים. נבואה זו התקיימה באופן מיוחד בגלות ספרד ופורטוגל שם נאנסו מאות אלפי יהודים להמיר את דתם. רבים מהם המשיכו אומנם לשמור על דת ישראל בסתר, אך בגלוי נאלצו לעבוד אלוהים אחרים, לקיים מה שנאמר: "ועבדת שם אלוהים אחרים עץ ואבן" (דברים כח, לו).

רש"י בפרושו לחומש פירש קללה זו כך: ועבדת שם אלוהים אחרים - לא עבודת אלהות ממש, אלא מעלים מס וגולגליות לכומרי עבודה זרה.

ואכן, במקומות רבים בגלות היו היהודים נתונים לשרירות ליבם של הכמרים ומעלים להם מס, ראשי הכנסיה גם עמדו בראש המציקים ליהודים, הרעו להם במיוחד, הכבידו והקשו עליהם את שעבוד הגלות.

מתי מעט במקום מאות מיליונים

"ואתכם אזרה בגוים והריקות אחריכם חרב".

(ויקרא כו)

"חרב הנשמטת אחריכם אינה חוזרת, כאדם שמריק את המים שאין סופם לחזור" (רש"י בשם המדרש).

בגמרא (מכות כד) מובא:

אמר רב מסתפינא מהאי קרא (פוחד אני מפסוק זה):

"ואבדתם בגויים ואכלה אתכם ארץ אויביכם".

(ויקרא כו).

חששו של רב התאמת ונבואות אלה התקיימו במלואן. ארץ הגלות אכלה בעם ישראל בכל פה. מדי פעם באו תקופות פורענות נוראות שהקיפו את רוב עם ישראל או חלקים גדולים ממנו, והחרב שהורקה אחריהם ביציאתם לגלות לא חזרה במהרה לנדנה.

"מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה, גם בחור גם בתולה, יונק עם איש שיבה".

(שירת האזינו, דברים לב).

הריגות, שחיטות, פוגרומים ומוקדי אש ליוז את עם ישראל לאורך תקופות ארוכות בגלות. חלקים גדולים ויקרים ממנו, מאות אלפים ומיליונים מטובי בניו הובלו לטבח, ועם ישראל נשאר עם קטן ודל. לדעת מומחים יכול היה עם ישראל למנות כיום מאות מיליונים, לולא ההשמדות הרבות שכילו בו. התקיים מה שנאמר:

"ונשאתם מתי מספר בגויים אשר ינהג ה' אתכם שמה".

(דברים ד)

וכן

"ונשאתם במתי מעט תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרוב".

(דברים כח)

סבלות היהודים מעוררים תמיהה וגם לעג וקלס

הרעות הרבות והמכות המשונות שבאו על עם ישראל בגליותיו אין להם אח ודוגמה בתולדות העמים. הכל משתוממים ומתפלאים לתופעה החריגה והמשונה של סבלות היהודים בגלות. בכך מתקיימים דברי התורה:

"והייתה לשמה... בכל העמים".

(דברים כח).

ומסביר רש"י: כל הרואה אותך ישום עליך.

סבלות היהודים בגלות הפכו להיות נושא שמרבים לדבר אודותיו ולדון בו. הצרות והתלאות של ישראל היו למשל ולשם דבר. "יהודים בגלות" הפך למושג, סמל לסובלים ונרדפים, כמו שנאמר (שם):

"והיית... למשל ולשנינה בכל העמים".

ומסביר רש"י: לשנינה, לשון ושננתם, ידברו בך.

פעמים רבות הדיבור והסיפור ביהודי היה בצורה של לעג וקלס. דמותו של היהודי הפכה נושא ללעג ולהתעללות, למן הצגות תאטרון ברומא העתיקה, ועד לקריקטורות אנטישמיות בעתונות בימינו. מאות רבות של ביטויים בשפת יום של הגוים עוסקים ביהודי ובתכונות השליליות שהם מיחסים לו. כך התקיימה הקללה למשל ולשנינה בכל העמים.

כל אזהרות התורה שנאמרו על תקופת הגלות התקיימו לפרטיהן. וכי אפשר למצוא סיבות טבעיות לכל מה שארע לישראל בגלותם, או שהסבר היחיד הוא שיד ההשגחה העליונה סיבבה את המאורעות כדי שהכל יתקיים כפי שהזהירה התורה מראש. בנושא זה נעסוק בפרקים הבאים.

ג. שנאת ישראל

פרק שנים-עשר

שנאת עשו ליעקב - הלכה!

שנאת הגויים את היהודים היתה קימת בכל הדורות ובכל הזמנים. תופעה בלתי רגילה זו הפכה נושא לדיונים ולמחקרים רבים. ספרים רבים ומאמרים לאין ספור נכתבו כדי למצוא הסבר סביר לתופעה יחידה במינה זו של שנאת ישראל. (בעצם העובדה של העיסוק המרובה בישראל ובשנאה אליהם יש משום התקימות דברי התורה לפי רש"י שכולם "ידברו בך" כמובא בסוף הפרק הקודם).

חלק מן ההסברים לתופעת השנאה נראים כשלעצמם הגיוניים (נעמוד להלן על כמה מהם ועל מדת ההגיון והסבירות שבהם). אבל כאשר ננסה לערוך סיכום של כל הסיבות וההסברים יחדיו, נעמוד נדהמים מול חוסר ההגיון והעדר כל הסבר. תמיד שנאו את היהודים; פעם מפני שהם מאמינים ופעם מפני שהם כופרים. פעם מפני שסרבו לקבל את הדת הנוצרית וצלבו את אותו איש ופעם מפני שהיהודים הם שהמציאו את המוסר הנוצרי. כאן מפני שהם קומוניסטים וכאן מפני שהם קפיטליסטים. כאן מפני שהם עניים ומפיצי מגפות וכאן מפני שהם עשירים ומנצלים. הרגו ביהודים משום שהם בזויי עם והרגו בהם מפני שהשתלטו על המשרות הרמות שבמדינה. אין לך דבר והיפוכו שלא שימשו בזמן מן הזמנים הנמקה והצדקה לשנאת היהודים ולרדיפתם. מהו אם כן ההסבר לסיבות כה רבות ושונות ואף סותרות זו את זו לשנאת היהודים?

את התשובה לשאלה קשה זו כבר נתנו חז"ל לפני שנים רבות:

"אמר רבי שמעון בן יוחאי: הלכה, בידוע שעשו שונא את יעקב" (בראשית רבה, וישלח). ובארו המפרשים, "הלכה", כמו הלכה למשה מסיני.

שנאת הגויים לישראל היא "הלכה", חוק, שאין לו טעם וסיבה גלויים. לא הסיבות הן הגורמות לשנאה זו, אלא להיפך. היות ושנאת הגויים לישראל היא "הלכה", נוצרות לה תמיד סיבות, וכאשר סיבה אחת בטלה, צצה במקומה סיבה אחרת, חדשה, כדי ששנאה זו תמשיך ותתקיים.

אף אם היו הבדלים בין תקופה אחת לתברתה במידת חוזקה או חולשתה של השנאה ליהודים, לא קרה הדבר מחמת חוזק הסיבות או חולשתן, אלא ההשגחה העליונה היא המשתמשת בשנאת הגויים לישראל כבמטה זעם לקיים על ידה את נבואות התוכחה, והיא החולשת על הסיבות ומשנה אותן כדי שפעם תתפרץ שנאה זו בחזקה ופעם תשאר כבושה וכלואה כדרוש לקיום נבואות התוכחה.

אם נתבונן בסיבות לשנאת ישראל, נראה שיד ההשגחה העליונה ניכרת בהתהוותן, כי הן מיוחדות במינן, ומהוות צרוף נדיר של מקרים שאין דומה לו אצל שאר העמים.

הגלות כסיבה לשנאת ישראל

סיבה חשובה ומקובלת ביותר לשנאה ליהודים היא הגלות. אחרי מאות רבות של שנות סבל ותלאה שעברו על עם ישראל בגלות, נראות בעינינו הגלות והצרות כמקשה אחת. כאשר אומרים "יהודים בגלות" אין צורך לבאר שהכונה ליהודים סובלים ונרדפים. נדמה שלא יתכן עם בגלות ללא סבל ורדיפות. כך נתפסה הגלות כגורם טבעי לסבלם של היהודים ולרדיפותיהם.

לאמיתו של דבר, הגלות כשלעצמה אינה הסיבה לכך. ראינו עמים אחרים שגלו מארצם, וגם כאשר היו מיעוט זר בארץ לא להם, מיעוט הנבדל מעם הארץ בלאומיותו, בשפתו ובמנהגיו, בכל זאת לא נרדפו ולא סבלו כמו היהודים. וכי מקרה הוא שדוקא היהודים אשר הוזהרו מראש שיסבלו בגלות, דוקא הם היו יוצאים מן הכלל וסבלו סבל רב?!

יתרה מזו, גם ליהודים עצמם היו בגלות תקופות של חופש ושלוה בארצות שונות ובזמנים שונים (כפי שהובטח להם, ראה לעיל פרק ח.).

בבבל, ארץ הגלות הראשונה, חיו היהודים תחת שלטון הבבלים והפרסים במנוחה ובבטחון יחסיים (מלבד תקופות קצרות). מצב זה נמשך גם תחת שלטון הערבים שבאו אחריהם.

הרמב"ן שחי בספרד בסופה של תקופה הידועה בשם "תור הזהב של יהדות ספרד" כתב: "אנחנו בארצות הגלות כשאר העמים יושבי הארץ, או בטוב מהם" (רמב"ן על התורה, דברים כח.).

ברחבי האימפריה העות'מנית חיו היהודים תחת שלטון הטורקים חיי חופש ושלוה. גם בפולין בה סבלו היהודים רבות, היו ליהודים זמנים טובים (בתקופה הראשונה להתישבותם בה). ובאמריקה ארץ החופש זכו

היהודים מתחילת התישבותם בה לחופש ושלווה ושוויון זכויות. אפילו בגרמניה ארץ הדמים בה נרדפו היהודים יותר מכל הארצות, נפלו חומות הגטו במאת השנים האחרונה, והיהודים זכו לשוויון זכויות מלא (עד עלות החיה הנאצית לשלטון).

רואים אם כן שאין זה בלתי אפשרי שיהודים יחיו במנוחה בארצות גלותם. הגלות כשלעצמה אינה הסיבה לכל הסבל והתלאה שבאו על היהודים, ובודאי שלא ניתן היה לחזות מראש שבגלל היותם בגלות יבואו עליהם צרות ורדיפות גדולות כל כך, ככל פרטי הנבואות שנאמרו בתורה.

נפנה אם כן לבדוק סיבות מקובלות אחרות לשנאת ישראל.

שנאת הנצרות ליהודים

סיבה הנחשבת לגדולה ולעיקרית בין הסיבות לסבלות היהודים היא שנאת הנוצרים לעם ישראל ולאמונתו. המן הרשע בשעתו, בבואו לשכנע את המלך אחשורוש שיתן לו רשות להשמיד ולאבד את כל היהודים, השתמש בנימוק "דתייהם שונות מכל עם". נימוק זה היוה עילה לבני כל הדתות במשך כל הדורות לשנוא את היהודים. אבל מבין כל הדתות בלטה ועלתה שנאת הנצרות לישראל. הנצרות רואה את עצמה כהמשכה של היהדות וכממלאת מקומה. מכאן שעצם קיומה של אמונת ישראל מהוה ¹²³⁴⁵⁶⁷סתירה ליסודות הדת הנוצרית. יהודים מדוכאים, מושפלים ונרדפים מהוים לדעתם הוכחה לאמיתותה של הנצרות, והשאיפה לראות את היהודים בכך ולהביאם למצב זה היא חלק מעקרונותיה של הנצרות.

ההאשמה שהיהודים אחראים להריגתו של אותו האיש, משיחם, הגדילה והגבירה את שנאתם ליהודים. כל נוצרי יונק מילדותו את ראיית היהודי, כל יהודי, כהורג משיחם על כל התוצאות של יחס בסיסי זה. ואכן, רוב רובם של הרדיפות, השמדות והרציחות באו על היהודים מידיהם של הנוצרים.

אמנם כן הנצרות מהוה גורם חשוב ועיקרי לסבלות היהודים. אם לא היתה קמה דת זו באויבתה הגדולה של דת ישראל, היתה ההיסטוריה של עם ישראל (בדרך טבעית) שונה לגמרי; ארץ ישראל לא היתה מתרוקנת לגמרי מתושביה היהודים, והגלות לא היתה כה נוראה וקשה. אך הבה נתבונן ונבחן את היווצרותה של סיבה זו עצמה כגורם לשנאת ישראל. האם צמיחתה של סיבה כזאת והתפתחותה היא דבר רגיל וצפוי שניתן לחזותו מראש? מדוע דוקא לעם ישראל נטפלה צרה נוראה זו? מדוע דוקא היהודים נסתבכו בפרשת הריגת איש אחד, שבשעתו היה בלתי מוכר, ולמרבה הצרה הפך אחר כך להיות אלוהיה של דת חדשה, ומאות

מיליוני מאמיניו הפכו לשונאי ישראל מושבעים השואפים לנקום את דמו?
 מדוע דוקא לדת ישראל קמה דת מתחרה, שהיהודים היו העקשנים
 היחידים שסרבו לקבל אותה, ואותה דת רואה בהמשך קיומה של דת
 ישראל סתירה לאמיתותה שלה? דת זו התפשטה בהצלחה דוקא באותן
 ארצות בהן התרכז רובו של העם היהודי (באלף השנים האחרונות) וכך
 ניתנו ישראל ביד שונאיהם, מדוע זה קרה דוקא כך?

התשובה לכל השאלות האלה היא אחת: בתורה הוצבה מראש
 תכנית היסטורית המפרטת מה יקרה לעם ישראל בהיותו בגלות. אלוקי
 ישראל, שליטו של העולם, הוא שתכנן תכנית זו, והוא גם המציא וזימן
 את הסיבות הטבעיות, כביכול, בצורה מופלאה ומיוחדת במינה כדי
 שהתכנית תתבצע ותהפוך למציאות לכל פרטיה.

סיבות כלכליות. לשנאת ישראל

אחד ההסברים הנפוצים לשנאת העמים את היהודים תולה את הדבר במה שמכונה שנאה כלכלית. הצלחתם של היהודים במסחר, ובפרט הצלחתם המיוחדת של אלו שהגיעו לעושר, עוררה את קנאת הגויים ושנאתם. הם ראו ביהודים גורם מתחרה שיש לחשוש ממנו, יש להצר את צעדיו בכל הדרכים, ואם הדבר אפשרי, רצוי להפטר ממנו לגמרי.

בארצות מערב אירופה, בתקופת ימי הביניים, נאלצו היהודים למצוא את מחיתם בעסקי כספים. הם הפכו להיות מלויהם ונושיהם של הגויים, וזה היווה עילה להגברת השנאה אליהם.

עובדות אלה מסבירות אמנם חלק מהרדיפות שנרדפו היהודים בגלות, אבל האם זה היה ניתן לחיזוי מראש? הרי עצם הגעתם של היהודים למצב זה הוא דבר פלא לא סביר שאינו ניתן לחיזוי. הרי היהודים היו מיעוט זר חסר זכויות בארצות לא להם. הגויים אדוני הארץ דחקו אותם, ונשלו אותם מעבודת האדמה ומרוב המלאכות והפרנסות. הם גם הטילו עליהם מיסים וארנונות כבדים, וסחטו מהם כספים במדה רבה יותר מאשר משאר התושבים. בשל תנאים אלה צריך היה מצבם הכלכלי של היהודים להיות בשפל המדרגה, ואז כמובן לא היה כלל מקום לקנאה כלכלית ולשנאה. והנה, למרות הכל, הצליחו היהודים להחזיק מעמד מבחינה כלכלית, ומהם אפילו הגיעו לעושר. כך נוצר האבסורד הגדול. היהודים המושפלים והלחוצים שהיו חסרי כל זכויות, ונחשבו רכושם של הנסיכים והשרים ועבדי אוצר המלך, דוקא הם סבלו מקנאת הגויים בהצלחתם ובעושרם. דוקא היהודים המנוצלים והסחוטים מבחינה כספית היו שנואים כי נחשבו בעיני ההמון כמנצלים וסוחטי כספים.

חידה זו אומרת דרשני. מה באמת קרה כאן, וכיצד הגיעו היהודים למעמד בלתי סביר זה?

אך התשובה היא שהקב"ה הבטיח לעמו שישאר קיים גם בגלות בזמן שיתקיימו בו נבואות התוכחה. וההשגחה העליונה דאגה לכך שמצבם הכלכלי של היהודים לא יהיה גרוע משל הגוים שכניהם, ופעמים גם טוב משלהם, כדי שיחזיקו מעמד ויוכלו להתקיים גם בגלות (ראה על כך בהרחבה בשער נצחיות עם ישראל, פרק גס הצלחתם הכלכלית של היהודים בגלות). והרי זה מפלאי ההשגחה העליונה שיצרה גורמים וסיבות ששימשו בעת ובעונה אחת, הן לקיום ההבטחה שלעם ישראל לא יחסרו אמצעים להבטחת קיומו, והן להגברת השנאה לישראל על תוצאותיה, ועל ידי כך קוימו גם נבואות התוכחה.

פרק ששה-עשר

האנטישמיות

במאת השנים האחרונות נחלשו במידה רבה "הסיבות" הישנות לשנאת ישראל. הקנאות הדתית ששלטה באירופה בימי הביניים החלה לפנות את מקומה לסובלנות דתית. חומות הגטו נפלו, וברוב ארצות העולם זכו היהודים לשיויון זכויות. יהודים רבים דימו בנפשם שעל ידי התקרבות לגויים והידמות להם בלבוש, בשפה ובמנהגים, תוסרנה המחיצות המפרידות בין יהודים לגויים ותעלם השנאה לישראל. רעיון זה שפשט בארצות מערב אירופה הביא לתנועת התבוללות וטמיעה של יהודים בעמים.

אבל תוצאת פעולתם של המתבוללים היתה שונה מזו שהם ציפו לה. תנועה זו לא רק שלא ביטלה את השנאה ליהודים אלא אף הגבירה וליבתה אותה. נוצרה שיטה חדשה לשנאת ישראל, "האנטישמיות".

הגאון בעל בית הלוי זצוק"ל עמד על תופעה זו והסבירה כך:

כתוב "המבדיל בין אור לחושך, בין ישראל לעמים". בין אור לחושך יש מרחק ידוע וקבוע (בין השמשות), ואין בכוח ילוד אשה להוסיף על מרחק זה או לגרוע ממנו. גם בין ישראל לעמים יש מרחק ידוע המבדיל ביניהם. אם היהודים מדלגים על הגבולות המפרידים, ומתקרבים אל הגויים יתר על המידה, הגויים עצמם דוחפים אותם חזרה למקומם הקבוע. (דברים אלה הובאו בספר עיקבתא דמשיחא לר"א. וסרמן זצ"ל, שהוסיף עליהם:) דבר זה מפורש בדברי חז"ל: ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי" (ויקרא כ). ודרשו ז"ל (הובא ברש"י שם) "אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי, ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו".

ואכן, דוקא מהארץ שבה גברה ההתבוללות, דוקא מארץ זו יצאה שנאה חרשה ליהודים, שנאה ללא כל סיבה הגיונית. משם יצאה "ההלכה" שיש לשנוא את היהודים אך ורק בשל היותם יהודים. ניתן לראות בברור שהשנאה לישראל אינה תלויה בסיבות, אלא היא "הלכה", חוק ללא כל טעם וסיבה גלויים לעין, כמאמרו של רבי שמעון בן יוחאי (הובא לעיל).

שנאת ישראל בימינו

אחרי שההתבוללות הכזיבה את אלו שתלו בה את תקוותיהם, קמה התנועה הציונית, שמחולליה אמרו שהיא אשר תביא סוף סוף לביטול האנטישמיות ושנאת ישראל בעולם.

הציונים, שעזבו את אמונת ישראל, מאנו להכיר באופיה העל טבעי של ההיסטוריה הישראלית המונחית על פי נבואותיה של התורה שנאמרו מראש. הם ראו בגלות את הגורם העיקרי לשנאה ליהודים ומקור לכל הצרות שבאו עליהם. הם חשבו שהפתרון לשנאה זו הוא הקמת מדינה יהודית. על ידי הקמתה, כך אמרו, ישתנה יחסם של הגויים ליהודים, לא רק לאלה שיחיו במדינה היהודית, אלא אף לאותם יהודים שישארו בגלות. עם ישראל ישוב להיות עם ככל העמים, והשנאה לישראל תעלם מהעולם.

במבט לאחור ניתן להיווכח שהקמת המדינה, לא זו בלבד שלא הביאה לביטול שנאת ישראל, אלא להיפך. שנאת ישראל בכללה גברה בעולם, והמדינה היהודית הפכה להיות גורם עיקרי להגברת השנאה הן ליהודים החיים במדינה והן ליהודים בעולם כולו. אם בעבר שנאו את היהודים בהיותם חסרי ארץ ומדינה, הרי שכיום שונאים אותם דוקא משום שיש להם מדינה משלהם.

שנאה זו לישראל היא פלא בלתי הגיוני, שכל נסיון לטיפול הגיוני בו לא יצלח. משל הכבשה הניצבת בין שבעים זאבים התאים לעם ישראל בגלותו בהיותו מפוזר ונפוץ בין העמים. והנה גם עכשיו, כאשר יש לו מדינה משלו, עדיין מתאים לו משל זה ביותר. מדינת ישראל היא המדינה היחידה בעולם המוקפת מכל צדדיה מסביב במדינות אויבות המצהירות בגלוי על רצונן ושאיפתן להשמידה. אל מדינות שכנות אלה חברו עוד

מדינות רבות בעולם כשותפות לשאיפה להשמיד את המדינה ולהשליך את תושביה לים. אין למצוא בהיסטוריה כולה דוגמה למצב חריג ולא טבעי זה.

אך בזוכרנו כי המדובר בעם היהודי, שגורלו מותווה מלמעלה הן לטוב והן להיפוכו, נוכחים אנו לדעת שאין חידוש במצב זה. זהו המשך לגורלו של העם מאז גלה מארצו. השנאה לישראל היא שנאת עולם שמקורה בהשגחה עליונה שמפקחת על גורלו של עם ישראל. כל הסיבות "הטבעיות" אינן יכולות לספק הסבר מספיק לשנאה זו, באשר היא מושפעת מלמעלה לתכלית התקיימות נבואותיה של התורה.

רק אחרי שיבוא אליהו הנביא "והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם", רק אז כשתבוא הגאולה האמיתית תיפסק כמאליה השנאה לעם ישראל, והוא ישב בטח, שאנן ואין מחריד בארצו.

פרק שמונה-עשר

לאות ולמופת

**"ובאו עליך כל הקללות האלה ורדפוך
והשיגוך... והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד
עולם".**

(דברים כח)

יחודו של עם ישראל, והיותו העם הנבחר, ניכר לא רק מהניסים והנפלאות שנעשו עמו, אלא גם מסבלותיו ותלאותיו. אין עוד עם בעולם כולו שנרדף כל כך, שנגזרו עליו גזרות רבות כל כך, שהעלילו עליו כל כך הרבה עלילות וגרשו אותו ממקומות רבים כל כך, כעם ישראל. אין עוד עם בעולם שדם בניו ובנותיו נשפך כמים לאורך כל הדורות, ושכל דור ודור אמרו אויביו "לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד" (תהלים פג).

כל זה מהוה הוכחה שהצרות והסבל שבאו על עם ישראל אינם מקרה, אלא באו עליו מחמת הנהגה עליונה מיוחדת של שכר ועונש לה זכה עם ישראל מאת הבורא יתברך דוקא בגלל היותו מקורב אליו קרבה מיוחדת. וכך נאמר:

**"רק אתכם ידעתי (קרבתי) מכל משפחות
האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם".**

(עמוס ג)

בן שאביו מעניש אותו על התנהגותו הלקויה, חש את אהבת אביו וקרבתו גם בתוך העונש. שהרי ילדי זרים שהתנהגו כמותו אין אביו מעניש כי אינם מענינים אותו כלל.

גם הצרות הבאות על ישראל, שמתוך היותן אל טבעיות ניכר מקורן העליון, הן עדות אות ומופת על קשר האהבה הנצחי בין עם ישראל ואלוקיו.

שער שני

נצחיות עם ישראל ותורתו

"כאשר השמים... והארץ... עומדים לפני
נאום ה' כן יעמוד זרעכם ושמכם".

(ישעיהו סו)

- א. עם ישראל ישאר חי וקיים עד עולם
- ב. תורת ישראל לא תשכח מעם ישראל לעולם
- ג. השבת היא ברית עולם בין הקב"ה וישראל
- ד. ארץ ישראל שייכת לעם ישראל עד עולם
- ה. הכותל המערבי מקום השראת השכינה לא יחרב לעולם

בפתח השער

חמש הבטחות

עם נבואות התוכחה ניתנו לעם ישראל מפי הגבורה חמש הבטחות, והן (יחד עם הבטחות הגאולה) נתנו לו את הכוח לעמוד בכל הצרות והתלאות שבאו עליו לאורכה של הגלות הקשה והמרה.

ההבטחות הן:

- א. עם ישראל ישאר חי וקיים עד עולם
- ב. תורת ישראל לא תשכח מעם ישראל לעולם
- ג. השבת היא ברית עולם בין הקב"ה וישראל
- ד. ארץ ישראל שייכת לעם ישראל עד עולם
- ה. הכותל המערבי מקום השראת השכינה לא יחרב לעולם

קיומן של חמשת ההבטחות הללו במשך ההיסטוריה הארוכה שעברה מזמן נתינתן עד היום, מהווה עדות על המבטיח שהוא אדון ההיסטוריה, האומר ועושה, מבטיח ומקיים. קיומן של ההבטחות הינו גם עדות על היות עם ישראל העם הנבחר גם בזמן הגלות והסתר הפנים.

נסביר את פלאי התקיימותן של ההבטחות הללו לאורך תהפוכות ההיסטוריה ונפתח בשתי ההבטחות הראשונות.

לא מאסתים לכלותם

ברית עולם כרת הקב"ה עם עמו ישראל, והבטיח לו שאויביו לא יצליחו לכלותו ושהוא ישאר קיים לעולם, כפי שנאמר בתורה:

**ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא
מאסתים ולא געלתים לכלותם להפוך בריתי
אתם כי אני ה' אלקיהם.**

(ויקרא כו)

על ידי עבדיו הנביאים חיזק ה' הבטחה זו, והישווה את נצחיות קיום
ישראל כשמש וכירח, ושלא ימאסם כל הימים מהיות לו לעם. וכך אמר
הנביא:

**כה אמר ה', נותן שמש לאור יומם, חוקות ירח
וכוכבים לאור לילה, רוגע הים ויהמו גליו, ה'
צבקות שמו, אם ימושו החוקים האלה מלפני
נאום ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני
כל הימים.**

**כה אמר ה', אם ימודו שמים מלמעלה ויחקרו
מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע
ישראל על כל אשר עשו נאום ה'.**

(ירמיה לא)

ועוד למעלה מזה כתב הרמב"ם באגרת תימן:

וכמו שאי אפשר שתבטל מציאותו של הקב"ה כן אי אפשר
שנאבד ונתבטל מהעולם, שכן נאמר:

"אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם".

(מלאכי ג)

הבטחה גדולה זו של נצחיות קיומו של עם ישראל היא אחד מיסודות התורה ואמונת ישראל, והיא חוזרת ונשנית עוד פעמים רבות ע"י הנביאים. גם כל הנבואות וההבטחות על הגאולה העתידה ואחרית הימים הם ממילא גם הבטחה שעם ישראל ישאר קיים עד בוא הגאולה.

בהבטחה זו כלולה גם הבטחה שעם ישראל ישאר לעולם אומה נפרדת ומיוחדת בין האומות, עם לבדד ישכון, שלא יאבד ולא יתבולל בין העמים. הדבר מבואר בנבואת ירמיהו (הנזכרת לעיל) שאמר שזרע ישראל לא ישבתו "מהיות גוי לפני כל הימים".

פרק שני

נצחיות התורה בישראל

עוד ברית כרת הקב"ה עם ישראל והבטיח להם (דברים לא):

"כי לא תשכח מפי זרעו."

ורש"י (שם) מבאר:

"הרי זו הבטחה שאין התורה משתכחת מזרעם לגמרי."

לא זו בלבד שהתורה לא תשכח מישראל, אלא היא תשאר תורת חיים ותהיה נלמדת ונשמרת על ידי ישראל, ולא תמוש מפיהם עד עולם, כמו שנאמר:

ואני זאת בריתי אותם, אמר ה', רוחי אשר עליך
ודברי אשר שמתי בפיו לא ימושו מפיו ומפי
זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם.
(ישעיהו נט)

שתי הבטחות אלה; שלא תשכח התורה ושעם ישראל ישאר קיים לעולם קשורות זו בזו ומשלימות זו את זו. מבואר בתורה שההבטחה שעם ישראל לא יכלה לעולם היא רק בזכות זה שהוא יהיה נושא התורה והאמונה בקל חי בעולם, שנאמר (דברים לב):

אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם, לולי
כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו, פן יאמרו דינו
רמה ולא ה' פעל כל זאת.

ובאר הרמב"ן כי

השם ברא את האדם שיכיר את בוראו ויודה לשמו. וכאשר חטאו (הגויים) וכפרו בו כולם, לא נשאר רק העם הזה לשמו, ופירסם בהם האותות והמופתים כי הוא אלוקי האלוקים ואדוני האדונים, ונודע בזה לכל העמים. והנה אם יאבד זכרם, ישכחו העמים את אותותיו ואת מעשיו... ותהיה כונת הבריאה באדם בטלה לגמרי... ועל כן ראוי שיהיה רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים כי הם קרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים.

כלומר באמצעות עם ישראל הנושא את שם ה' בעולם, משלים הקב"ה את רצונו בבריאת העולם, מכאן הבטחת קיומו של ישראל אף כאשר הם חוטאים לו.

רעיון זה מפורש בדברי חז"ל (ירושלמי תענית פרק שני הלכה ו):

ר' שמעון בן לקיש בשם ר' ינאי: שיתף הקב"ה שמו הגדול בישראל.

(משל) למלך שהיה לו מפתח של פלמנטריא קטנה. אמר המלך, אם אני מניחה כמות שהיא, אבודה היא, אלא הריני עושה לה שלשלת, שאם אבדה, השלשלת מוכחת עליה. כך אמר הקב"ה, אם אני מניח את ישראל כמות שהן, נבלעים הן בין העכו"ם, אלא הריני משתף שמי הגדול בהן, והן חיים. מה טעמא (מנין לנו זאת? - שנאמר ביהושע ז:): "וישמע הכנעני וכל יושבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול" שהוא משותף בנו? מיד "ויאמר ה' אל יהושע קום לך" - קם לך ההוא דאידכרת (עמד לך מה שהזכרת).

וכתב הרמב"ם (באגרת תימן):

ובאר לנו (הקב"ה) על ידי ישעיהו הנביא מבשר אומתנו שהאות בינינו ובינו יתברך, המורה שלא נאבד, הוא קיום תורת

ה' ודָּבְרוּ בִּינֵינוּ, שֵׁנֵאמַר וְאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אִתְּכֶם אֵמַר ה' רוּחִי
אֲשֶׁר עֲלֶיךָ וְדַבְרֵי אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְּפִיךָ לֹא יִמְוָשׁוּ וְגו'.

שתי ההבטחות הללו, על קיום עם ישראל וקיום התורה בישראל, התקיימו במלואן. שמו הגדול של הקב"ה המשותף בנו, התורה, והאמונה באל חי שמרו על עמנו וקיימוהו עד היום הזה. עם ישראל חי ותורת ישראל חיה וקיימת ככל דברי הברית אשר כרת הקב"ה עם עמו ישראל.

פרק שלישי

הבטחת קיום עם ישראל ותורתו גם בגלות

ההבטחה שניתנה לישראל היתה שהם ישארו חיים וקיימים גם "בהיותם בארץ אויביהם" ללא ארץ משלהם וללא שום גורם טבעי אחר שישמור על קיומם. גם בתקופות ובמקומות שעליהם איימה התוכחה שיקומו עליהם אויביהם להשמידם ולכלותם מן העולם, ויבואו עליהם כל הקללות עד אשר "ואכלה אתכם ארץ אויביכם", גם שם מבטיח ה': "לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי איתם כי אני ה' אלוקיהם" ועל פסוק זה אמרו חז"ל (מגילה יא):

"לא מאסתים" - בימי יונים

"ולא געלתים" - בימי נבוכדנצר

"לכלותם" - בימי המן

"להפר בריתי איתם" - בימי פרסיוס

"כי אני ה' אלוקיהם". - בימי גוג ומגוג.

בדומה להבטחתה של התורה נאמר:

**הנני מביא עליכם גוי ממרחק... ואכל קצירך
ולחמך ואכלו בניך ובנותיך... וגם בימים
ההמה נאום ה' לא אעשה אתכם כלה.**

(ירמיהו ה')

נבואה זו נאמרה על הזמן של חורבן בית ראשון, אבל ההבטחה שבה היא הבטחה לזמנה ולדורות. אף בזמן שתיגבר ידם של שונאי ישראל, גם אז לא יעשו את בית ישראל כלה.

ביתר הרחבה כתב על כך הרמב"ם באגרת תימן:

וכבר הבטיח הקב"ה ליעקב אבינו עליו השלום, שאף על פי שישתעבדו האומות בזרעו ויענו אותם ויגברו עליהם, הם ישארו ויעמדו והמשתעבדים בהם יחלפו ויאבדו, כמו שנאמר (בראשית כח): והיה זרעך כעפר הארץ. כלומר אף על פי שהם נתונים למרמס כעפר הזה שהכל דורסים אותו, סוף שיגברו וינצחו. וכן על דרך המשל, כמו שהעפר באחריתו יעלה על הדורסים, וישאר הוא, והדורסים אותו לא יעמודו.

והנה באר ישעיהו עליו השלום והודיענו משמו של הקב"ה שהאומה הזאת, כל ימי היותה בגלות, כל מי שיעלה במחשבתו להתגבר עליה ולאנס אותה, אפשר לו שיעשה ויצליח, אבל באחריתו ישלח הקב"ה מושיע, ויסיר ממנה חוליה וכאבה. שכן אמר (ישעיהו כא) חזות קשה הוגד לי (על ממלכת בבל)... כל אנחתה השבתי. וכן הבטיחנו הבורא על ידי נביאיו שלא נאבד, ולא יעשה עמנו כליה, ולא נסור לעולם מלהיות אומה חסידה.

ההבטחה שלא תשכח התורה מעם ישראל נאמרה גם היא על זמנים בהם יבואו על עם ישראל צרות רבות ורעות, ורבים יקומו עליהם להשכיחם תורת ה' ולהעבירם מחוקי רצונו. וכן כתב הרמב"ם באגרת תימן:

והבטיחנו הקב"ה בתורתו, ואמר כי בהיותם מכריחים אותנו לאחוז בסברתם שנאמר (דברים ד) "ועבדתם שם אלהים אחרים מעשה ידי אדם", אבל בכל זה לא יהיה זה בכל הארץ, ולא תכרת התורה ממנו לעולם, והבטיח ואמר (דברים לא) "כי לא תשכח מפי זרעו".

הברית וההבטחות הגדולות שנאמרו למשה רבנו ע"ה לפני שלשת אלפי שנים ומעלה בסיני, ואשר חזרו ונישנו בפי הנביאים, עמדו לו לעם ישראל ולתורתו. למרות כל הצרות והרדיפות שעברו עליו, ולמרות

שהכל קמו עליו להשמידו ולהשכיח ממנו את תורתו, הוא נשאר חי וקיים, ותורתו, הן תורה שבכתב והן תורה שבעל פה (שעליה בעיקר נאמרו הבטחות התורה; ראה שבת קלח), לא נשתכחו ממנו עד היום הזה. צא וראה כמה ישיבות ובתי מדרשות היו לישראל לאורך כל הדורות, ובהם לומדים עד היום אותה תורה שבכתב שקבלנו מסיני, ואותן הוויות אביי ורבא שעסקו בהן חכמי התורה שבבל.

אמנם במשך שנות הגלות אבדו חלקים גדולים ויקרים מעם ישראל, והוא נשאר עם קטן ודל. אבל גם זה נאמר מראש בתורה:

ונשאתם מתי מעט תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרוב.

(דברים כח)

כי ההבטחה היתה רק שלא יכלו לגמרי, כמו שבאר הנביא:

כה אמר ה' כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתו כי ברכה בו, כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל.

(ישעיהו פה)

שומר ישראל שומר על שארית עמו ישראל שלא תאבד ולא תכלה לגמרי.

פרק רביעי

קיום עם ישראל – נס ופלא שאין כדוגמתו

“והיא (ההבטחה, היא) שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו, והקב"ה מצילנו מידם”.

(מתוך הגדה של פסח)

קיומן של ההבטחות הגדולות האלו של הקב"ה לעמו, הוא אחד הנסים והפלאים הגדולים ביותר בעולם. עם ישראל עתיק היומין, שנהיה לעם לפני יותר משלשת אלפים שנה, הוא היחידי מבין העמים העתיקים שנשאר חי וקיים עד היום הזה במתכונתו ובצביונו, והוא האחד והיחיד ששמר על אמונתו ודתו ועל יחודו ואחדותו כעם לבדד ישכון.

הנס והפלא גדולים עוד יותר בהתחשב בכך שעם ישראל נשאר קיים למרות שזה כאלפיים שנה הוא נתון בגלות קשה ומרה כשהוא מפורד ומפוזר מקצה הארץ ועד קצה, ללא ארץ ומולדת משלו, ללא שום ארגון לאומי וללא שום כוח ארצי השומר עליו ועל הקשר בין חלקיו הנפרדים. באותה עת עצמה, עמים אחרים שמסביבו גדלים ונופלים, מתאחדים ונפרדים, מחליפים צורה, מתבוללים ומתמזגים ולבסוף אף נעלמים מן העולם ולא יכירם עוד מקומם. ואילו עם ישראל חי, לא התערב ונטמע בגויים, ולא עוד אלא שכל חלקי העם שנתפזרו לארבע כנפות תבל, נשארו קשורים זה לזה כבני עם אחד למרות המרחקים העצומים שהפרידו ביניהם, ולמרות הבדלי תרבות, שפה ומנהגים שנוצרו ביניהם.

גדול פלא קיומו של עם ישראל, וכפול ומכופל הוא הנס באשר לא עבר דור שבו לא עמדו על עם ישראל לכלותו גופנית או להשכיח ממנו את תורתו ולהשמידו רוחנית. אין זו מליצה בלבד מה שאומרים אנו בהגדה של פסח “שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו”. זו היתה

המציאות המרה במשך כל שנות הגלות מאז החריב נבוכדנצר הרשע מלך בבל את בית המקדש הראשון והגלה את עם ישראל מארצו ועד השואה המחרידה של הדור האחרון. בתנאים אלה לא היתה שום אפשרות טבעית לקיומו של עם ישראל לולא "הקב"ה מצילנו מידם" כנאמר בהגדה. רק ההשגחה העליונה היא שהגנה על עם ישראל לאורך כל הדורות והצילה אותו מיד כל הקמים עליו לכלותו.

אם נבוא לתאר את כל הסכנות שרחפו על עם ישראל לאורך כל ההיסטוריה שלו, יארך הדבר עד מאד. אין לך דור שאי אפשר לחבר מגילות וספרים על התשועות ועל הנפלאות שעשה בו הקב"ה להציל את עמו מידי הקמים עליו. לכן בחרנו לסקור בקצרה שתי תקופות בלבד, ומהן נוכל ללמוד על ההיסטוריה כולה. בשתי תקופות אלו באו הצרות על עם ישראל בתכיפות, גל אחר גל, והן הקיפו את כל תפוצות ישראל. באופן טבעי לא היתה כל אפשרות שעם ישראל יחזיק מעמד לולא ידו הגדולה של הקב"ה שהתגלתה באופן מיוחד בתקופות אלו כשהיא משדרת מערכות תבל כדי לקיים את ההבטחה הגדולה שעם ישראל ותורתו ישארו קיימים לעולם. שתי תקופות אלה הן:

האחת: תקופת חורבן בית שני ולאחריו.

והשניה: תקופת הראשונים, ממסעי הצלב ועד גרוש ספרד.

תפנית באופן קיום הבטחת הנצחיות לעם ישראל

בחרנו לעסוק בתקופה שלאחר חורבן בית שני כי מתקופה זו ואילך ניתן להבחין בשוני רב בצורת קיום ההבטחה שעם ישראל ותורתו ישארו קיימים לעולם. אומנם גם בזמן שבית המקדש היה קיים רבו הקמים על עם ישראל לכלותו והמתנכלים לתורתו ולמצוותיה, אבל כמעט תמיד באה תשועת ה' עוד לפני ששונאי ישראל הצליחו לבצע את זממם, והתשועה היתה תשועה שלמה בבחינת "אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם" (מגילת אסתר).

היוצא מן הכלל הזה היה חורבן בית ראשון והגלות לבבל. אבל גם זה היה רק לזמן קצר יחסית בקנה מידה היסטורי, ואחרי כן הושיע ה' את עמו והשיבם לארצם ולכבודם הראשון.

אבל עם חורבן בית שני החלה התקופה שעליה נאמר "ואנוכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא" (דברים לא). מדת הדין נמתחה על עם ישראל, נבואות התוכחה התקיימו במלוא חומרתן, ועלה בידי שונאי ישראל להשמיד, להרוג ולאבד רבים מעם ישראל, כמו שנאמר (דברים כח): "ובאו עליך כל הקללות האלה ורדפוך והשיגוך עד השמדך". אלא שכאן התקיימה גם ההבטחה "לא מאסתים לכלותם" (ויקרא כו) ו"עד השמדך" התקיים "עד" ולא עד בכלל. הקללות התקיימו עד השלב האחרון לפני הכליון הגמור, אבל לכלל כליון גמור לא הגיעו. בתוך הסתר הפנים התגלתה השגחת ה' שדאגה תמיד שתשאר שארית לפליטה, ושארית זו המשיכה את קיום עם ישראל על אפם וחמתם של שונאיו שלא הצליחו לכלותו לגמרי מהעולם.

צורה זו של קיום הבטחת ה' ע"י שריד מועט שממנו מפריח ה' מחדש את עם ישראל ורוחו, יש בה צד נס ופלא גדול יותר מאשר בניסים ובתשועות שהיו לעם ישראל בימי קדם, והשגחת ה' הנגלית בה היא נשגבה ומפליאה הרבה יותר.

סמל לכך יכולים לשמש נרות החנוכה. הנרות הללו שתיקנו חז"ל לזכר נס השמן, מהוים גם זכר ורמז לנס הצלת עם ישראל ותורת ישראל מידי היונים והמתיונים. השמן הטהור הוא סמל לתורת ישראל בטהרתה. היונים טמאו את כל השמנים ונשאר לפליטה רק פך שמן קטן אחד חתום בחותמו של כהן גדול. בדרך טבעית יכל שמן זה לדלוק רק יום אחד בלבד, ובזה היה תם כל השמן הטהור. אולם הקב"ה עשה נס, ומעט השמן דלק שמונה ימים עד אשר הכינו שמן חדש, טהור, והאור הקדוש של המנורה הטהורה המשיך להאיר.

כדוגמת נס זה היה גם נס המשכיות תורת ישראל. אחרי גזרות אנטיוכוס, נשארו רק מתי מעט מישראל שהחזיקו בתורה בקדושתה – מתתיהו ובניו הכהנים ועמם קומץ חסידים יראי ה' שנחבאו במערות מפני היונים. בדרך טבעית הם יכלו להחזיק מעמד עוד זמן מועט בלבד, הקומץ הקטן הזה היה כלה מהעולם, ואז היו כלים לגמרי שומרי תורת ישראל ח"ו, ללא כל המשך. אולם הקב"ה עשה נס, וכשם שפך השמן דלק עד שהכינו עוד שמן טהור כך יראי ה' המועטים החזיקו מעמד בנס, ולא עוד אלא "מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך", ועם ישראל כולו חזר לשמור את תורת ה'. נרות חנוכה שאנו מדליקים לזכר נס פך השמן היו לאות גם לדורות הבאים. לא פעם חזר הנס על עצמו כאשר עם ישראל ותורתו הגיעו למצב של פך השמן הקטן שבאופן טבעי יכל לדלוק רק זמן קצר. אך בדרך נסית לא פסקה השרשרת, ועם ישראל ותורתו החזיקו מעמד עד ששוב חזר אור תורת ישראל להאיר בכל תוקפו עד היום הזה.

הסכנה לקיום עם ישראל בתקופת חורבן בית שני ולאחריו

"גפן ממצרים תסיע תגרש גויים ותטעה...
למה פרצת גדריה וארוה כל עוברי דרך.
יכרסמנה חזיר מיער וזיו שדי ירענה."
(תהלים פ)

"יכרסמנה חזיר מיער - זו רומי"
(ילקוט שמעוני)

מלכות רומי הרשעה נמשלה לחזיר המכרסם את כרם בית ישראל.
לא לחינם ניתן לה לרומי תואר גנאי זה. במשך כשלוש מאות שנה
בהפסקות קצרות חזרו הרומאים וניסו פעם אחר פעם להשמיד את עם
ישראל בדרכים שונות, להשכיח ממנו את תורת ה' ולאבד את שמו מן
העולם. הם ניסו ואף הצליחו לאבד ולכלות חלקים גדולים ממנו ולהעמיד
את עצם קיומו בסכנה גדולה.

חורבן בית שני והתקופה שאחריו היו מהזמנים הקשים ביותר לעם
ישראל בכל תולדותיו. במלחמה הגדולה שערכו אספסינוס קיסר וטיטוס
בנו על יהודה וירושלים הוכה עם ישראל מכה גדולה וקשה. רבים היו
חללי החרב וחללי הרעב (מעריכים את מספר ההרוגים והמתים במלחמה
זו במיליונים רבים), ועוד רבים הלכו בשבי. בית המקדש, בית תפארתנו
ומעוזנו, הבית הגדול שהיה המרכז הרוחני שאיחד וחיזק את העם היה
למאכולת אש.

אחרי סיום המלחמה לא ניתן לעם השבור והרצוף זמן רב להתאושש
ולחזור ולשקם את עצמו. שנים מספר אחר החורבן, בימי הקיסר
דיאומיציוס אחיו של טיטוס הרשע ריחפה סכנה גדולה על כל היהודים

כאשר מלך רשע זה הוציא פקודה כהמן בשעתו להשמיד ולהרוג את כל היהודים בתחומי ממשלתו, ורק בדרך נס בטלה גזרתו כמסופר במדרש (דברים רבה, ואתחנן, פרשה ב):

מעשה שהיו רבותינו ברומי, ר' אלעזר ור' יהושע ורבן גמליאל. וגזרו סנקליטין של מלך לומר: מכאן ועד שלושים יום לא יהיה בכל העולם יהודי! והיה סנקליטו של מלך ירא שמים. בא אצל רבן גמליאל וגילה לו את הדבר, והיו רבותינו מצטערים הרבה. אמר להם אותו ירא שמים: אל תצטערו, מכאן ועד שלושים יום אלוקיהם של היהודים עומד להם... אמרה לו (אשתו): אין לך טבעת? מוץ אותה ומות, וסנקליטון בטל עליך שלושים יום והגזרה עוברת. שמע לה, ומת. (ראה דורות הראשונים שמדרש זה מדבר על גזרת דיאומיציוס קיסר).

שנים מספר אחר כך, בימי טרינוס קיסר שוב התחדשו הרדיפות והגזרות והפעם הן הקיפו את כל תפוצות ישראל. הקהלות היהודיות באלכסנדריה שבמצרים, בקפריסין ובצפון אפריקה נחרבו. על הישוב היהודי למוד הסבל שבארץ ישראל נוספו גזרות חדשות. בבל השלוח נכבשה גם היא על ידי טרינוס וגם עליה עברה כוס התמרורים. עליו אמרו חז"ל:

"דוב אורב הוא לי" - זה אספסינוס,

"ארי במסתרים" - זה טרכינוס.

(איכה רבה ג)

זמן קצר לאחר מכן פרץ מרד בר כוכבא שהביא בסופו להרס והרג נוראים (ראה גיטין נו, ירושלמי תענית פרק ד, ואבות דר' נתן פרק לח פרטים על ההרג והחורבן בעיר ביתר). כותבי תולדות המלחמה ההיא מבין הרומאים מתארים את תוצאותיה ביתר הרחבה (כמצוטט בספר דורות הראשונים):

אך מעטים מהיהודים נשארו בחיים. חמישים וחמישה ממבצריהם היותר חזקים, ותשע מאות וחמשה ושמונים

מהערים והכפרים היותר טובים נהרסו כולם. חמש מאות ושמונים אלף אבדו חייהם אם בשדה המלחמה או על ידי התנפלות הרומאים פתאום עליהם. ולבד כל זה אין מספר לכל אלו אשר מתו ברעב ובתחלואים או גם נספו ונשרפו חיים. וכל ארץ יהודה כמעט נהפכה למדבר שממה...והשבויים נמכרו ממכרת עבד במספר אשר לא יספר מרוב.

כהשלמה לחורבן גזר אדרינוס קיסר גזרות שמד לעקור את התורה משארית ישראל, ורבים מאד מגדולי ישראל וחכמיו, ובתוכם עשרת הרוגי מלכות - ר' עקיבא וחבריו נהרגו אז על קדושת ה' וקיום התורה. עליהם אמרו חז"ל (מכילתא כ, ו):

"לאוהבי ולשומרי מצוותי" - רבי נתן הבבלי אומר: אלו ישראל שבארץ ישראל ונותנים נפשם על מצוות התורה; מה לך יוצא ליצלב? על שקראתי בתורה. מה לך לוקה בפרגול? - על שנטלתי את הלולב. "כי עליך הורגנו כל היום, נחשבנו כצאן טבחה".

מי יכול היה לומר שעם ישראל יחזיק מעמד בתקופה כה נוראה וקשה, ושלמרות שאבד את בית המקדש המרכז הרוחני שאיחד את העם, והמכות הגדולות שספג ואבדת חלקים גדולים וטובים מהאומה, הוא ימשיך להתקיים ולהחזיק בתורה במסירות נפש! רק אלוקי ישראל שהבטיח לעמו שיחזיק מעמד בכל הזמנים ובכל התנאים הוא ששמר עליו ונתן לו את הכוח לעמוד נגד כל הקמים עליו להכרית את גופו ואת רוחו.

מותו של אדרינוס קיסר הביא רק להפסקה זמנית ברדיפות הרומאים. מלבד המלחמות הרבות שעברו על הארץ (בתקופה שאחר חתימת המשנה) וגררו אחריהן הרס וחורבן, החלה שרשרת חדשה של גזרות שמד שהגיעו לשיאן (בשנת ד"א קי"א-351) על ידי משנה הקיסר גלוס ושר צבאו אורמיצינוס. יהודים רבים נהרגו אז באכזריות רבה, וביניהם

רבים מחכמי התורה ולומדיה. הגליל, שהיה בזמן ההוא מרכז הישוב ומקום מושב הישיבות, נחרב גם הוא, ובזה הושלם חורבן ארץ ישראל כולה.

אחרי מאות שנים של רדיפות וגזרות עלה בידי הרומאים לבצע את אשר זממו לעשות - להחריב ולהרוס את עם ישראל בארץ ישראל. מהישוב היהודי הגדול שמנה מיליונים רבים בימי בית שני, נשאר רק ישוב קטן ודל. מהישיבות הגדולות שהיוו את המרכז הרוחני לעם ישראל נשארו רק שרידים מעטים. ולבסוף, בימי הרקליוס קיסר שהיה הקיסר הרומאי האחרון ששלט בארץ ישראל, גורשו והושמדו גם אותם יהודים מעטים שעדין נותרו בארץ, וארץ ישראל התרוקנה כמעט לגמרי מתושביה היהודים.

בבל מקום מפלט לעם ישראל ותורתו

תחת מלכות רומי הרשעה לא היתה עוד אפשרות לקיומו של עם ישראל כעם, ואף על פי כן הוא נשאר חי וקיים, כמו שהובטח לו מראש על ידי שומר ישראל. באותה עת בה נרדפו היהודים עד חרמה תחת שלטון רומי התמלאה בקשתו של יעקב אבינו "אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה" (ראה לעיל שער ראשון פ"ח שזו היתה בקשה לדורות). ההשגחה העליונה הכינה מקום מפלט לעם ישראל בארץ בבל. היהודים שנמלטו מארץ ישראל מפני חרב הרומאים מצאו בה מקלט תחת שלטון הפרסים, ובה בשעה שהישוב היהודי בארץ נהרס ונחרב שלב אחרי שלב פרח הישוב היהודי בבבל והיא הפכה מרכז העם היהודי ומרכז התורה.

מי יכול היה לדעת מראש שבזמן שלא תהיה יותר אפשרות קיום לעם ישראל בארץ ישראל ימצא להם מקום מפלט בבבל. הרי הרומאים נסו לכבוש את בבל פעמים רבות ובימי טרינוס קיסר אכן עלה הדבר בידם, ואז פשטו הגזרות גם על יהודי בבל. אילו הצליחו הרומאים להחזיק בשלטונם ובגזרותיהם שם עוד זמן רב היה נחרב הישוב היהודי בבבל כשם שנחרב בארץ ישראל.

ועוד זאת: הרי הבבלים והפרסים עצמם הם גויים ככל הגוים השונאים לישראל ומי יכול היה לומר מראש שדוקא הם יניחו ליהודים בדיוק בתקופה זו לחיות בארצם בשלוחה ויתנו להם שלטון עצמי ועצמאות רוחנית, הרי היו זמנים שהפרסים רדפו בהם את היהודים (בתקופת רב ושמואל) עד שאמרו חכמי ישראל שעדיף להיות תחת שלטון רומאים בא"י מאשר לחיות בבבל (ראה גיטין יז). ובאותה עת אכן נמלטו יהודים רבים חזרה לא"י. וכן בתקופה שאחרי חתימת התלמוד רדפו הפרסים את היהודים וגזרו עליהם גזרות קשות (ראה בפרק הבא). אלא אלוקי ישראל

הבטיח לעמו שהמחנה הנשאר יהיה לפליטה, והוא דאג לכך שבזמן שהיהודים נרדפו בארץ ישראל יתנו להם הבבלים והפרסים מקלט בארצם ויניחו להם לחיות בה בשלום במשך תקופה ארוכה.

עת צרה נוספת לישראל והתשועה המופלאה ממנה

1234567

גם לשלוותם של היהודים בארץ בבבל בא קץ. בתקופה האחרונה לשלטון הפרסים התגלתה שנאתם ליהודים. אחרי מאות שנים בהן חיו היהודים בשלום יחסית בבבל, באה גם עליהם (בתקופה שאחרי חתימת התלמוד) ^{למנין השנים} עת קשה שארכה כמאתים שנה (ד"א ר"ז - ד"א שצ"ב 447-637). בתקופה זו רדפו השליטים הפרסים את היהודים וגזרו עליהם גזרות שמד, הרסו בתי כנסיות, החריבו ישיבות והרגו את ראשיהן ורבים מתלמידיהן. קיומו של עם ישראל ותורתו הועמדו אז בסכנה גדולה כמסופר באגרת רב שרירא גאון (בתרגום עברי):

רב נחמן בר רב הונא נפטר בשנת תשס"ו (למנין שטרות - ד"א רי"ד לבריאת העולם) ונפלה גזרת שמד, וגזר יזדגר לבטל את השבת... (וכעבור זמן) בשבת בחודש טבת בשנת תשפ"א (למנין שטרות, ד"א ר"ל לבריאת העולם) נאסרו רבנא אמימר בר מר ינוקא, והונא בר זוטרא ראש הגולה, ומשרשיא בר פקוד, ובשמונה עשר יום נהרגו הונא בר זוטרא ומשרשיא. ובאדר שנה זו נהרג רבנא אמימר בר מר ינוקא. ובשנת תשפ"ה (ד"א רל"ד) נאסרו כל בתי הכנסיות שבבבל.

באגרתו ממשיך רב שרירא גאון לספר על כל הגזרות והרדיפות שנמשכו בימי המלכים שבאו אחר כך.

באותה עת בה רחפה סכנת כליון על יהודי בבל, היה מצב עם ישראל בכל תפוצותיו בכי רע. וליהודי בבל לא היה אף לאן להמלט.

בארץ ישראל ובשאר מדינות הקיסרות הרומית הביזנטית נמשכו גזרות השמד על היהודים והישוב בא"י נהרס עד היסוד.

בספרד בה היה ישוב יהודי גדול עוד מימי בית ראשון נגזרו גזרות שמד, הרג ועבדות על היהודים שלא קבלו עליהם את הנצרות.

בצרפת, אחרי שקבלו שליטיה את הדת הנוצרית (בשנת 629) נאסר על ישיבת היהודים בה חוץ מאלה אשר יקבלו עליהם את הדת החדשה.

בחצי האי ערב הושמדו היהודים שהתגוררו שם ע"י מוחמד מיסד דת האסלם, והנשים והטף נלקחו בשבי לחנכם בדת החדשה.

באותה שעה קשה בה רחפה סכנת כליון על עם ישראל כולו בכל תפוצותיו, והיה נדמה שעוד מעט קט ולא יזכר שם ישראל עוד, עמד ליהודים רוח והצלה ממקום בלתי צפוי. ההשגחה העליונה שלחה לעם ישראל ישועה ע"י שבטי הערבים שקבלו עליהם את דת האסלם וכבשו בסערה את כל ארצות המזרח, בבל, סוריה, ארץ ישראל ומצרים, ועד לצפון אפריקה וספרד הרחוקה הגיעו. הם שחררו את היהודים יושבי הארצות שהם כבשו (שהיוו כתשעים אחוז מיהודי העולם) מגזרות השמד של הפרסים והנוצרים, ונתנו להם את האפשרות לחיות כיהודים במנוחה יחסית ולעסוק בתורה באין מפריע. עם ישראל יצא מאפילה לאור גדול, והחלה תקופה חדשה של שגשוג ופריחה ליהודים בכל תפוצות ישראל. (על פלאי ההשגחה המתגלית בכך שיורשיו של מוחמד לא המשיכו בדרכו, והניחו ליהודים להחזיק בדתם, ראה להלן פרק השגחת ה' המתגלית ביחס הנצרות והאיסלם ליהודים).

ההשגחה העליונה דאגה להמשך מסורת התורה מדור לדור

"משה קבל תורה מסני ומסרה ליהושע,
ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים,
ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה"

(אבות פ"א מ"א)

"כשמת רבי עקיבא נולד רבי,
כשמת רבי נולד רב יהודה,
כשמת רב יהודה נולד רבא,
כשמת רבא נולד רב אשי,
ללמדך שאין צדיק נפטר מהעולם
עד שנברא צדיק כמותו שנאמר
"וזרח השמש ובא השמש"

(קדושין עב.)

הצלתו של עם ישראל מיד הקמים עליו לא יכלה עדין להבטיח את
המשך קיומו כעם כי רק התורה היא הערובה לקיומו. רק אם היא תלווהו
בכל נדודיו והוא יחזיק בה בכל עוז, רק אז הוא ישאר לעולם כעם לבדד
ישכון. לשם כך דרושים בכל דור מרכזי תורה, שבהם גדולי תורה ילמדו
את העם תורה וימסרוה לדורות הבאים.

אכן מאז ניתנה תורה בסיני היא נמסרה מדור לדור. כל התהפוכות
והחורבנות, הנדודים והגלויות לא הפסיקו את השרשרת הגדולה
שתחילתה במשה רבינו. כשנחרב בית ראשון וישראל גלו מארצם גלתה
עמם התורה לבבל, ובחורבן בית שני, יבנה וחכמיה היו לפליטה. עשר
גלויות גלתה סנהדרין ממוקם למקום בתחומי ארץ ישראל, עד שבגבור
הגזירות עבר מרכז התורה שוב לבבל, ומשם והלאה ליוותה התורה את
עם ישראל בכל גלויותיו.

שלשת אלפי שנים ויותר עברו מאז ניתנה תורה לישראל בסיני, וכאשר סוקרים אנו כיום את שלשלת מסירת התורה מדור לדור נדמה לנו שלא יתכן שעם ישראל יהיה ללא תורה, ללא ישיבות, וללא גדולי תורה. אבל לאמיתו של דבר כאשר נדד עם ישראל ממקום למקום ומארץ לארץ הרי טבעי היה שמחמת הנדודים והתלאות לא יקומו מרכזי תורה חדשים במקום הישנים שנחרבו. אולם ההשגחה העליונה דאגה שעד שלא שקעה שמשו של מרכז תורה אחד זרחה שמשו של מרכז תורה חדש, ומסירת התורה לא נפסקה עד היום הזה.

כבר בחורבן בית ראשון רואים את ההשגחה הזו; גלות יכניה שקדמה לחורבן הבית אחת עשרה שנה, נראתה בשעתה כצרה ואסון גדול. בשעה קשה וחמורה זו לעם ישראל הוגלו יחד עם יכניה חכמי הסנהדרין הגדולה שהיתה המנהיגות הרוחנית של העם. אבל התברר שהיתה בזה הצלה גדולה. על ידי כך נצלו חכמים אלו מההרג הרב שהיה בשעת החורבן והם שהקימו את היסודות לישיבות בבל והכינו אותה לקראת קליטתם הרוחנית של הגולים הרצוצים והשבורים שבאו אחרי חורבן הבית. וכתב על כך רב שרירא גאון באיגרתו (בתירגום מארמית):

היו יודעים שבתחילה כאשר גלו ישראל בגלות יכניה החרש והמסגר וכמה נביאים עמהם, הביאום לנהרדעא, ובנו יכניה המלך וסיעתו בית כנסת, ויסדוה באבנים ועפר שהביאו עמהם מבית המקדש, לקיים עליהם מה שנאמר "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו". וקראוהו לאותו בית כנסת "שנסע וישב בנהרדעא", כלומר שנסע בית המקדש וישב כאן, והיתה שכינה עמהם. (רב שרירא גאון מציין שבית כנסת זה היה קיים עוד בימיו.)

מרכז רוחני זה על גדולי ישראל שבו היה עצת ההשגחה העליונה להכין לפני החורבן הגדול את היסודות הרוחניים להמשך קיומו של עם ישראל ותורתו (ראה גיטין פח. הצלה נוספת שנתגלתה בהנהגה זו).

גם בזמן חורבן בית שני התגלתה יד ההשגחה העליונה בפעולתה להצלת התורה בעם ישראל. כפי שמספרים חז"ל (גיטין נו.) רבן יוחנן בן זכאי מצא חן בעיני אספסינוס קיסר כאשר חזה מראש שהוא יתמנה לקיסר רומי. כתגמול לכך הסכים למלא את בקשתו ולהשאיר לפליטה את יבנה וחכמיה. סביר להניח שאם היה אספסינוס יודע מה טמון בבקשה קטנה זו לא היה מסכים למלא אותה. יבנה וחכמיה הצילו את תורת ישראל לדורות, ועל ידי כך גם את קיום עם ישראל.

בהצלת יבנה וחכמיה ובהקמת הסנהדרין והישיבה ביבנה על ידי רבן יוחנן בן זכאי טמון פלא נוסף. באותה עת הגיע רבן יוחנן בן זכאי לזיקנה מופלגת, והוא שלמד תורה עוד מפיו של הלל הזקן, אור חלציו באחרית ימיו כשהוא בן מאה ומעלה, ובגיל שעליו אומרת המשנה באבות "בן מאה כאילו עבר ובטל מן העולם" שינס מותניו והקים את הישיבה ביבנה, הקים את הסנהדרין ועמד בראשה וכך הבטיח את המשכיותה של התורה, בעם ישראל.

(רבן יוחנן בן זכאי היה אחד מארבעת הזקנים מוסרי התורה שחיו מאה ועשרים שנה (ראה ספרי סוף דברים שנו). שלשת האחרים היו משה רבנו, הלל הזקן ורבי עקיבא. יש לציין שגם באריכות ימיהם של שני האחרונים היתה סייעתא דשמיא מיוחדת לקיום התורה.

הלל הזקן היה נשיא הסנהדרין בימיו של המלך הורדוס הרשע. הוא ניווט את ספינת התורה באותם ימים טרופים, והצליח להמשיך את מסירת התורה לדורות הבאים.

רבי עקיבא שחי בתקופה הסוערת שלאחר חורבן הבית, קיבל את תורתו מבני דורו של רבן יוחנן בן זכאי, והאריך ימים עד אחרי מרד בר כוכבא. בכך היה הבריח התיכון שקישר בין הדורות והמשיך את מסירת התורה. הוא העמיד באחרית ימיו תלמידים גדולים שהיו אחר כך עמודי התורה והמשנה, והם הצילו את התורה לדורות עולם).

כאשר גברו הגזרות והרדיפות בארץ, ונחרבו הישיבות שהיוו את המשכה של ישיבת יבנה, דאגה ההשגחה העליונה להמשיך לימוד התורה בישיבות בבל.

כתיבת המשנה והתלמוד

מפעל חשוב שעל ידו הובטח שלא תשכח התורה גם בתקופות הקשות ביותר שבאו על עם ישראל נעשה בתקופה שאחרי חורבן בית שני. מפעל זה הוא עריכת המשנה וכתיבתה על ידי רבי יהודה הנשיא, ועריכתו וכתיבתו של התלמוד בבלי על ידי רב אשי ורבינא. אם למוד התורה היה נמשך בעל פה באותה המתכונת שבה למדו בזמן שעם ישראל ישב בארצו, היא היתה משתכחת במשך הזמן מחמת הרדיפות והתלאות שעברו על היהודים בימי נדודיהם מגלות לגלות. על ידי עריכת המשנה והתלמוד וכתיבתם אופשרה מסירת התורה לדורות הבאים.

גם כאן רואים אנו את יד ההשגחה העליונה, באמצע התקופה הקשה שלאחר חורבן הבית חלה הפסקה קצרה של כמה עשרות שנים בהן הונח ליהודים מרודפיהם הרומאים. ובאותו זמן קם רבי יהודה הנשיא, שמשמים ניתנו לו הכוחות והנתונים הדרושים למפעלו הגדול, ועליו אמרו חז"ל "מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד" (גיטין נט), והוא בעזרתם של חכמי דורו ערך את המשנה. ואכן היה זה דבר בעתו. אחרי פטירת רבי יהודה הנשיא תכפו הצרות והרדיפות בא"י ולא היתה יותר אפשרות למפעל גדול כזה.

ועליו אמרו חז"ל (מגילה יא):

לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר
בריתי איתם (ויקרא כו).
לא מאסתים - בימי כשדים
להפר בריתי איתם - בימי רומאים
שהעמדתי להם בית רבי וחכמי הדורות.
(כך היא הגירסא בדפוסים ישנים)

מאות שנים אחדות לאחר מכן חזרה ונשנתה תופעה דומה לגבי התלמוד הבבלי בארץ בבל. גם הפעם ניתנה תורה וגדולה לאיש מורם מעם, גדול הדור **רב אשי** (גיטין שם). מן השמים סייעו בידו, והוא שימש ראש הישיבה הגדולה במשך **ששים שנה** (דבר שלא זכה לו אף אחד מחכמי ישראל). בשנים רבות אלה עסק במפעל האדיר של עריכת התלמוד הבבלי. בעזרת חבר תלמידיו הגדולים עבר על דיוני האמוראים בישיבותיהם, ליקט, ניפה וסידר את כל החומר המרובה וערך את התלמוד הבבלי. זהו התלמוד שעל ידו נמשך למוד תורה שבעל פה בכל הדורות שמאז והלאה עד היום הזה.

כשסוקרים אנו לאחור את ההיסטוריה נוכחים אנו לדעת כי ההשגחה העליונה הקדימה רפואה למכה ברגע האחרון ממש. אחרי מות רב אשי החלו גזרות ורדיפות על יהודי בבל. ושוב לא היתה אפשרות למפעל ענק כזה של עריכת התלמוד.

פעולה נוספת שהיה בה משום הצלת התורה לדורות היתה **עריכת הלוח וקידוש החודשים לדורות**. עם גבור הרדיפות וגזרות הרומאים בא"י נוצרה סכנה שלא תהא יותר אפשרות לסנהדרין, שפעילותה נאסרה ע"י השלטונות, לקדש את החודשים על פי עדי ראייה של מולד הלבנה. כתוצאה מכך לא תהא יותר אפשרות לקיים את המצוות התלויות במועדים. כמו כן ריחפה סכנת פילוג על עם ישראל אם יתחילו לקדש את החודשים במקומות שונים. בכך היו נוצרים לוחות שנה שונים זה מזה, ופלגים בעם ישראל היו חוגגים את המועדים בזמנים שונים.

אז עמד לישראל ולתורתו מושיע - הלל השני נשיא הסנהדרין. הוא גילה את סוד עיבור החודשים, וקידש את החודשים והשנים עד בוא גואל צדק. לשם כך כונס כינוס מיוחד של הסנהדרין (זה היה הכינוס האחרון של הסנהדרין שנערך ברשיון מיוחד מאת הקיסר הרומאי), וע"י כך הציל את שמירת התורה לדורות. כתוצאה מפועלו נוהגים כל ישראל בכל פוזרותיהם על פי לוח שנה אחד, וחוגגים את חגיהם במועדים אחידים לפי לוח זה עד היום הזה.

מענין לציין את הדיוק המופלא של חישובי הזמנים ששימשו בסיס ללוח העברי שעמד במבחן הזמן ושמר על דיוקו במשך שנים כה רבות מאז הלל השני ועד היום. וכך כתב מרן הגר"י קניבסקי שליט"א בספרו חיי עולם (ח"א פכ"ג):

ואמרו חז"ל (שבת עה) "כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים", איזו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים, הוי אומר זה חישוב תקופות ומזלות. ועינינו הרואות כי העמים למרות שעסקו והעמיקו מאד בחכמת התכונה, כבר שינו וחזרו ושינו איזה פעמים סדרי חשבונותיהם, כי בהמשך הזמן התברר שאין חשבונם מכוון, וקבלתנו אנו שבין חודש לחודש כ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים (כדאיתא בר"ה כה) קולע אל השערה בתכלית הדיוק. וכתב בספר הברית (ח"א מאמר פ"ג) שחכמי אומות העולם הודו שמזה מוכח שהנבואה האמיתית היתה בישראל ע"ש.

וכן כתב רבי יצחק אברבנאל בפרושו על התורה פי' בא על הפסוק "החודש הזה לכם":

האסטרונום הגדול פטולימיוס, שחי בסוף תקופת המשנה, כאשר נודע לו על המחזור של י"ט שנה המקובל אצל היהודים, והמבוסס על ידיעות מדויקות על סיבוב הלבנה, דבר שחכמי האומות טרם עמדו עליו, כתב שזה מוכיח שהיתה ליהודים נבואה מן השמים ע"ש.

פרק אחד-עשר

הנס הגדול של קיום עם ישראל בתקופת הראשונים

"אמרו לכו ונכחידם מגוי
ולא יזכר שם ישראל עוד"

אח"ח 1234567

(תהילים פג)

אוצר החכמה

התקופה השניה בה בחרנו כדי לראות בה את הנס והפלא הגדול של קיום העם היא תקופת הראשונים. תקופה זו (מתחילת מסעי הצלב ועד גרוש ספרד) היתה אחת התקופות הקשות ביותר לעם ישראל. במשך מאות שנים היה עצם קיומו בסכנה גדולה. מרכז העם היהודי ומרכזי התורה עברו בעת ההיא מארצות המזרח: בבל וארץ ישראל, לארצות המערב: ספרד אשכנז וצרפת. על היהודים בארצות אלו עברו גלי רדיפות ושמדות גל אחר גל, והיכו בהם חזור והכה עד שלבסוף נחרב ונהרס הישוב היהודי בהם לגמרי.

תקופה נוראה זו החלה בעת מסעי הצלב ופגעה ביהודי צרפת גרמניה ואנגליה, באה אז עת צרה גדולה לישראל. גדודי המרצחים בדרכם לארץ הקודש פשטו על היהודים שבארצות אירופה ואלפי יהודים וביניהם גדולי התורה ומנהיגי הדור נהרגו או בגבורת נפש נפלאה על קידוש ה' כאשר סרבו להמיר את דתם.

במסע הצלב הראשון (ד"א תתנ"ו - 1096) נחרבו ונהרסו קהילות גרמניה.

כחמישים שנה אחרי כן במסע הצלב השני (ד"א תתק"ה 1145) היו הנפגעים העיקרים יהודי צרפת.

ובמסע הצלב השלישי (כארבעים שנה מאוחר יותר בשנת ד"א תתקמ"ט-1189) עלה הכורת על יהודי אנגליה.

באותה עת מתחוללות רדיפות יהודים גם בשאר תפוצות ישראל. הישוב היהודי בארץ ישראל. שהחל להתאושש קמעא תחת שלטון הערבים, נהרס ונחרב על ידי הצלבנים כאשר הם כבשו את הארץ, ורוב היהודים היושבים בה נהרגו או באכזריות רבה.

בספרד הארץ בה היתה ליהודים במשך זמן רב תקופת זוהר, באה עת צרה גדולה והפעם מצד המוסלמים. כת קנאית מוסלמית, האלמוחדים השתלטה על הארץ (בשנת ד"א תתק"ח-1148, בזמן מסע הצלב השני) וגזרה גזרות שמד על היהודים. יהודים רבים נהרגו או על קדוש ה', והנשארים נמלטו בעירום ובחוסר כל. בין הנמלטים היו גם הרמב"ם ואביו **רבי מימון**.

כאן ניתן לראות בצורה ברורה את **נפלאות ההשגחה העליונה**. חלק גדול מהפליטים מצא מקום מקלט בחלקי ספרד שנכבשו זמן קצר לפני כן על ידי הנוצרים. במשך ההיסטוריה היה בדרך כלל המצב הפוך, היהודים מצאו מקלט בארצות האיסלם מפני רדיפות הנוצרים, וכך קרה גם בספרד עצמה לפני ארבע מאות שנה כאשר הכובשים הערבים הצילו את יהודי ספרד מעול שעבוד נורא תחת יד הנוצרים. והנה כאשר נהפך הגלגל ונגזרו גזרות שמד על ידי המוסלמים המציאה ההשגחה העליונה ליהודים מקום מקלט בחלקי ספרד הנוצרית. למרבה הפלא קורה כל זה בתקופה בה נרדפים היהודים עד חרמה בשאר ארצות הנוצרים ודמם נשפך שם כמים, ספרד הנוצרית היתה במשך למעלה ממאה שנה אי בודד ושקט בתוך הים הנוצרי שגעש להשמיד את כל היהודים.

גם **בתימן** הרחוקה נגזרו באותו זמן גזרות שמד על היהודים. על העת ההיא כתב הרמב"ם (באגרת תימן):

רפו לבותינו ונתבלבלו עצותינו לצרות הגדולות האלו. נמשך לנו שמד בקצוי העולם ממזרח וממערב, ויהיו בני ישראל בתוך, אלה מזה ואלה מזה.

(קיומם של יהודי תימן ודבקותם באמונת ישראל ראויים לציון מיוחד. למרות היותם מרוחקים ומבודדים וכמעט מנותקים לגמרי משאר יהודי העולם, החזיקו

מעמד בגלותם הקשה כשהם נתונים לרדיפות וללחצים שונים, החזיקו בתורת ישראל בכל עוז, לא התערבו בגויים ולא למדו ממעשיהם.

אוצר החכמה

באופן טבעי ספק אם היו מחזיקים מעמד, אלא שעמדה להם ההבטחה שעם ישראל ותורתו ישארו קיימים לעד ויחזיקו מעמד בכל התנאים ובכל המצבים.

אזהרה 1234567

תקופה שניה של רדיפות ושמדות

תקופת מסעי הצלב היתה רק ראשית הפורענות. התקופה שבאה אחריה היתה קשה ונוראה הרבה יותר ליהודים בכל תפוצותיהם.

באנגליה ובצרפת לא הונח ליהודים. במשך כמאתים שנה תכפו עליהם צרות, רדיפות וגזירות שונות שהגיעו לשיאן בשריפת התלמוד בחוצות פריז (בשנת ה"א נ - 1242). לבסוף גורשו היהודים מאנגליה (בשנת ה"א נ - 1290) ומצרפת (בשנת ה"א קנ"ד - 1394) אחרי שרבים מהם נהרגו על קדוש ה'.

בגרמניה היה המצב חמור עוד יותר. הגזרות והעלילות גברו והלכו. בשנת ה"א נ"ח (1298) נערכו פרעות נוראות ביהודים כתוצאה מהעלילה של "חלול החלה הקדושה". כמאה וארבעים קהילות יהודיות נחרבו וכמאה אלף יהודים נהרגו אז על קדוש ה'. על גזירות הימים ההם כתב רבנו אשר (הרא"ש) "חרב ה' להטה אז מסביב ונרמה היה שלא יוסיפו עוד יהודים לחיות בגרמניה".

כעשר שנים אחרי כן (בשנת ה"א ק"ט-1349) בימי המגיפה השחורה בא על יהדות גרמניה חורבן גדול ונורא עוד יותר וכמעט נחרבה עד היסוד.

בספרד עם הכבוש ההדרגתי של הארץ על ידי הנוצרים החלו גם שם רדיפות וגזרות שמד. בתחילה היה להם אופי מקומי אבל לאט לאט הן הקיפו את כל הארץ. בשנת ה"א קנ"א (1391) עבר גל פרעות גדול על יהודי ספרד, כמאה אלף איש נהרגו על קדוש ה' ומאות אלפים נאנסו להמיר דתם.

גם על יהדות המזרח, בבל, פרס, סוריה וארץ ישראל, שירדו כבר לפני כן מגדולתן, עלה הכורת. גרודי המונגולים כבשו את כל ארצות המזרח (במאה הראשונה לאלף החמישי). בדרך כבושיהם הם זרעו הרג וחורבן וגם היהודים סבלו מהם רבות. אחריהם באו הטטרים שהשלימו את ההרס והחורבן.

גל נוסף של רדיפות עבר על היהודים בשנים שלאחר מכן. שונאי ישראל לא אמרו די וגמרו אומר להכחיד את שארית הפליטה.

בגרמניה נמשכו הגזירות והרדיפות. מדי פעם, כתוצאה מעלילה זו או אחרת, נהרגו יהודים רבים על קדוש ה', ובמקרה ושפר גורלם, הם רק גורשו ממוקום מושבם. במשך הזמן נחרבו כמעט כלל כל הקהילות היהודיות בגרמניה. ומספר היהודים שנותרו בה היה מועט ביותר.

גם בספרד גברו רדיפות הודת, ובשנת "מזרה ישראל" (רנ"ב- 1492) גזר המלך פרדיננד ואשתו המלכה איזבלה המרשעת את גזרת הגרוש על כל היהודים: כל איש מזרע ישראל אשר לא יקבל עליו את הדת הנוצרית חייב לעזוב את ספרד. יהודים רבים לא עמדו בנסיון והמירו את דתם (בתחילה הם שמרו על יהדותם בסתר אבל במשך הזמן נטמעו מרביתם בגויי הארץ ורק מעטים עזבו מאוחר יותר את ספרד ושבנו לצור מחצבתם). מרבית יהודי ספרד יצאו לגלות. הם עזבו את ארץ מולדתם אשר גרו בה מאות שנים הם ואבותיהם, השאירו אחריהם בתים מלאים כל טוב והלכו לקראת עוני וסבל רב ולא בגדו באלוקיהם ובתורתו. על הגולים שנדדו מארץ לארץ באו צרות ואסונות איומים. מגיפות ורעב כילו בהם, הם הלכו והתמעטו עד שלא נותר מהם אלא כשליש ממספרם בשעה שגורשו מספרד.

על קורותיהם של הפליטים האלה מספרים לנו שני מקורות מאותה תקופה:

... ותעבורנה עליהם צרות רבות ורעות ותלאות שונות, וירעו להם מלכי גינובה מאד ותקצר נפש העם. מהם המיתו הישמעאלים להוציא מהם את הזהב אשר בלעו להחביאו, ומהם טבעו בים, ומהם כלו בדבר, ומהם הושלכו ערומים מרב

החובל באיי הים, ומהם נמכרו לעבדים ולשפחות בגיניאה
השובבה ובנותיה בשנה הנמהרה ההיא. (רבי אליהו קפושאלי)

...היינו אוכלים עשב השדה, ובכל יום הייתי טוחן בבית
הישמעאלים בשתי זרועותי בעבור פרוסת לחם דקה מן הדקה
אפילו לכלבים לא היתה ראויה. ובלילות דבקה לארץ בטני,
כריסי כרי: ומפני הקור הגדול שבסתו, כי אין כסות בקרה, וגם
כי לא היו לנו בתים להתאכסן בהם, היינו עושים חפירות
באשפות שבתוך העיר והיינו מכניסים גופנו שם. (רבי יהודה
חייט, ממגורשי ספרד, מתאר את סבלותיו לאחר שהגיע לטוניס.)

אחר גרוש ספרד היה נראה שהנה מחשבתם הרעה של שונאי ישראל
שחשבו על היהודים לכלותם מהעולם תעלה בידם. במשך השנים נהרגו
מאות אלפי יהודים ורבים אחרים נאלצו להמיר דתם. מרכזי היהדות
הגדולים שהיו בזמן הראשונים חרבו. בצרפת, באנגליה ועתה גם בספרד
לא נשאר אף יהודי אחד. בגרמניה נאבקו על קיומן הקהילות היהודיות
המועטות וההרוסות שנותרו בה. וגולי ספרד ששרדו בחיים נדרו ממקום
למקום כשסכנת כליון מרחפת עליהם.

אולם לא ינום ולא ישן שומר ישראל.

פרק שלשה-עשר

ההשגחה העליונה הכינה מקום מפלט ליהודי אשכנז וספרד

גם בתקופה קשה ונוראה זו של גרוש והשמדה דאגה ההשגחה העליונה לקיום עם ישראל והכינה מקום מפלט ליהודים הנרדפים.

רבים מגולי ספרד מצאו מקלט בממלכה הטורקית העותומנית הגדולה שהתפשטה אז וכללה בתוכה גם את יון סוריה וארץ-ישראל. הטורקים קבלו את היהודים בסבר פנים יפות ונתנו להם אפשרות לשמור את תורתם ודתם באין מפריע. (חלק אחר מגולי ספרד הצליח אחרי תלאות ונדודים רבים להשתקע בארצות צפון אפריקה ולהצטרף ליהודים תושבי הארץ מלפנים).

ליהודי אשכנז נמצא מקום מקלט בפולין. דורשי רשומות דרשו "פה-לין", פה יצרה ההשגחה מקום ללין בליל הגלות החשוך והארוך. כאן דאגה ההשגחה שהיהודים יתקבלו ברצון בגלל התועלת שהביאו לכלכלת המדינה, ויוכלו לחיות את חייהם בלי פחד מתמיד מפני גזרות ועלילות חדשות לבקרים. במשך תקופה די ארוכה ניתן ליהודים שלטון עצמי חלקי (ועד ארבע ארצות), וניתנה להם האפשרות לנהל את חייהם על פי התורה באין מפריע.

קיומם של היהודים בתקופת אימים זו הוא אחד הפלאים הגדולים בהיסטוריה, ופלא קיומה של התורה בעם ה' פלא בתוך פלא. וכל זה נחזה והוגר לנו מראש. מי יכול היה לדעת שהיהודים ימסרו נפשם בהמוניהם על קדוש ה', לא יכנעו בפני בני עולה ולא יבגדו בדתם ואמונתם? או שמאות אלפי איש יסכימו לקחת מקל נדודים בידם וללכת לקראת גורל בלתי נודע של רעב וסבל, נדודים וסכנת חיים ולא ימירו את דתם?

גם את מקום המקלט שמצאו היהודים בפולין לא ניתן היה לחזות מראש, הרי הפולנים היו שונאי יהודים מאז ומתמיד ויכלו לנהוג כשכניהם הרוסים שלא נתנו ליהודים דריסת רגל בארצם במשך מאות שנים. והיה זמן שגם בפולין רחפה סכנת גרוש על היהודים כאשר מלך ליטא אלכסנדר ירש את כסא המלכות הפולנית (זמן קצר אחרי גרוש ספרד) ועמד לגרש את היהודים מפולין כשם שגרשם לפני כן מליטא (בחסדי ה' נהפך לבו לטובה וחזר בו מלגרשם). וכן בתקופה מאוחרת יותר בשנות ת"ח ות"ט באו גם על יהודי פולין גזרות ושמדות נוראות וקיומם הועמד בסכנה גדולה. אלא שכאן שוב הופיעה ההצלה בצורה של החלפת מקום המקלט. בעוד שבתקופה בה גברו הגזרות והרדיפות על יהודי גרמניה סובבה ההשגחה העליונה שהיהודים יהיו רצויים בפולין והם נמלטו אליה מפני רודפיהם, בזמן גזרות ת"ח ות"ט התהפך הגלגל ורבים מיהודי פולין נמלטו חזרה לגרמניה שם הונח ליהודים במקצת באותה עת.

אותו הפלא חזר ונשנה בארצות אותם הכינה ההשגחה מקלט לגולי ספרד, בארצות אלו שלטה כל השנים הקיסרות הביזנטית הנוצרית שרדפה את היהודים באכזריות נוראה, בשנת ד"א תר"ל (870) גזר הקיסר בזילאוס גזרות שמד על היהודים ברחבי מלכותו, כאלף קהילות יהודיות נחרבו אז וכמעט לא נותרו יהודים בקיסרות הרשעה הזו. אם הביזנטים היו ממשיכים לשלוט בארצות הבלקן ובטורקיה, לא היו היהודים יכולים אפילו לחלום על מקלט בארצות אלו. אולם ההשגחה העליונה הקדימה רפואה למכה, וכארבעים שנה לפני גרוש ספרד, בשנת רי"ג (1453) נפלה הקיסרות הביזנטית לפני הטורקים. גם כאן דאגה ההשגחה לכך שהיהודים יהיו רצויים בממלכה החדשה בגלל כשרונם המסחרי, והיא פתחה בפניהם את שעריה.

לאנוסי ספרד נמצא מקום מפלט במדינת הולנד, בה הם יכלו לחזור בגלוי לדת אבותיהם מבלי לפחד מפני האינקוויזיציה. גם כאן רואים את נפלאות ההשגחה העליונה, ארץ זו היתה במשך שנים רבות תחת שלטון

הספרדים ולא ניתן ליהודים להתגורר בה כלל. אבל דוקא אחרי גרוש ספרד פרקו ההולנדים את עול הספרדים ופתחו את שערי ארצם בפני אנוסי ספרד ובפני יהודים בכלל. ניכר בעליל כיצד יד' ה' מנהלת את ההיסטוריה המדינית של האומות ומטה לב מלכים ושליטים כדי לבצע מה שהובטח מראש.

פלא גדול נוסף הוא כח החיים האדיר שגילו היהודים בתקופות הקשות הללו. אחרי כל חורבן, אחרי כל גזרת שמד ואחרי כל גרוש הצליחו השרידים שנשארו לפליטה להתאושש, להחזיק מעמד ולבנות מחדש קהילות יהודיות וחיים יהודים. באופן מיוחד מעורר השתוממות, ופליאה כושר ההישרדות וההשתקמות שגילו שרידי היהודים בגרמניה בימי הבינים. אותה עת התקימה ביהודי אשכנז בקשתו של יעקב אבינו:

”ורנח תשימו בין עדר ובין עדר” – אמר יעקב לפני הקב”ה: ריבונו של עולם, אם יהיו צרות באות על בני, אל תביא אותן בזו אחר זו, אלא הרנח להם מצרותיהם.

(בראשית רבה, וישלח, פרשה עה)

בין גזרה לגזרה ובין צרה לחבירתה היתה באה תקופה קצרה של מנוחה. וכאשר אך הונח במקצת ליהודים הם שבו ובנו מחדש קהילות יהודיות גם במקומות שרק זמן קצר קודם לכן הכריזו הגוים שלעולם לא תינתן בהם יותר דריסת רגל ליהודים.

למרות שלא פעם היה נדמה שיהדות גרמניה נחרבה ולא תקום יותר, בכל זאת היא שבה ונבנתה כל פעם מחדש. גם לאחר שהרכוזים הגדולים של היהודים עברו לארצות מזרח אירופה, נשארו בגרמניה יהודים וקהילות יהודיות.

פרק ארבעה-עשר

לא פסקה תורה מישראל גם בעת הזו

בעת קשה זו, נראתה יד ההשגחה העליונה כשהיא מפליאה לעשות, ודואגת לא רק לקיומו הפיזי של עם ישראל אלא גם לקיומו הרוחני.

עוד כמה מאות שנים קודם לכן **ביצירתם של מרכזי התורה הגדולים בספרד**, ניכרה היטב יד ההשגחה העליונה. מסופר בספר הקבלה לראב"ד כי בסוף תקופת הגאונים יצאו ארבעה תלמידי חכמים גדולים בספינה מהעיר בארי שבדרום איטליה ונשבו בדרכם על ידי שודדי ים. **הצרה שאותם חכמים נקלעו אליה הפכה לטובה לכלל ישראל**. שודדי הים שמשו הפעם כאמצעי ביד ההשגחה העליונה להרבות תורה בישראל. אחד מהחכמים האלו רבי משה בן חנוך יחד עם בנו נפרדו על ידי יהודי קורדובה אשר בספרד, וחברו רבנו חושיאל ובנו הצעיר רבנו חננאל נפרדו על ידי יהודי קיירואן שבצפון אפריקה. הם הקימו במקומם החדש ישיבות גדולות והפכו את ספרד וארצות המערב (צפון אפריקה) למרכז תורה חדש לעם ישראל.

מענין ספור ההצלה של אותן קהילות בדרום איטליה אשר מהן יצאו ארבעת תלמידי החכמים הללו. כמה שנים לפני כן בשנת ד"א תר"ל (870), נכללו בגזרת השמד של הקיסר הביזנטי בזילאוס גם יהודי איטליה הדרומית (שהיתה אז תחת שלטונו). בחסדי ה' עלה ביד אחד מחכמי איטליה ר' שפטיה להוציא מהגזרה חמש קהילות יהודיות בדרום איטליה. מספרים שר' שפטיה שהיה גם רופא רפא את בתו של הקיסר ובשכר זה הוציא הקיסר את חמש הערים מהגזרה. הצלה זו היתה גם הצלת התורה לדורות. מתוך כאלף קהילות יהודיות שהיו ברחבי הקיסרות הביזנטית ניצלו רק **חמש הקהילות הללו**, ומשארית הפליטה הזו יצאו ארבעת **החכמים השבויים** שהבטיחו את המשך קיומה של התורה.

כאשר הישיבות הגדולות בספרד נחרבו עם גרוש היהודים משם, שוב ראינו את נפלאות ההשגחה העליונה שדאגה להמשך תורתם של יהודי ספרד. חכמי התורה שבין גולי ספרד נדדו ממקום למקום כשהם סובלים חבלי גלות נוראים. והנה, ראה זה פלא, לא זו בלבד שלא נתמעט לימוד התורה (כי בכל המקומות אליהם גלו יהודי ספרד, הם המשיכו לעסוק בתורה), אלא שדוקא אז זרח אורה באור יקרות. ארץ ישראל נכבשה באותה תקופה ע"י הטורקים שבארצות שלטונם מצאו גולי ספרד מנוחה ובה הוקם מרכז חדש לתורה. בעיר צפת התקבצו ובאו חכמים רבים מגולי ספרד וארצות אחרות ובהם מענקי הרוח של עם ישראל, וכך נוצר בה קבוץ תלמידי חכמים שרק מעטים היו כדוגמתו בעיר אחת ובזמן אחד. כאן חיבר רבי יוסף קארו את ה"בית יוסף" וה"שולחן ערוך", וכאן למד האר"י הקדוש את חכמת הנסתר ולימדה לתלמידיו, השפעת תורתם גברה ועברה הרחק הרחק מצפת עיר מגוריהם והביאה לחזוק לימוד התורה בדורם ובדורות הבאים.

מפליא הדבר שבמשך מאות השנים שממסעי הצלב ועד התקופה האחרונה גברה השממה בארץ ישראל והישוב בכללו בארץ (יהודים ונכרים) מנה אז כמה עשרות אלפי איש בלבד. והנה במשך זמן קצר ביותר בזמן הבית יוסף והאר"י גדל הישוב בא"י והגיע לכששלש מאות אלף איש ובתוכם כשלשים אלף יהודים. ניכרים הדברים שהיתה זו השגחה מיוחדת מאת נותן התורה להכין מקום לתורת גדולי ספרד אחרי הגרוש, כי זמן מה אחרי כן שוב גברו החורבן והעזובה בארץ והישוב בה שב והתמעט כבתחילה.

באותה עת נראתה גם יד ההשגחה שהקימה מקום משכן חדש לתורתם של גדולי אשכנז. בשנת רנ"ג (1493) הגיע לקרקא בירת פולין רבי יעקב פולק בעל החילוקים. הוא נאלץ לעזוב את פרג עיר מגוריו הקודמת מחמת מחלוקת הלכתית מסוימת. ומעז יצא מתוק, "מקרה" זה הביאו לפולין שהוא עצמו כתב עליה לפני כן "שאין יהודיה בני תורה", אך עם בואו השתנו פני הדברים ונפתח דף חדש בתולדות יהדות פולין. רבי יעקב פולק הקים בקרקא את ישיבתו ומאז הפכו פולין וליטא למרכזי תורה הגדולים והמרכזיים לעם ישראל עד ימינו אלו. בואו של רבי יעקב פולק לפולין ארע שנה אחת לאחר גרוש ספרד, ואע"פ שאין קשר ישיר

בין שני המאורעות הללו, בכל זאת יש בכך מן הסמליות שבאותו זמן בו נחרב מרכז התורה בספרד, קם לתורה מרכז חדש לפולין.

מאורע נוסף שאם מתבוננים בו רואים את עצת ההשגחה שלא תשתכח תורה מישראל, התרחש באותו זמן. מחמת הצרות, התלאות והנדודים התמעטו הדורות ורחפה סכנה שלמוד התורה ומסירתה מדור לדור לא יוכלו להימשך באותה צורה שנהגה עד אז. הספרים שהיו כתובים בכתב יד על קלף היו יקרים מאד. התנכלויות הנוצרים וגזרת שרפת התלמוד וספרי הקודש מפעם לפעם כילו בספרים והפכום לנדירים. והנה באותו זמן, שנים מספר לפני גרוש היהודים מספרד, שלחה ההשגחה העליונה לעולם את **המצאת הדפוס**. ע"י כך נפוצו ספרי התורה שבכתב ושבעל פה בכל העם ולמוד התורה לא רק שלא נחלש אלא עוד התחזק וגבר ביתר עוז. כיום, למעלה משלשת אלפי שנה מאז ניתנה תורה בסיני נשתמרו כל אוצרות התורה שבעל פה (שעליה בעיקר נאמרה ההבטחה שלא תשכח מישראל, ראה שבת קלח.) החל ממשנה והתלמוד וכלה באלפי ספרים של ראשונים ואחרונים שחוברו בכל מקצועות התורה, והם נדפסים באלפי אלפי עותקים ומופצים בכל תפוצות ישראל. מי יכול היה להבטיח מראש שתורת ישראל תמשיך להתקיים בגלות מרה וקשה ותחזיק מעמד בכל הגזירות הנוראות של ימי הבינים. מי יכל לחזות מראש שיקומו מרכזי תורה חדשים וגדולי תורה בכל דור ובכל מקום אליו יגיעו יהודים. ומי יכול היה לדעת שיבוא לעולם הדפוס וייסיע להפצת התורה. נותן התורה הוא שהבטיח את קיומה והוא השומרה והמקיימה בעם ישראל.

כתב הרמב"ם (בהקדמת פרושו למשניות) כי כל מה שנעשה בעולם, תכליתו האמיתית היא שיהיה בו שמוש לעובדי ה' ולתועלת לעבודת ה'. יתכן שאדם יבנה ארמון גדול ונישא, ומטרת בניתו היא שיהא מזומן לאיש חסיד שיבוא באחרית הימים ויחסה יום אחד בצל קיר אחד מן הקירות ההם, ויהיה לו סיבה להינצל ממות. כן אפשר לומר שהדפוס בא לעולם אך ורק לסייע בשמירת התורה ולהרבות בלמודה ובהפצתה בישראל.

מהו המקור למסירות הנפש ולכח העמידה המופלא של העם היהודי

תתנו כצאן מאכל ובגוים זריתנו...
כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך
כי עליך הורגנו כל היום נחשבו כצאן טבחה.
(תהלים מ"ד)

כאשר מציגים את השאלה כיצד החזיקו היהודים מעמד בגלות
הארוכה והקשה קיימת בפי רבים תשובה; ליהודים יש כח של מסירות
נפש, כח עמידה רוחני כנגד הקמים עליהם. זו היא תשובה שטחית מבלי
התבוננות. התרגלנו לכך שבמשך הדורות מסרו היהודים את נפשם על
קדוש ה' ונדמה לנו שזה פשוט ומובן מאליו.

אבל האמת היא שאין זה פשוט כלל וכלל ואין זה כח טבעי, ובודאי
שלא ניתן לחזות את קיומו מראש. הרי בתקופה האחרונה כאשר רבים
מבני עמנו עזבו מקור מים חיים והתרחקו מהתורה והאמונה נעלם כח
העמידה הרוחני מרובו של עם ישראל, ולדאבונינו מקיפה כיום
ההתבוללות חלקים גדולים מהעם הן מרצון (בארצות המערב) והן
מאונס (בארצות הקומוניסטיות). לו התפתח תהליך כזה לפני מאות שנים
בזמן מסעי הצלב, או לפני אלפים שנה בזמן הגזרות שאחר חורבן הבית,
או עוד לפני כן בזמן המתיונים וגזירות אנטיוכוס, האם היה בכלל קיים
היום (בדרך טבעית) עם ישראל הדבק באמונתו ובתורתו ומקיים מצוות?

יתר על כן גם בדורות שהיהודים היו חזקים באמונתם היתה
אפשרות שהם לא יעמדו בפני הקמים עליהם, ואנוסי ספרד יוכיחו. אמנם
רוב יהודי ספרד קדשו את ה' ומסרו נפשם על מוקדי האינקוויזציה, או
הלכו לגלות לקראת סבל ותלאה שאין לשערם ולא בגדו באמונת אבותם.
אבל מאות אלפים מהם לא עמדו בנסיון נכנעו בפני הגזרות וקבלו עליהם
את הדת הנוצרית, בתחילה רק למראית עין אבל לבסוף רובם נטמעו בין

הגוים. זה היה מקרה יוצא מן הכלל בהיסטוריה היהודית שמאות אלפי יהודים ימירו דתם, אבל הוא בא ללמד על הכלל כולו שקיימת אפשרות כזו, וסביר היה שיקרה כך בכל המקומות ובכל הזמנים. כי בדרך טבעית צריכים היו רק יחידים, צדיקים ותלמידי חכמים להיות נכונים למסור את נפשם על קדוש ה', ואילו המוני העם לא יוכלו לעמוד בנסיון ולוותר על החיים וחמודותיהם למען דתם ואמונתם. אבל למרבה הפלא בכל הדורות הקיפה תופעה זו של קידוש ה' את מרבית העם, רבבות אלפי יהודים תלמידי חכמים ופשוטי העם זקנים עם נערים טף ונשים לא נכנעו בפני הגזרות והרדיפות והחזיקו באמונת ישראל בגבורה ובמסירות נפש. לאורך כל ההיסטוריה הישראלית ישנם ציוני דרך רבים של עלילות מלאות הוד וגבורה עילאית של קדוש ה'. חנניה מישאל ועזריה בכבשן האש. חנה ושבעת בניה. עשרה הרוגי מלכות. קדושי מגנצה וורמזיה וכל קדושי אשכנז. מגורשי ספרד וקדושי האינקויזיציה. מקדשי ה' בגזירות ת"ח ות"ט. ועוד יהודים רבים לאין מספר מסרו נפשם על קדושת ה'.

עד היכן הגיעה מידת הגבורה, והנכונות לקדש את ה' גם אצל היהודים הפשוטים, אפשר ללמוד מהמעשה הבא שאירע בזמן גרוש ספרד.

שמעתי מפי זקנים יוצאי ספרד כי אניה אחת באה בה מכת הדבר. בעל האניה השליכם אל היבשה מקום שאין שם ישוב, ושם מתו רובם ברעב, וקצתם נתאמצו ללכת עד ימצאו ישוב. ויהודי אחד בתוכם הוא ואשתו ושני בניו התאמצו ללכת, והאשה מאשר לא ניסתה כף רגלה הצג על הארץ נתעלפה ומתה. והאיש היה נושא הבנים, ונתעלף גם הוא, וגם שני בניו מתו מחמת הרעב. וכאשר הקיץ מן העילוף מצא שני בניו מתים. ומרוב הדאגה קם על רגליו ואמר: רבון העולמים, הרבה אתה עושה שאעזוב את דתי, תדע נאמנה שעל כוונתם של יושבי שמים יהודי אני ויהודי אשאר, ולא יועיל כל מה שהבאת ותביא עלי! ואסף מן העפר ומן העשבים וכיסה הגוויות והלך לחפש ישוב.

(שבט יהודה)

התמסרותם של היהודים ללימוד התורה בכל הזמנים, אף היא יש בה צד פלאי לא מוסבר. גם בתקופות הקשות ביותר בגלות המשיכו היהודים להגות בתורה וליצור יצירות רוחניות כבירות שעמדו לדורות. (התלמוד הירושלמי נכתב בתקופה של גזרות ורדיפות, וכזה היה המצב גם בסיום חתימת התלמוד הבבלי. בתקופת מסעי הצלב חיברו בעלי התוספות את יצירתם הגדולה על הש"ס. רבי יצחק אברבנל חבר את פרושו לתנ"ך בנדודיו מגלות אחת לשניה אחרי גרוש ספרד. עוד יצירות רבות בתחומי התורה נתחברו בתקופות קשות ביותר).

האם יש הסבר טבעי לתופעה מופלאה זו? והאם ניתן היה לחזותה מראש? הרי הכל תמהים ומשתוממים מנין שאבו היהודים את הכוחות העילאים האלו, מנין היה להם הכח למסור את נפשם ולקבל באהבה את כל הגזירות והצרות ולהשאר דבוקים בה' ובתורתו? התשובה האחת והיחידה לכך היא שאין זה כח טבעי. אברהם אבינו, אבי האומה, במסירות נפשו למען אמונתו בה', זכה לקשר נצחי עם הקב"ה. הוא הוריש את הקשר הנצחי הזה לזרעו אחריו לדורות עולם (קודשא בריך הוא ואורייתא וישראל חד הוא), ויחד איתו העביר להם את כוח מסירות הנפש המופלא למען ה' ותורתו והניחו ביסוד נפשם של כל בני האומה הישראלית. ירושה רוחנית זו היא שנתנה לעם ישראל את הכוח והעוז להחזיק באמונה בה' ובתורתו כנגד כל הקמים עליו. וכן כתב רבנו חיים מוולוז'ין זצ"ל בספרו "רוח חיים" על אבות (פרק ה' מ"ג):

"מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו" (משלי כ).

כי כמה מדות שהצדיק טרח ויגע להשיגם, לבניו אחריו המה כמו טבע מוטבע, ובקצת יגיעה יגיעו לזה, כמו שראינו בחוש שרבים מעמי הארץ שביהודים מוסרים את עצמם על קידוש ה' והוא מוטבע בנו מאברהם אבינו שמסר נפשו באור כשדים על אמונתו, וכן כל העשרה נסיונות היו להישיר הדרך לפנינו, וכן התעוררות האדם פתאום ללכת לארץ הקדושה הוא מנסיון לך לך, וקבלת "כל דעבדין מן שמיא לטב" - מנסיון הרעב, שלא הרחר אחר מדותיו של הקב"ה.

(אותם דורות שנחלש בהם הכוח של מסירות נפש בעד האמונה בה', הוא מפני שתמה הם זכות אבות. ראה באור הענין בספר מכתב מאליהו ח"א ע' 8.)

אולם מסירות הנפש העצומה שגילו היהודים אינה נותנת הסבר מספיק לסוד קיום עם ישראל ותורתו. כשם שלא היה בכח מסירות הנפש לעצור בעד הגוים שונאי ישראל מלבצע את זממם להשמיד להרוג ולאבד את היהודים חסרי המגן שהיו נתונים תחת שלטונם (כמו שראינו בשואה בימינו), כך אין בכחה למנוע בעד הגוים מלנתק את היהודים בכח מדתם ומתורתם.

נבדוק לדוגמא את מקרה **האנוסים בפורטוגל**. כאשר גורשו היהודים מספרד פנו רבים מהם לפורטוגל השכנה. אחרי שהסתיימה תקופת הארכה שנתן מלך פורטוגל לכל היהודים לצאת מארצו הוא קרא, על פי תוכנית מחושבת מראש, לכל אלו שנשארו, לבוא לעיר הגדולה ליסבון ושם יתנו להם אניות כדי שיוכלו לעזוב את הארץ. בעקבות קריאה זו התאספו בליסבון כעשרים אלף יהודים. אולם במקום לתת להם אניות כפי שהבטיח, צוה המלך ובעל כרחם נגררו אל הכנסיות. שם היזו עליהם מי טבילה והם הוכרזו כנוצרים, ויותר לא ניתנה להם רשות לחזור לדתם היהודית. בתחילה שמרו האנוסים בסתר על מצוות דתם, רבים מהם נתפסו על ידי האינקויזיציה וקדשו את ה' בעלותם על המוקד. אולם במשך הזמן שכחו הנותרים את יהדותם והתערבו בגוים. כיום ישנם רק שרידים בודדים מצאצאי האנוסים הזוכרים את מוצאם היהודי, ובידם נשארו רק תפילות אחדות ומנהגים בודדים אותם שומרות הזקנות שבכל משפחה. זהו כל מה שנותר מיהדותם של **אנוסי פורטוגל**.

או נקח לדוגמא את **היהודים ברוסיה הקומוניסטית בימינו**. רוב רובם של מליוני היהודים ברוסיה הורחקו בכח משמירת התורה ומצוותיה, אין להם מושג על יהדות ויהודים, והם נתונים ח"ו בסכנת התבוללות בגוים. ואם ישנם עדין יהודים מועטים המצליחים לשמור על יהדותם תחת שלטון הרשע הרי זה אחד הפלאים הגדולים של דורנו. בדרך טבעית (בלי התעררות מיוחדת משמים שאנו מקוים שבוא תבוא) אם המצב ימשך כך עוד כמה עשרות שנים לא ישאר ח"ו זכר מיהדות רוסיה המעטירה.

למרות מסירות הנפש הגדולה שגילו היהודים לאורך ההיסטוריה צריך היה גורל העם היהודי כולו להיות, על פי דרך הטבע, כגורלם של **קדושי השואה, אנוסי פורטוגל או יהודי רוסיה**.

וכך ראו חז"ל את מצבם של ישראל בין האומות ואת הצלתם מלהיות טרף לשיניהם:

אדרינוס אמר לרבי יהושע: גדולה הכבשה העומדת בין שבעים זאבים!
אמר לו: גדול הוא הרועה שמצילה ושוברן לפניה!

(מדרש תנחומא, תולדות, ה)

גם אדרינוס הרשע שונא ישראל התפעל מכוח עמידתם של ישראל בין האומות. הוא תלה את הכוח הזה בעם ישראל, ושיבח וגידל את הכבשה העומדת בין שבעים זאבים. אבל רבי יהושע העמידו על האמת שאין ליחס את הגדולה לכבשה, כי אין בכוחה לעמוד כנגד הזאבים. הגדולה והשבח הם לרועה שהוא אשר מצילה משיני הזאבים.

אותם דברים אמורים גם לגבי כוח העמידה הרוחני של עם ישראל. דבקותם של היהודים באמת, ונכונותם למסור את נפשם למען ה' ותורתו אינם יכולים לבדם לעצור בעד כל הכוחות האדירים הקמים על עם ישראל להשכיח ממנו את אמונתו ותורתו ולהמיר את דתו. רועה ישראל השומר עליו, לו השבח והגדולה כי הוא הנותן עוז ותעצומות לעם לשמור במסירות נפש על יחודו כעם ה'.

וכך אמר דוד המלך בתהלים (קכט):

**רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל,
רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי...
(ולמה לא יכלו לי? - כי) ה' צדיק קיצץ עבות
רשעים, יבושו ויסוגו אחור כל שונאי ציון.**

פרק ששה-עשר

יד ההשגחה ביחס הנצרות והאיסלאם ליהודים

אחד מפלאי ההשגחה העליונה בא לידי ביטוי ביחס הנצרות והאיסלאם ליהודים ולדתם. הנצרות וגם האיסלאם היו אויבים גדולים לעם ישראל, ולא פעם הם סיכנו את עצם קיומו והביאוהו עד סף חיסולו המוחלט. אבל ההשגחה העליונה דאגה לכך שהם לא יעברו את הסף הזה ולא יכלו את עם ישראל לגמרי.

בתקופה הראשונה לייסוד הנצרות, כאשר היא התפשטה על פני ימים וארצות עקרו מאמיניה את כל הדתות העתיקות. בכל הארצות הם החריבו והרסו את כל מקדשי האלילים וכפו בכח ובדם את בני כל הדתות לקבל עליהם את הדת החדשה. רק כלפי היהודים נהגו בצורה שונה, הם הסתפקו בהשפלתם והכנעתם ואפשרו להם להמשיך ולהחזיק בדתם ותורתם ולא החריבו את מקדשי המעט שלהם אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות.

יחס זה נמשך גם אחרי כן. המעיין במקורות היסטוריים על חיי היהודים בארצות אירופה בימי הביניים, יתקל בכתבי חסות רבים שניתנו ליהודים על ידי מלכים ושליטים, וביניהם גם כתבי חסות שניתנו על ידי ראשי הכנסייה, ובהם מפורטות זכויות היהודים וגם זכותם להחזיק בדתם.

אמנם במשך הדורות רדפה הנצרות את היהודים עד חרמה והביאה עליהם צרות וגזרות עלילות ושמדות נוראים שכמעט והביאו לחסולו המוחלט של עם ישראל. אבל השמדות והרציחות באו רק מפעם לפעם ובמשך רוב הזמן היו רק גזרות של דכוי והשפלה. הטילו על היהודים מסים כבדים חייבו אותם לשאת טלאי צהוב, וסגרו אותם בגיטאות. אבל

שם אפשרו להם לחיות כיהודים ולקיים את מצוות דתם, להקים בתי כנסיות מפוארים וישיבות גדולות. להדפיס ולהפיץ ספרי קודש ולתת חנוך יהודי לילדיהם.

גזרות ועלילות ורדיפות רבות באו על היהודים בעודדם ובלבוים של הכמרים הנוצרים אבל היה זה נגד הקו הרשמי של הכנסייה. לדוגמא: הכומר ברנהרד, שעמד בראש מסע הצלב השני, התנגד לרציחות שערך ההמוץ המתפרע ביהודים בהסתמכו על פסוקים מהתנ"ך שיש להניח להם להתקיים. אחר שריפת התלמוד בצרפת בטל האפיפיור את האיסור נגד התלמוד בקבלו את טענות היהודים שבלעדיו אינם יכולים לקיים את מצוות דתם.

יחס דומה ואפילו עדיף גילתה דת האסלם כלפי היהדות אומנם מוחמד מייסד הדת השמיד את היהודים שהתגוררו בערב ואת ילדיהם לקח בשבי לחנכם בדת החדשה. אבל יורשיו לא המשיכו בדרכו, כאשר הם התפשטו מעבר לגבולות ארצם וכבשו ארצות ועמים רבים הם עקרו ובטלו את כל הדתות הקדומות אבל כלפי היהודים גילו יחס מיוחד, הסתפקו בהטלת מס גולגולת עליהם ואפשרו להם לחיות כיהודים ולעסוק בתורה באין מפריע.

מה היה קורה אילו הנצרות והאיסלם בתקופת התפשטותם לא היו מפלים לטובה את היהודים, האם לא היה מקיץ הקץ (בדרך טבעית) על דת ישראל והאם היא לא היתה עוברת מן העולם ככל שאר הדתות העתיקות? או אם במשך הזמן היו הגויים לומדים מהנסיון שעל ידי גזרות ורדיפות בלבד לא יעלה בידם לעקור מעם ישראל את אמונתו ודתו ולא לבוללו ולהטמיעו בגויים, והיו מנסים קו חדש, ואוסרים את קיומה הפומבי של דת ישראל. כלומר, לא היו נותנים ליהודים להקים בתי כנסיות ובתי מדרשות, לא מרשים להם להדפיס ספרי קדש ולא לתת חנוך יהודי לילדיהם. כי אז היו עם ישראל ותורתו נעלמים במשך הזמן מהעולם, כי בתנאי מחתרת לא היו היהודים יכולים להחזיק באמונתם ודתם לאורך ימים.

אין לתאר קיומו של יהודי כיהודי ללא סידור ובית כנסת, ללא ספרי קודש וישיבה, ללא מקוה ושחיטה כשרה, ללא שופר ומצה, תפילין ומזוזה וכו'. **במצב כזה היתה היהדות נעלמת תוך דורות אחדים, כפי שאי אפשר למוצאה כיום בצאצאי מאות אלפי האנוסים בספרד ובפורטוגל. (מכאן גם גודל הסכנה לקיומו של הקבוץ היהודי הגדול ברוסיה אחרי ששים שנות שלטון קומוניסטי).**

לו נקטו הגויים בדרך זו לחיסולו הרוחני של העם היהודי, כי אז היו עלולים להשיג את מטרתם. אך שומר ישראל שמר על עמו ועל תורתו, ודאג לכך שהרדיפות והגזרות לא יעברו את הגבול של השמדה מוחלטת, ויאפשרו לעם ישראל להמשיך להתקיים, ושתורתו תוכל להמשיך ולהתקיים יחד איתו.

דוד המלך נתן ביטוי לשמירה זו מלמעלה על עם ישראל.

שיר המעלות לדוד!

לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל
 לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם,
 אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו...
 ברוך ה' שלא נתנו טרף לשיניהם.

(תהלים קכד)

נס הצלחתם הכלכלית של היהודים בגלות

עוד תופעה מופלאה בה ניכרים פלאי ההשגחה העליונה היא קיומם הכלכלי של היהודים בגלות. היהודים היו מעוט זר בארצות גלותם ומדי פעם נאלצו לעזוב את מקומם ולנדוד למקום אחר ולבנות בו מחדש את ביתם ופרנסתם. בתנאים אלו היה סביר שמצבם הכלכלי יהיה בשפל המדרגה והם יהיו נאלצים לעסוק במלאכות קשוח ובזוויות כדי למצוא את מחיתם. נוסף לכך הרי הגוים הצרו להם בכל הדרכים, מנעו מהם כל זכויות, צמצמו את מקורות מחיתם ופרנסתם, הטילו עליהם מיסים וארנונות כבדים וגזרו עליהם גזרות שונות במטרה להפוך אותם לעם עני ומדוכא, ולדחוק אותם לשולי החברה מבחינה כלכלית ומדינית.

אולם מצבם וגורלם של היהודים אינו נתון בידי הגויים, אלא תלוי במה שנגזר עליהם בנבואות התוכחה. וכתב הרמב"ן (דברים כח, מב):

ודע כי התוכחות במארה ובמהומה ובמגערת ובדבר, והעץ ופרי האדמה, ושאר כל התוכחות, הם כולם עד כלותך מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה. אבל אחר הגלות, לא יקלל אותם רק לעבוד שם אלוהים אחרים עץ ואבן וגו', והפיצך ה' בכל העמים וגו'. והכתובים הבאים אחריהם עונשם בגלות, וכן והיו חייך תלויים לך מנגד מפני פחדתנו בגלות ביד העמים הגוזרים עלינו גזרות לפעמים...

אבל אחרי היותנו בגלות בארצות אויבינו, לא נתקללו מעשי ידינו... אבל אנחנו בארצות כשאר העמים יושבי הארץ או בטוב מהם... היא ההבטחה שאמר לנו "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי איתם כי אני ה' אלקיהם".

ואכן למרבה הפלא למרות כל מאמצי הגוים ולמרות כל ההגבלות והתנאים הקשים, מצבם הכלכלי של היהודים לא היה גרוע משל הגוים ולפעמים אף טוב מהם. רבים מהיהודים הגיעו לעשירות והיוו גורם חשוב ומרכזי בבנקאות ובחיי המסחר, והיתה להם השפעה מכריעה על כלכלת העולם כולו. דוגמא בולטת לכך היא משפחת רוטשילד ששלטה על הבנקאות במאה הקודמת, ממשלות שיחרו לפיתחה בבקשת הלוואות, והיא ניהלה למעשה את כלכלת העולם.

תרומתם הרבה של היהודים לפיתוח חיי המסחר וחיבתם לכלכלת המדינות שמשו להם לעזר ומגן בעתות צרה. פעמים רבות הגנו עליהם המלכים והשרים מפני ההמון והכנסיה בגלל התועלת שהביאו לארצותיהם. היו גם יהודים רבים שתפסו עמדות חשובות בחצרות המלכים והנסיכים בזכות מומחיותם בענייני כספים, והם נצלו את מעמדם כדי לעזור לאחיהם ולדחות מעליהם גזרות שונות (המפורסם שבהם הוא דון יוסף נשיא שהיה שר הכספים בחצר השולטן).

בזמן שהיהודים גורשו או נמלטו מארצות מושבותיהם מפני חמת המציק, נפתחו בפניהם שעריהן של ארצות שהסכימו לשמש להם מקלט בזכות היותם גורם חיובי ומועיל למסחר ולכלכלה. (כמו פולין שפתחה את שעריה בפני היהודים שנמלטו מגרמניה מחמת הגזרות מימי המגיפה השחורה והלאה, וכן הממלכה העותומנית שקבלה ברצון את מגורשי ספרד. הסולטן הטורקי אמר אז: מלך ספרד הוא טפש, על ידי גרוש היהודים הוא מזיק לעצמו ומועיל לנו).

אמנם היהודים ידועים כסוחרים זריזים וממולחים אבל הם לא היו כאלה מאז ומעולם. ביושבם על אדמתם וגם בתחילת הגלות, בבבל, היו היהודים עם של עובדי אדמה. רק בתקופה מאוחרת יותר סובבה ההשגחה העליונה באמצעות סבות שונות שהם יהפכו לעם של סוחרים. מעניין הדבר שאחד הגורמים לכך היו דוקא שונאי ישראל. הם בשנאתם וקנאתם שאפו להפוך את היהודים לעם של חוטבי עצים ושואבי מים, נישלו אותם מעבודת האדמה ומעוד מלאכות רבות וסגרו בפניהם מקורות פרנסה רבים, ודוקא על ידי כך הם גרמו שהיהודים יפנו למסחר ועסקי כספים, ורבים מהם הגיעו לעושר רב ולהשפעה על כלכלת המדינות.

נבואות התוכחה ירדו לעולם כשהן כרוכות עם ההבטחה שעם ישראל ישאר קיים ויחזיק מעמד בגלות בכל התנאים ובכל המצבים. אותן הסבות שהביאו לקיום נבואות התוכחה, סייעו גם לקיומו של עם ישראל. וכתב רבנו בחיי בספרו חובות הלבבות (שער הבחינה פ"ה ד"ה והגדולה):

אם יבקש אדם בזמן הזה לראות מה שהוא דומה לענינים ההם (התגלות חסדי ה' ביציאת מצרים וכדומה) **יביט בעין האמת** עומדנו בין האומות מעת הגלות וסדור ענינינו ביניהם, עם מה שאנו בלתי מסכימים עמהם בסתר ובגלוי והם יודעים בזה, ויראה כי ענינינו אפשר שהם קרוב לעניניהם במזון ובטרפים... כמו שהבטיחנו יוצרנו יתברך (ויקרא כו) "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים" וגו', ואמר עזרא "כי עבדים אנחנו, ובעבדותנו לא עזבנו אלוקינו".

נצחיות התורה מול הקמים עליה מבית

ההבטחה הנבואית שתורת ישראל לא תשכח מעם ישראל כוללת בתוכה גם הבטחה שכל הקמים עליה מבפנים לא יצליחו להשכיחה מישראל. התורה חזתה מראש שיבואו ימים בהם חלק גדול מהעם יעבוד עבודה זרה. וכך נאמר בתורה:

ויאמר ה' אל משה, הנך שוכב עם אבותיך, וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבנו, ועזבני והפר את בריתי אשר כרתו איתו.

ועל אותו זמן נאמר בסופה של הפרשה.

וענתה השירה הזאת לפניו לעד
כי לא תשכח מפי זרעו.

(דברים לב)

חז"ל גילו לנו מראש שתבוא תקופה של ירידה רוחנית גדולה לפני בוא המשיח (ראה פרטי דברים להלן בשער שלישי), ועל תקופה זו נאמר במסכת שבת (קלח):

ת"ר כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה, אמרו: עתידה תורה שתשתכח מישראל שנאמר "הנה ימים באים נאום ה' והשלחתי רעב בארץ, לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה'", וכתוב "ונעו מים עד ים ומצפון ועד

מזרח ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו". דבר ה' - זו הלכה, דבר ה' - זה הקץ, דבר ה' - זו נבואה... תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר חס ושלוש שתשתכח תורה מישראל שנאמר "כי לא תשכח מפי זרעו", אלא מה אני מקיים "ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו", שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחר.

גם משיחי השקר שקמו בישראל להתעות את העם נחזו מראש הם וכשלונם כנאמר בספר דניאל:

"ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון, ונכשלו".

(דניאל יא, יד)

ובאר הרמב"ם פסוק נבואי זה (באגרת תימן ובפרק יא מהלכות מלכים) שכוונתו ל**משיחי שקר** שיקומו בישראל להתעותם, אבל בסופו של דבר **יכשלו**, ועם ישראל ישאר דבוק באמונתו ובתורתו. (קטע זה ברמב"ם הושמט ע"י הצנזור ונדפס מחדש בהוספות לרמב"ם הוצאת פרדס תשי"ד).

רבים הקמים על תורת ה'

נבואות אלו על עובדי עבודה זרה ומשיחי שקר שיקומו להטעות את ישראל אכן התקיימו במלואן. נוסף לאויביה של תורת ישראל מבחוץ, קמו עליה בכל הדורות אויבים מבפנים, מתוך עם ישראל, מסיתים ומדיחים שונים, נביאי שקר ומשיחי שקר. תורות ושיטות שונות קמו להרחיק את עם ישראל מאביהם שבשמים ומתורתו, ולא פעם נדמה היה שעוד מעט וגורלה של תורת ישראל יהיה ח"ו כגורל כל הדתות והתורות העתיקות שהפכו נחלת ההיסטוריה.

אולם הקב"ה שמר על תורתו והיא לא נשתכחה מישראל. חז"ל אמרו (יומא לח.) **"ראה הקב"ה שצדיקים מועטים, עמד ושתלם בכל דור ודור".**

צדיקים אלה הם שהיו שלוחי דרחמנא להשיב מלחמה שיערה ולהדוף את כל המחבלים שניסו לחבל בכרם ה'.

כבר בימי בית ראשון הועמדה תורת ישראל בסכנה ע"י יצר הרע של עבודה זרה שהיה אז במלוא תוקפו, ויד המלכים והשרים היתה ראשונה במעל. בתקופות מסוימות גברה ידם של מלכים עובדי עבודה זרה, והללו איבדו את נביאי ה'. אף היה זמן ש"לא נותרו בישראל כי אם שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל" (מלכים א, יט). אולם בכל זאת לא הצליחו עובדי ע"ז לשנות את עם ישראל, והוא נשאר דבק בתורתו ובאמונה באל חי.

בימי בית שני קמו על תורת ישראל מהרסים שהכניסו את תרבות יוון לעם ישראל. אחרי המתיונים פעלו ממשיכי דרכם, הצדוקים, הם ניסו להטות את עם ישראל מתורה שבעל פה. בזמן הצדוקים שלט ינאי המלך "שהרג כל חכמי התורה, והיה העולם שומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר עטרה ליושנה" (קידושין סו). הורדוס העבד האדומי הרג אף הוא בחכמי ישראל (ראה ב"ב ג.).

אבל בחסדי ה' לא עלה בידי כל המהרסים למיניהם להשיג את מטרתם. כנגד המתיונים קמו מתיתיהו החשמונאי ובניו ונצחום. כנגד הצדוקים נלחמו חכמי ישראל שמעון בן שטח וחבריו וביטלו את השפעתם. מהמתיונים ומהצדוקים לא נשאר זכר, ואילו עם ישראל נשאר נאמן לתורה שבכתב ושבעל פה.

בימי הגאונים שוב נאבקה תורת ישראל עם מחריביה מבפנים, הפעם היו אלה הקראים. גם הם ניסו להרחיק את עם ישראל ממסורת התורה שבע"פ שניתנה לו בסיני. אז קם לתורת ישראל מושיע - רבי סעדיה גאון. הוא וחבריו השיבו מלחמה שיערה והצליחו להגן על נאמנותו של עם ישראל לתורותיו, תורה שבכתב ותורה שבע"פ.

בתקופה מאוחרת יותר, התפשטה הפילוסופיה, בעיקר בספרד, והסירה רבים מצעירי ישראל מהאמונה הטהורה. ושוב עמדו חכמי ישראל בפרץ וחיזקו את העם באמונה בה' ותורתו.

נוסף לכך, בארצות שונות ובזמנים שונים כמו מפעם לפעם משיחי שקר ונביאי שקר שניסו להתעות את העם מדרך ה', ביניהם היו מיסדי הנצרות והאיסלאם שניסו לגרור אחריהם גם את עם ישראל, אך ללא הצלחה עם ישראל נשאר דבק בתורתו ואמונתו.

אוצר החכמה

נוק גדול לעם ישראל ולאמונתו גרם שבתי צבי משיח השקר מסלוניקי שהופיע אחרי התקופה הקשה של גזרות ת"ח ות"ט. רבים מגדולי התורה ורוב עם ישראל נמשכו אחריו, והוא גרם לזעזוע גדול בעם. אבל גם הוא לא הצליח להסיר את עם ישראל מאמונתו ומצפייתו לגאולה השלמה ולמשיח בן דוד.

בתקופה האחרונה כמו על תורת ישראל תנועות ההשכלה והציונות להסיר את עם ישראל מהתורה והאמונה, ובלב קטני האמונה התעורר החשש שהפעם יעלה הדבר בידם ועוד דור או שנים לא ישארו ח"ו יהודים שומרי תורה ומצוות. אולם הקב"ה שמר על תורת ישראל. כנגד תנועת ההשכלה קמה תנועה חדשה תנועת החסידות שיסד רבי ישראל בעל שם טוב, והיא עצרה בעד הרוחות הזרות שנשבו מגרמניה שלא ישטפו גם את אירופה המזרחית. בליטא, בהשפעת הגאון מוילנא, גבר והתחזק למנד התורה, ותלמידו רבי חיים הקים את הישיבה הגדולה בוולוז'ין שהיתה אם הישיבות הליטאיות, והן היו למגן בפני ההשכלה הברלינית. בפרשבורג זרחה שמשו של החת"ם סופר זצ"ל. הוא לחם מלחמתה של תורה וביצר את חומות היהדות הנאמנה בארץ הגר ובסביבותיה, ומרבית היהודים שם אכן נשארו חרדים לדבר ה'. וגם בגרמניה ערש ההשכלה קם מושיע לתורת ישראל, רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל, שהחזיר עטרה ליושנה והראה שאין סתירה בין המדע לאמונה. למרות שחלקים גדולים מעם ישראל התרחקו מהתורה ומשמירת המצוות (כפי שאמרו חז"ל מראש על הדור שלפני בוא הגאולה), נשארו עוד יהודים רבים המחזיקים באמונה ובתורת ה' כמקדם, והם גם ימסרוה לדורות הבאים, ותורת ה' לא תשכח מעם ישראל.

מי יכול היה לחזות מראש שלמרות כל הקמים עליה, תורת ישראל תשאר חיה וקיימת, ועד היום הזה ימשיכו אלפים ורבבות מישראל ללמוד ולהגות בתורה כפי שלמדו ושמרו עליה במשך אלפי שנים. ומי יכול היה

לומר מראש שכל הדתות העתיקות יעלמו מהעולם ורק עם ישראל ישאר דבוק באמונתו ותורתו ולא יגרר אחרי הדתות החדשות שמיסדי אחת מהן יצאו מתוכו. אלוקי ישראל נותן התורה הוא אשר כרת ברית עם עמו ישראל והוא שקיימה עד היום הזה.

**ואני זאת בריתי אותם אמר ה': רוחי אשר עליך
ודברי אשר שמתי בפִיך לא ימושו מפִיך ומפי
זרעך ומפי זרע זרעך, אמר ה', מעתה ועד עולם.**

(ישעיהו נט)

נס קיום עם ישראל בימינו

בדור זה דור החורבן האיום בו ניתנה רשות למשחית להשחית וירדה שואה נוראה על עם ישראל, ראינו יותר מתמיד שבדרך טבעית אין עם ישראל יכול להתקיים ורק הקב"ה שומר עליו שלא יכלה לגמרי. בתוך הסתר הפנים הגדול, בזמן הוצאתה לפועל של התכנית העתיקה של עמלק לחסל סופית את כל היהודים, גם אז קויימו ההבטחות "לבלתי השחית הכל" (ישעיה פה) ו"גם בימים ההמה נאום ה' לא אעשה אתכם כלה" (ירמיה ה).

מי הוא אשר יכל לומר מראש שהעם היהודי ישאר קיים וימשיך לחיות למרות השואה, הרי בדרך טבעית היו כל הסכויים והאפשרויות שאכן מזימתם השטנית של עמלק של ימינו הנאצים ימ"ש, תעלה בידם, והם יצליחו להשמיד לגמרי את כל היהודים. הרי הם עמדו בשערי ארץ ישראל, ומה היה קורה אם היו מצליחים לכבוש אותה ולהשמיד את יושביה. האם באופן טבעי לא היתה אובדת בכך התקוה מלב השרידיים שנשארו אחרי השואה, והאם היתה להם תקומה אחרי שהיתה נכבשת ארץ ישראל אי ההצלה שהשאיר הקב"ה לעמו אחרי השואה?

גדולי ישראל היו סמוכים ובטוחים על ההבטחות הנבואיות. וכך מובא בספר החפץ חיים על התורה (ריש פ' וישלח):

בשנת תרצ"ג, כשצורר היהודים באשכנז ימ"ש עלה לגדולה ולקח את רסן השלטון, נשאל החפץ חיים על ידי אחד מראשי הישיבה שלו בראדין מה יהיה גורלם של אחינו במדינת אשכנז ופולין אחרי שהרשע הצורר הכריז בפומבי על מטרתו להכחיד שם ישראל חלילה.

והחפץ חיים ענהו כי זה לא יעלה בידו. מעולם לא הצליח מישהו לכלות ולמגר את כל עמנו בכל ארצות פזורנו. כתוב מפורש "אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה".

הבין השואל כי הסכנה קרובה והוסיף לשאול לתומו: אם ח"ו יעלה בידי הצורר להשמיד את יהדות אירופה, רוב מנין ובנין של עם ישראל, מי הוא זה איפוא המחנה שישאר לפליטה? ועל זה ענהו החפץ חיים זצ"ל: גם זה כתוב במפורש בדברי הנביאים "ובהר ציון תהיה פליטה והיה קודש" (עובדיה א, יז). הרב השואל יצא מאת החפץ חיים כשידיו רועדות על חורבן יהדות אירופה, ולבו היה נכון ובטוח כי ארצנו הקדושה תנצל וחרב לא תעבור בה.

ואכן כך קרה, בעמוד הגרמנים בשערי ארץ ישראל והם עומדים לכבוש את תעלת סואץ, כיבוש שהיה מכריע את המלחמה לטובתם, והנה אז הם נחלו את מפלתם במדבר המצרי ליד תל אל עלמין. מפלה זו היתה בלתי צפויה מראש, וגם האנגלים כינו אותה בשם "נס אל עלמין". כך נשעה ארץ הקודש אשר עיני ה' היו בה להצילה משיני אריות.

בספר מאה שערים בעבר ובהווה מסופר כי בתמוז תש"ב, כשהגרמנים היו באל עלמין והרשע ימ"ש אמר שבעוד שלשה ימים יהיה בארץ ישראל, התאספו היהודים בשלשת ימים אלו (ט"ו-י"ז תמוז) במאה שערים למשמרות תהלים ולתפילות. ברדיו הגרמני התימרו אז שהיהודים אומרים תהלים במאה שערים אבל אחרו את המועד. אבל עצת ה' היא תקום, התפילות והתהלים הועילו.

בחלקה הראשון של המלחמה הצליחו הגרמנים בכיבושיהם והרחיבו יותר ויותר את אזורי שליטתם. לו נמשך הדבר עוד זמן ניכר כי אז היו הגרמנים משמידים ח"ו את כל היהודים בארצות כיבושיהם שכללו כבר את כל אירופה וצפון אפריקה, ואז לא היתה תקומה ח"ו (בדרך טבעית) לעם ישראל. אולם גם כשניתנה רשות למשחית, לא ניתנה עד לכליון

גמור. המלחמה הסתיימה בתבוסת הגרמנים לפני שהספיקו לכלות את כל היהודים שבארצות שלטונם, ומשארית הפליטה המשיך וצמח בית ישראל.

כאשר סוקרים את השתלשלות המאורעות שהביאו לסיומה של המלחמה, רואים שתבוסתם של הגרמנים לא היתה הכרחית. מבחינה צבאית היו להם כל הנתונים להחזיק מעמד עוד זמן רב בארצות שכבשו, והיתה אפילו אפשרות שהם ינצחו נצחון סופי במלחמה. רק צרוף של מאורעות, שחלקם מפליא ביותר, הביא למפלתה של גרמניה בסופה של המלחמה ולהצלת שארית הפליטה.

כדאי לבחון את המאורעות הללו, כי יד ההשגחה העליונה ניכרת בהם היטב.

א. למרות כל המאמצים שהשקיעו הגרמנים, הם לא הצליחו ליצר את פצצת האטום, וזהו אחד הפלאים הגדולים של המלחמה, המרכז הראשון למחקר אטומי לפני המלחמה היה בגרמניה, הגרמנים הקימו לשם כך מכון מיוחד ועמלו על כך רבות. היו להם כל הנתונים והידע להגיע לפתוח וייצור הפצצה. אך באופן בלתי מובן נגרמו להם טעויות וסבוכים שונים ובסופו של דבר לא הגיעה תוכניתם לכלל בצוע מעשי. אחת הסיבות העיקריות לכך היתה דוקא שנאתם ליהודים. רוב חוקרי האטום שיצרו לבסוף את הפצצה האיומה הזו בארה"ב עסקו לפני כן בחקר האטום בגרמניה ואטליה הפשיסטית, אבל הגרמנים גרשו אותם מגרמניה בשל היותם יהודים ולעגו לחכמת היהודים ולתגליותיהם במדע. וכך קרה שדוקא ע"י שנאתם ליהודים איבדו הגרמנים כמו ידיהם את הנשק האיום הזה שבעזרתו היו יכולים להשתלט על כל העולם (כולל יבשת אמריקה), ולבצע את תכניתם השטנית לחיסול היהודים באין מפריע. אבל גם אחרי גרוש המדענים היהודים עדיין זוהי אחת החידות הגדולות של המלחמה, כיצד המדענים שנשארו בגרמניה לא הצליחו ליצר בעצמם את פצצת האטום.

ב. גם בלי פצצת האטום היו לצבאות גרמניה, שכבשו בסערה את מרבית יבשת אירופה כל האפשרויות להרחיב ולהגדיל בהרבה את

כבושיהם, אלא שהצורך ימ"ש במקום לנהל את המלחמה על פי עצתם המקצועית של הגנרלים של צבאו נהל אותה בטרופ הגדלות שלו, ובמו ידיו הכשיל נצחונות והצלחות רבות והביא על חיליו את המפלה הסופית. אחת השגיאות הגדולות שהכל רואים בה את הגורם לכשלונו הסופי במלחמה היא פתיחת החזית השנייה נגד רוסיה לפני שהכניעו את אנגליה. שגיאה נוספת וגורלית היתה פתיחת מלחמה נגד ארה"ב לפני שהתגברו על שאר אויביהם. צרופה של אמריקה למלחמה גרם לבסוף לתבוסתם הסופית של הגרמנים.

ג. הגרמנים היו הראשונים שהצליחו לייצר את מטוסי הסילון. אבל בחסדי ה' הם הצליחו ליצור רק בסוף המלחמה בזמן שכבר לא היה יכול להיות להם השפעה מכרעת על מהלך הקרבות. אם הם היו מקדימים בשנה או בשנתיים ביצור מטוסים אלו היו מגיעים לשליטה מוחלטת באויר וכל מהלך המלחמה היה משתנה לגמרי לטובתם.

ד. לא רק הנצחון המוחלט נמנע מאת הגרמנים בדרך מופלאה, אלא שגם המפלה שהם נחלו בסוף המלחמה היתה מלווה בהשגחה עליונה גלויה. אם היו הגרמנים מצליחים להקדים בששה חדשים בלבד את הפעלת הרקטות המפורסמות שלהם וי-1 ווי-2 היו יכולים למנוע את הפלישה הגדולה של צבאות ארה"ב ואנגליה לחופי צרפת. פלישה שהביאה בסופו של דבר את הנצחון הסופי על גרמניה.

ה. הפלישה עצמה כל קיומה הועמד בספק בגלל סערה עזה שפרצה בים בדיוק בתאריך שנקבע לפלישה, אם הסערה היתה נמשכת עוד ימים מספר היו נאלצים לרחות את הפלישה בחודש ימים בגלל גאות ושפל המים, כל התכנית היתה אז משתבשת ויתכן שאף מתבטלת לגמרי. בחסדי ה' באופן בלתי צפוי מראש היתה הפסקה קצרה של שבעים ושתיים שעות בלבד בין סערה אחת לחבירתה, ובשעות מועטות אלו בהן נח הים מזעפו הוכרע גורל המלחמה. (פרטי הדברים שבסעיפים ג, ד, ה, מופיעים בספרו של הגנרל איזנהאור "מסע שחרור ארופה")

ההשגחה העליונה דאגה להצלחת שארית הפליטה^{היהודים}

בשואה הנוראה בה הושמדו ששה מליונים מיהודי אירופה, הונחתה מכת מות לעם ישראל כולו. יהדות אירופה היוותה חוט השדרה הרוחני ומקור החיות של עם ישראל בדורנו. אחרי שהיא נהרסה והושמדה, היה עם ישראל צריך, בדרך טבעית, ליפול בזרועות היאוש, להתפורר ולהעלם מהעולם. (אמנם שתי התפוצות הגדולות של היהדות, ברוסיה ובאמריקה, ניצלו ונשארו בחיים, אך מבחינה רוחנית לא היה בכוחם להחיות את רוח ישראל ולהמשיך את קיומו הרוחני. יהדות רוסיה כלואה בבית הכלא הקומוניסטי הגדול, ובדרך טבעית היהודים שם מועמדים לכליה רוחנית ולהתבוללות. יהדות אמריקה היתה, עד לשואה, מדבר שממה רוחני, ללא תורה וללא יהדות בלא סיכוי סביר להחזיק מעמד בכור ההיתוך האמריקאי. גם יהדות המזרח, מאז חדרה אליה תרבות המערב, נמצאת בסכנה רוחנית גדולה). המשך קיומו של עם ישראל כעם לעצמו, כעם הממשיך את מורשתו הרוחנית אחרי שואה נוראה כזאת, הרי זה כמעט מעל גדרי הטבע. כאן התגלה כוח החיים העל טבעי של עם ישראל. העצמות היבשות קמו לתחיה. שארית הפליטה של השואה, אחד מעיר ושנים ממשפחה, שרידים מוצלים מאש שדומה היה שכבר אבד מהם כל זיק של חיים ותקוה, אלה קמו לתחיה ומיד כאשר נגמרה המלחמה החלו לבנות מחדש חיים יהודיים עוד בתוך מחנות המות.

עוד לפני השואה דאגה ההשגחה העליונה להקדים רפואה למכה, והכינה לפליטי החרב מקום מפלט בו יוכלו להמשיך ולחיות כיהודים. לפני השואה החלה תנועת הגירה של יהודים רבים מאירופה, חלקם פנה לאמריקה וחלקם פנה לארץ ישראל. הם שהכינו את א"י ואת אמריקה

כארצות קליטה לניצולי השואה. ניתן לראות יד ההשגחה גם בזה שמצבם הכלכלי של יהודי אמריקה היה טוב ורבים מהם הגיעו לעשירות. זה איפשר להם להגיש עזרה גדולה ביד נדיבה, ועזרה זו סייעה לשרידי החרב לחזור לחיים. התקיים ביהודי אמריקה מה שנאמר ביוסף הצדיק (בראשית מה): "כי למחיה שלחני אלוקים לפניכם לשום לכם שארית בארץ". ניצולי השואה גמלו טובה למיטיביהם והקימו גם ביבשת אמריקה מרכזי תורה וחסידות, ובכך הצילו את היהדות שם מכליה רוחנית.

כדי לעמוד על גודל חסדי ההשגחה הנגלים בזה נתאר לעצמנו מה היה קורה אם השואה היתה באה מאתים שנה קודם לכן בזמן שמספר היהודים באירופה הגיע בסך הכל לכשבע מאות אלף בלבד (מתוך סך כולל של כשני מליון יהודים בעולם כלו), כאשר לא היו יהודים באמריקה, וגם בארץ ישראל עדין לא התחדש הישוב היהודי. האם היתה אז אפשרות להצלת ישראל, והאם היתה אפשרות לשארית הפליטה להתאושש? שומר ישראל הוא שדאג בעוד מועד לפני בא השואה שיוכנו התנאים שהיא לא תביא כליה גמורה על עם ישראל.

נס הצלת התורה בימינו

שואת אירופה פגעה במרכז התורה של עם ישראל בדורות אלו. יהדות אירופה המעטירה על ישיבותיה הגדולות, על גדוליה צדיקיה וגאוניה ועל המוני יהודיה הכשרים והתמימים, הושמדה. מרכזי הכח הרוחניים של האומה מבצרי הרוח שלה חרבו ואינם עוד. ולמרות זאת תורת ישראל ממשיכה להתקיים בבחינת "הלוחות נשברו אבל האותיות פורחות באויר". על דור כזה אמרו חז"ל (ירושלמי חלק ה"ב):

"וחיכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו" (ישעיה ח). אין לך שעה קשה בעולם מאותה שעה שאמר לו הקב"ה למשה "ואנכי הסתר אסתר פני ביום ההוא" (דברים לא). מאותה שעה קיויתי לו, שאמר לו בסיני "כי לא תשכח מפי זרעו".

ואכן גם בדור זה של חורבן נורא בדור של הסתר פנים שלא היה כדוגמתו דאג שומר ישראל שלא תשכח התורה מעם ישראל, בדרכים ואמצעים שניכרת בהם היטב יד ההשגחה העליונה.

ההשגחה העליונה הכינה מקום משכן חדש ישן לתורה בארץ ישראל

כמאה וחמישים שנה לפני בוא השואה הניחו תלמידי הגר"א והבעש"ט את היסודות הראשונים לישיבות ולעולם התורה בארץ ישראל. אחריהם עלו ארצה עוד גדולי תורה וחסידות וגם ישיבות שלמות על תלמידיהם ונוצר הגרעין והוכשרה הקרקע למרכז התורה החדש והגדול שצמח בארץ אחר השואה. ומתוך התבעירה הגדולה ניצלו בניסים

גדולים כמה גדולי תורה, ראשי ישיבות ואדמו"רים חסידיים. (ראה פרטי הדברים בספר נס ההצלה של ישיבת מיר מאת הרב הולצמן, ובספרים נס ההצלה של האדמו"ר מגור והאדמו"ר מבעלז מאת מ. פראגר, ועוד.) גדולי תורה וחסידות אלה הקימו מחדש את התורה בארץ ישראל ובעוד מדינות בעולם, גם במקומות בהם לא נשמע קול התורה קודם לכן, ובתוכם יבשת אמריקה.

(מענין לציין שהתפתחות כזאת נחזתה מראש ע"י גדולי התורה. בשנת ת"ש כאשר ראש ישיבת נובהרדוק הגאון רבי אברהם יפה"ן זצ"ל נסע לאמריקה, הוא נפרד מרבי חיים עוזר גרודז'ינסקי זצ"ל (זמן קצר לפני פטירתו). אמר לו מרן הגר"ח"ע: זכור אני בהיותי ילד שהיו אומרים בשם מאור הגולה ר' חיים מוולוז'ין זצוק"ל שעתידה תורה שתגלה לאמריקה לפני אחרית הימים... ראה "רבן של ישראל" לר"א סורסקי).

יד ההשגחה נראית גם בכך שסיבבה הגירת יהודים רבים לאמריקה עוד לפני בוא השואה, כי ללא עזרתם הכספית הגדולה והנדיבה לא היו מוקמים מוסדות התורה הרבים, ולא היתה מתאפשרת תחיתה מחדש של יהדות התורה.

נס זה של הצלת התורה אחרי חורבן יהדות אירופה. הוא כפול ומכופל מכיון שהוא קרה בדור בו היתה לתורה מלחמה פנים ואחור. בדור זה ההשכלה והרפורמה, הקומוניזם והציונות ערערו את חומות האמונה והדת, ויהודים רבים עזבו את דרך התורה והיהדות. ראשי הלוחמים במסורת ישראל התפארו ואמרו: דור זה יהיה הדור האחרון ח"ו לקיומה של אמונת ישראל. והנה בדור שכזה קרה הנס והפלא הגדול של הצלת התורה למרות החורבן הגדול. אמנם רק חלק מהעם נשאר דבק בה' ובתורתו כפי שחז"ל אמרו מראש על הדור שלפני בואו של משיח (ראה שער עיקבתא דמשיחא). אבל המשך קיומה של התורה מובטח בע"ה, קם דור חדש של לומדי תורה ושומרי תורה הממשיכים את השרשרת, גם לדורות הבאים.

נס קיום עם ישראל בארץ ישראל

1234567 תחילת

גם אחרי גמר מלחמת העולם עוד לא זכו היהודים למנוחה ולבטחון, ועדיין רחפה ומרחפת סכנת קיום על יהודי ארץ ישראל, והיא מהוה סכנה גם לקיומו הרוחני של העם היהודי כולו הקשור נפשית לשוב היהודי בארץ ישראל.

בארבעת המלחמות שעברו על הארץ מאז הוקמה מדינת ישראל רחפה סכנת כליה על יושביה, וארבעה פעמים הציל הקב"ה בחסדיו את יהודי הארץ הקדושה בניסים גדולים וגלויים. הגדול שבכולם הוא הנס במלחמת יום הכפורים. במלחמה זו למרות שצבא ישראל היה חזק ואנשי "כחי ועצם ידי" סמכו עליו שהוא יגן על המדינה, בכל זאת לא הצליח לשמור על מדינת ישראל. עיני האחראים על הצבא הוכו בסנוורים ולא ראו את ההכנות של הערבים למלחמה. הערבים הצליחו להפתיע את היהודים ולפרוץ את קו ההגנה הראשון ולא היה דבר שיכל למנוע מהם להתקדם ולכבוש את כל הארץ. והנה קרה הנס והפלא הגדול, משום מה נעצרו הערבים (הן המצרים והן הסורים) ולא התקדמו עד שצבא ישראל הספיק להתארגן ולהדוף אותם חזרה. מי שהיה אז שר הבטחון בממשלת ישראל היה מיואש לגמרי בימיה הראשונים של מלחמת יום כפור בידעו את המצב לאשורו. אחרי זמן בפגישה הראשונה שנפגש עם שר המלחמה המצרי בתחילת שיחות השלום, שאל אותו את השאלה הגדולה: מה היתה הסיבה שהמצרים (והסורים) לא התקדמו במלחמת יום הכפורים לאחר שפרצו את הקו הראשון? על שאלה זו יש באמת רק תשובה אחת: "אם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר" (תהילים ק"כ) הצבא החזק של ישראל לא הצליח למנוע את פלישת הערבים. אבל אחרי אשר נפרצו הקוים ולא היה מי שיעצור בעד התוקפים אז הראה הקב"ה לכל העולם, כי "לא ינום ולא ישן שומר ישראל האמיתי".

במלחמות הראשונות אחרי קום המדינה למרות שגם אז נצחו היהודים רק בחסדי ה' ובניסים רבים. בכל זאת ניתן מקום "למי שרוצה לטעות" שיבוא ויטעה, והיו רבים ששמו מבטחם בצבא ובכח הנשק. אחרי מלחמת ששת הימים למרות הניסים הרבים שהיו בה, עוד התימרו ואמרו (כפי שנכתב אז בבטאונם של הציונים הדתיים): הנה הרעיון הציוני לפתור את בעית היהודים בכוחות טבעיים הוכיח את עצמו. והם התפארו שמה שקרה בגולה שיהודים נרדפו והושמדו, שוב לא יקרה, ושואה כמו שהיתה באירופה לא תוכל להיות אחרי "שלקחנו את גורלנו בידינו". והנה באה מלחמת יום הכפורים והוכיחה את ההיפך, מי שהיתה אז ראש הממשלה אמרה שבימיה הראשונים של המלחמה רחפה סכנת שואה על יהודי ארץ ישראל. ובדבריה אלו הודתה שהציונות לא הצליחה לתקן את מה שהתימרה לתקן. ולמרות שיש ליהודים מדינה וצבא משלהם לא הצליחו להבטיח מניעת אפשרות של סכנת השמדה לעם ישראל, ואין קיומו של עם ישראל מובטח באופן טבעי, רק הקב"ה הוא השומר על עמו כמו שהיה מיום היותו לעם ובמשך כל שנות הגלות עד היום הזה.

שרשרת הניסים של קיומנו בדור הזה מצטרפת לשרשרת הארוכה של הנסים שבכל הדורות, ויחד הם מהווים את נס קיומו של עם ישראל ותורתו.

ככל שעברו הדורות וככל שארכה הגלות, גדל הנס והפלא יותר ויותר עד שיש המשוים נס זה לנסים ולנפלאות שהיו ביציאת מצרים. וכן כתב רבי יעקב עמדין זצ"ל (בהקדמה לסדורו בית יעקב):

מי שמעיין בייחוד עניננו ומעמדנו בעולם, אנחנו האומה הגולה, שה פזורה, אחר כל מה שעבר עלינו מהצרות והתמורות אלפים מהשנים... כל האומות הקדומות העצומות אבד זכרם... ואנו הדבקים בה' חיים היום. חי נפשי כי בהתבונני בנפלאות אלה, גדלו אצלי יותר מכל ניסים ונפלאות שעשה הש"י לאבותינו במצרים ובמדבר ובא"י. וכל מה שארך הגלות יותר, נתאמת הנס יותר, ונדע מעשה תקפו וגבורתו.

הלקח הנלמד מההיסטוריה הישראלית

האדמו"ר מקלויזנבורג שליט"א שעבר את כל יסורי השאול בגטאות ובמחנות הנאצים, סיפר בשעת הנחת אבן הפנה לקרית צאנו שבנתניה: "בהיותי באושוויץ נודמן לפני ד"ר גוי מרומניה אשר שאלני "אמור לי רבינר מה יהיה בסופם של היהודים?" בו במקום עניתי לו: "מובטחני שהיטלר ימש"ו יאבד מן העולם ואנחנו היהודים נשאר חיים וקיימים!" וכששאלני שוב: "רבינר אמור לי מנין לך זאת? עניתי לו: "אין חכם כבעל הנסיון! אינני מבין זאת ואיני יכול להסביר לך את הדבר, אך המציאות ההיסטורית הוכיחה שלא אחד בלבד עמד לכלותנו והקב"ה הצילנו מידם. ובעוד שמהאומות הרשעות שקמו עלינו לא נשאר אחד, נשארנו אנו חיים וקיימים".

זהו הלקח היוצא מההיסטוריה הישראלית. בזמן שהנאצים היו בשיא הצלחתם ועסקו בביצוע תכניתם להשמיד את כל עם ישראל. רבים היהודים אשר אחזם אז היאוש. אך גם אז מי שהתבונן בנפלאות ההיסטוריה הישראלית התחזק באמונה ובטחון שבסופו של דבר כל הקמים על עם ישראל יאבדו ואילו הוא ישאר קיים לעולם, כי כל קיומו של העם הזה הוא על טבעי והבטחת ה' היא השומרת עליו ומצילה אותו מכל הקמים עליו.

גם כיום גדולה הסכנה להמשך קיומו של עם ישראל ותורתו. וגם כיום ישנם רבים השואלים מה יהיה עתידו של עם ישראל. על יהודי ארץ ישראל מאיימת זה למעלה משלשים וחמש שנה סכנת השמדה ע"י אויבים המקיפים אותם מכל צד ונתמכים על ידי מלכות הרשעה וגרורותיה ורק בניסים גלויים נצלנו מהם זה ארבע פעמים. כל קיומנו כאן תלוי (בדרך טבעית) במצב היחסים בין מעצמות העולם העלול ח"ו

להשתנות כל רגע לרעתנו. גם על תורת ישראל מאימות סכנות גדולות. מכל צד קמים עליה כוחות הרע והכפירה להרחיק את שארית ישראל הדבקים בתורה מאביהם שבשמים. במרבית מדינות העולם מרחפת סכנת התבוללות ונשואי תערוכת על היהודים היושבים בהם. אבל כאשר מסתכלים על ההיסטוריה הישראלית מתחזקים באמונה ובטחון בשומר ישראל שלא יעזוב את שארית ישראל האומרים שמע ישראל כשם שלא עזבם עד היום הזה. עם ישראל ימשיך להתקיים עד עולם, ורוח ה' ודברו אשר שם בפינו לא ימושו מפי זרע ישראל עד שיגיע הזמן ותקוים הנבואה שחזה ישעיהו הנביא מפי הגבורה על אחרית הימים:

**והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה
אל הר ה' אל בית אלוקי יעקב
ויזרנו מדרכיו ונלכה באורחותיו
כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים.**

(ישעיה ב)

השבת ברית עולם בין הקב"ה לישראל

^{קב"ה}נוסף להבטחה שהתורה לא תשכח מעם ישראל, ניתנה מאת הקב"ה הבטחה מיוחדת על השבת שלא תהא בטלה מעם ישראל לעולם, ושתהווה ברית עולם בין הקב"ה לעמו. וכך נאמר בתורה:

ושמרו בני ישראל את השבת, לעשות את השבת לדורותם ברית עולם, ביני ובין בני ישראל ^{אחיות} ^{אחיות} היא לעולם. כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש.

(שמות לא)

ואמרו חז"ל (ילקוט שמעוני שם):

"מגיד שאין השבת בטלה מישראל לעולם".

ואכן גם ההבטחה הנבואית הזו התקיימה במלואה. השבת נשארה קיימת בעם ישראל עד היום הזה, והיא מהווה אות וברית לעולם בין הקב"ה לישראל.

(גם על חג הפורים נאמר "וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם" (אסתר ט), וגם זה התקיים).

מי הוא אשר יכל להבטיח זאת מראש, הרי כל המתנכלים לעם ישראל ולתורתו ניסו בראש ובראשונה לפגוע בשבת קודש. הם ידעו שהשבת היא יסוד תורת ישראל ושהיא מפייחה בעם רוח אמונה וגבורה ונותנת לו כוח להחזיק מעמד בגלות הקשה והמרה, ועל כן שילחו את חיציהם וגזרותיהם קודם כל ב"שבת".

בדרך טבעית סביר היה שישראל יכנעו ללחצים הבלתי פוסקים, יזנחו את השבת ויעברו ליום מנוחה אחר כבר מזה זמן רב. אבל הקב"ה כרת ברית עם ישראל על השבת, והוא ששמר עליה ונתן לעם ישראל כוח להחזיק בה במסירות נפש. כך היא נשארה הברית בין בורא העולם לבין עמו ישראל.

עוד אמרו חז"ל (ילקוט שם):

"ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם, ולא ביני ובין האומות."

וכן תקנו אנשי כנסת הגדולה בתפלת השבת:

ולא נתתו ה' אלוקינו לגויי הארצות ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים כי לישראל עמך נתתו באהבה לזרע יעקב אשר בם בחרת.

ההבטחה על קשר יחודי זה בין הקב"ה לישראל ע"י השבת שהובטחה לנו התקיימה בצורה פלאית. כידוע, בימיה הראשונים של הנצרות עשו להם הנוצרים את יום השבת ליום מנוחתם. אולם כאשר החלה הנצרות להתפשט בעולם, והשבת עלולה היתה לאבד את משמעותה היהודית כאות ייחודי בין הקב"ה לישראל, סיבבה ההשגחה העליונה שהנוצרים עצמם הזיזו את "שבתם" יום אחד קדימה, ליום ראשון, והשאירו את השבת לישראל.

מעין זה קרה שנית עם המוסלמים. גם הם בחרו להם כיום מנוחה את היום הששי, והשאירו את השבת כאות לברית יחודית בין ישראל לאלוקיו. (ראה יערות דבש ח"ב, דרוש ג).

פרק עשרים וחמשה

ארץ ישראל שיוכת לעם ישראל גם בזמן החורבן

הקב"ה הבטיח לאברהם אבינו שארץ ישראל נתונה לזרעו לעולם,
אוצר החכמה
שכן נאמר:

**כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה
ולזרעך עד עולם.**

(בראשית יג)

גם ברית כרת הקב"ה על כך עם ישראל שנאמר:

**זכר לעולם בריתו דבר ציוה לאלף דור.
אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק.
ויעמידה ליעקב לחוק לישראל ברית עולם.
לאמור לך אתן את ארץ כנען חבל נחלתכם.**

(תהלים קה)

אע"פ שהזהירה התורה את ישראל שאם יעזבו את התורה, יגלו מארצם והארץ תהפך שממה, בכל זאת היא תשאר גם אז של ישראל ולא יהיה ביכולת הגויים לרשת את הארץ ולשבת בה, ישיבת קבע. כי אין קנין לנכרים בארץ ישראל להפקיעה מקדושתה ומבעליה האמיתיים אפילו לא באופן זמני.

על הפסוק בתורה (ויקרא כו):

"ושממו עליה אויביכם היושבים בה"

נאמר בספרא (שם):

זו מידה טובה לישראל, שלא יהיו ישראל אומרים הואיל וגלינו מארצנו, עכשו האויבים באים ומוצאים בה נחת רוח, לכך נאמר "ושממו עליה אויביכם".

וכתב הרמב"ן (ויקרא כו):

היא בשורה טובה מבשרת בכל הגלויות שאין ארצנו מקבלת את אויבינו. וגם זו ראייה גדולה והבטחה לנו, כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה והיתה נושבת מעולם, והיא חרבה כמדה. כי מאז יצאו ממנה לא קיבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם.

ארץ ישראל שומרת אמונים לעם ישראל

ואכן מה נפלא הדבר. ארץ ישראל שמרה אמונים לעם ישראל כאשר שבעלה הלך למדינת הים והיא ממתנת לו עד שישוב. הארץ שהיתה מיושבת בעבר במליוני תושבים, נשארה בשממונה במשך קרוב לאלפים שנות הגלות ולא קבלה את הגוים שכבשוה ונסו לישובה. במשך רוב זמן הגלות לא עלה מספר תושבי הארץ הנכרים על כמה עשרות אלפים. מי יכול היה לומר מראש שכשם שלעם ישראל תהיה היסטוריה מיוחדת במינה שאין דומה לה בעמים, כך גם ארצו תהיה בעלת היסטוריה מיוחדת במינה, זו הארץ היחידה בעולם שכובשיה לא הצליחו לישובה אחרי שגרשו ממנה את תושביה.

בדרך טבעית היה צריך גם בארץ ישראל להיות ישוב גדול של גוים. הרי יוונים ורומאים רבים התישבו בה בזמן הכבוש הרומאי, ובסוף ימי בית שני ובתקופה הראשונה אחרי חורבן הבית היה בארץ ישוב גדול של נכרים. אולם הוא החזיק מעמד רק כל זמן שהיה גם ישוב יהודי גדול בא"י, וכאשר הוא נחרב והיהודים גלו מהארץ נחרבו גם ישובי הגויים. (כנראה שההבטחה "ושממו עליה אויביכם" נאמרה רק לזמן שלא יהיו יהודים בארץ.)

בתקופה מאוחרת יותר הפכה הארץ להיות קדושה לכל העמים. (הן לנוצרים והן למוסלמים) ואליה נערכו מסעות מיוחדים במינם, מסעי הצלב, בהם נסעו מאות אלפי איש מארצם כדי לכבוש ארץ רחוקה ושוממה רק מחמת קדושתה.

(מפליא הדבר שדוקא ארץ ישראל הפכה להיות ארץ הקודש לרוב עמי העולם וכולם חמדו אותה. אבל כך היה גם בימי קדם כמו שאמרו חז"ל (ספרי דברים ז יב): "ארץ חמדה, ארץ שעשויה חולאות חולאות (אחוזות אחוזות) למלכים ושלטונים, שכל מלך ושלטון שלא קנה בא"י חולאות אומר לא עשיתי כלום. ר' יהודה אומר: וכי אחד ושלשים מלך שהיו לשעבר כולם חנו בא"י, אלא כדרך שעושים ברומי עכשיו שכל מלך ושלטון שלא קנה פליטאות (ארמונות) וחולאות ברומי אומר לא עשיתי כלום, כך כל מלך שלא קנה פלטורות וחולאות בא"י אומר לא עשיתי כלום").

מלבד הצלבנים חמדו עוד עמים את הארץ; הערבים, הטורקים ועוד. הם נלחמו עליה לכובשה וגם ניסו לבנותה ולישבה, ולא הצליחו. כל כובש חדש בתחילת כיבושו היה נראה שהנה הוא מצליח להתבסס בארץ ולבנותה. אבל ההשגחה העליונה דאגה לכך שהארץ תחרב פעם אחר פעם, ולא יעלה ביד האויבים לישבה.

הרמב"ן שעלה לא"י אחרי שנחרבה בידי הטורים מתאר אותה באגרת לבנו:

בארץ, רבה העזובה וגדול השממון. כללו של דבר, כל המקודש מחברו חרב יותר מחברו. ירושלים יותר חרבה מן הכל. ארץ יהודה יותר מהגליל. ועם כל חורבנה היא טובה מאד. יושביה של ירושלים כאלפיים...

אי יכולת הגויים ליישב את הארץ ולהתבסס בה בולט במיוחד בתחילת כיבוש הארץ ע"י הטורקים. בחמישים השנים הראשונות לכיבושם, הצליחו הטורקים להחיות את הישוב ולבססו, ומספר תושבי הארץ הגיעו לכשלוש מאות אלף. אם זה היה נמשך כך עוד זמן מה הארץ

היתה נבנית כולה כשרוב תושביה נכרים. אולם ההשגחה העליונה סיבבה שיבואו על הארץ חורבנות רבים בידי שמים ובידי אדם, רעידות אדמה תכופות פקדו אותה, הארבה פשט עליה ואכל כל חלקה טובה, מגיפות שונות פרצו והפילו חללים רבים ונוסף לכך עברו עליה מלחמות ומרידות שונות. לא רק שבנין הארץ נפסק אלא מה שהצליחו להקים ולבנות נחרב. ומספר תושבי הארץ חזר וירד והיא שבה לחורבנה כבתחילה.

כך זה היה במשך כל שנות הגלות. הגוים לא מצאו מנוח בארץ ישראל והיא נשארה נאמנה לעמה ישראל. וכאשר עלו לארץ ראשוני העולים תלמידי הגר"א והבעש"ט לפני כמאתים שנה, מצאו אותה חרבה ושוממה ומספר תושביה כמה עשרות אלפים בלבד. רק עם חרוש הישוב היהודי בארץ ישראל היא החלה לתת שוב את פירותיה ולהתנער משממונה. וניתן לראות בחוש שארץ ישראל שייכת רק לעם ישראל כפי שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו ע"ה.

(יש לציין שרק כאשר החל הישוב היהודי לגדול בארץ החלו גם הערבים להתרבות בה. אולם גם הפעם קרה מאורע בלתי רגיל, במלחמה בתש"ח ברחו מאות אלפי ערבים מארץ ישראל ועוד רבים אחרים במלחמה בתשכ"ז. יתכן וגם לבריחה זו יש קשר להבטחה שלא ימצאו הגויים נחת רוח בארץ.)

השייכות של ארץ ישראל לעם ישראל באה לידי ביטוי גם בכך שבמשך כל זמן הגלות היו יהודים בארץ ישראל ולו גם במספר מועט. הרמב"ם בספר המצוות (מצות עשה קנג) כתב שהבטיח הקב"ה שלא ימחה אותות האומה מכל וכל בא"י, ולא יתכן שלא יהיו יהודים בכלל בא"י. וכך היה.

הכותל המערבי ושאר קיום לעולם

"ויאמר ה' אליו: ... הקדשתי את הבית הזה
אשר בנית לשום שמי שם עד עולם, והיו עיני
ולבי שם כל הימים".

(מלכים א, ט)

עם ישראל ותורתו הובטחו בקיום נצח, השבת הובטחה להיות לו
ברית עולם, והארץ ניתנה לו עד עולם. עוד הבטחה נבואית אחת נאמר
לישראל, ובה הושלמה שרשרת הנבואות על נצחיות ישראל. המקדש,
מקום השראת השכינה בישראל, ישאר בקדושתו לעולם. בית המקדש
אומנם חרב, אולם השכינה לא זזה ממנו. שריד אחד נותר מבית המקדש -
הכותל המערבי, ומשם, מאחורי כותל זה לא זזה השכינה מעולם. וכך
אמרו חז"ל (ילקוט שמעוני, מלכים א, ט):

אמר רבי אלעזר בן פדת: בין חרב (המקדש) בין לא חרב, אינו
זו (ה') ממקומו, שנאמר "והיו עיני ולבי שם כל הימים". וכן
הוא אומר "קולי אל ה' אקרא ויענני מהר קדשו סלה" (תהלים
ג), שאפילו הוא הר הרי הוא בקדושתו. אמר ר' אחא: לעולם
אין השכינה זזה מכותל מערבי שנאמר "הנה זה עומד אחר
כותלנו".

ושבועה נשבע הקב"ה שהכותל הזה לא יחרב לעולם.

"הנה זה עומד אחר כותלנו", אחר הכותל המערבי של בית
המקדש, שנשבע לו הקב"ה שאינו חרב לעולם.

(שה"ש רבה, פרשה תנינא)

ולמה (דוקא הכותל המערבי)? ששכינה במערב.

(מדרש איכה רבתי א, לב)

הסבר על ענין קיומו של הכותל המערבי כתוב בספר "אמונה והשגחה" (להר"ש מאלצאן המיוסד על מאמרי הגר"א):

וכן מקום מקדשנו, כשנתבונן בו נביר ענין נצחיותו. שאף זה זמן כביר ורב אשר הוא שומם בעוה"ר, מ"מ נשאר ממנו שארית שהיא הכותל המערבי. אף כששלטו כמה ידים ורצו לעקרו, לא עלתה בידם. וזהו סימן מובהק שלא זזה ממנו שכינה (שהיא השגחה אלוקית שמתפשט משם על פני כל הארץ), כי צריך לתת מקום לקדושה העתידה לחול עליו. והוא כמו עצם לוז שנשאר באדם לאחר מותו, שהוא יהיה יסוד לבנין האדם בתחיית המתים. והוא רמו לכלל ישראל שלא יכלה ממנו שארית הפליטה.

מי הוא אשר יכל להגיד מראש על כותל אחד, שריד ממקדש עתיק שנחרב, שהוא ישאר קיים לעולם ולא יחרב. הרי במשך אלפיים שנה מאז נחרב הבית עברו על ירושלים עיר הקודש תהפוכות רבות. עברו עליה מלחמות רבות של הרס וחורבן, והיא נחרבה ונבנתה שבע פעמים. רק שרידים מועטים נשארו בה מימי בית שני. אחד משרידים אלו הוא הכותל המערבי. מי יכול היה לומר מראש שכל האויבים שיתנכלו לו ויצרו את רגלי היהודים שהפכו אותו למקום תפילה לא יצליחו לפגוע בו לרעה. הרי בדור האחרון, הנאצים הארורים בעמדם בשערי הארץ הקדושה התפארו שעוד מעט הם יניחו את ידם הטמאה על הכותל המקודש. אמנם דוקא בשערי ארץ הקודש הם נחלו את מפלתם ולא יכלו להגיע אל הכותל ולפגוע בו לרעה.

גם חיילי הלגיון הערבי שכבשו את העיר העתיקה במלחמת תש"ח הרסו והחריבו בזדון את כל בתי הכנסיות ובתי המדרשות ברובע היהודי, אך לא העזו לפגוע לרעה בכותל המערבי או באבניו. כי מי ששכן את שמו בבית הזה הוא שהבטיח לשמור על השריד האחרון המעיד שלא זזה משם השכינה, הבטיח וקיים.

כל אחד יכול להרגיש שהשכינה שורה במקום זה גם אחרי שחרב. כל הרואה את המוני בית ישראל כשהם נמשכים אל הכותל כבחבלי קסם והתעוררות של קדושה אוחות אפילו את הרחוקים שבהם בגשתם אל הכותל, כל מי שהתפלל ליד הכותל וזכה לחוש בהתרוממות והתעלות הנפש שאוחזת את המתפלל במקום הזה, יכול לראות בחוש מה נורא המקום הזה שגם בחורבנו הוא בית אלוקים ושער השמים, מקום השראת השכינה בישראל. זה מחזק בנו את התקווה והאמונה שבמהרה נזכה להתגלות השכינה בהר ה' ובבנין ביהמ"ק כמו שחזה ישעי' הנביא מפי הגבורה:

**והיה באחרית הימים
 נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים
 ונישא מגבעות ונהרו אליו כל הגויים.
 והלכו עמים רבים ואמרו
 לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלוקי יעקב
 ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו
 כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים.**

(ישעיהו ב')

שער שלישי

תקופת עיקבתא דמשיחא

"עיקבתא דמשיחא סוף
הגלות לפני בא המשיח".
(רש"י)

א. הירידה הרוחנית בתקופת עיקבתא דמשיחא

ב. הצרות הגדולות לפני בא הגאולה

ג. ושבת עד ה' אלוקיך

תקופתנו - תקופת עיקבתא דמשיחא

התקופה האחרונה בתולדות עם ישראל והעולם ידועה בכתבי הקודש כתקופת "אחרית הימים", והגמרא קוראת לה "עיקבתא דמשיחא" (סוף הגלות לפני בא המשיח, רש"י) או "חבלי משיח". המושג "אחרית הימים" כולל את זמן ערב הגאולה וגם את תקופת הגאולה עצמה. בעוד שהשם "עיקבתא דמשיחא" או "חבלי משיח" מכווין אך ורק לימי השעבוד האחרונים. ("עיקבתא דמשיחא" לרבי אלחנן וסרמן זצ"ל)

גדולי ישראל בדור הקודם ובדורנו, ובראשם החפץ חיים זצ"ל קבעו שתקופתנו היא תקופת עיקבתא דמשיחא, התקופה שלפני בא הגאולה.

(ראה "שם עולם" לחפץ חיים ח"ב פ"ב וקונטרס "ציפית לישועה"; אגרות חזון איש ח"א אגרות צו, קיא; "עיקבתא דמשיחא" להגר"א וסרמן זצ"ל; הקדמה ל"חיי עולם" למרן הגר"י קניבסקי שליט"א; וראה "לב אליהו" להגה"צ רבי אליהו לאפין זצ"ל מאמר "החטא וטמטום הלב" ועוד).

חשבונות רבים חישובו וזמנים שונים נקבעו לזמן הקץ והגאולה השלמה על ידי חז"ל (ראה סנהדרין צז) ועל ידי חכמי ישראל ראשונים ואחרונים. כל חשובי הקץ הללו באו לקבוע את הזמן המדויק של הגאולה. אך לא זכינו והרבה מזמנים אלו כבר עברו בעוה"ר ואנחנו עדין לא נגאלנו.

(ולא מפני שחשבונות אלו לא היו נכונים ח"ו אלא כפי שכתב הרמב"ן בספר הגאולה (שער ד'): "וכן היה דעת החכמים ז"ל שהרבה קיצים נגזרו מתחילה לגאולתנו העתידה" ועוד כתב שם "וה' אלקים מצפה לתשובתנו ומפני שנהגנו כמנהגנו, נתן דינו המוצדק ומשפטו האמיתי להניחנו אל "תכלית הקץ". וכמאמר הגמ' (סנהדרין צ"ז): "אלפים שנים האחרונות שני משיח. ובעוונותינו כי רבו יצאו

מהם מה שיצאו ועדין משיח לא בא". וראה בספר ישועת משה להרב יהושע משה אהרונוסון, הנספח לספר הגאולה לרמב"ן, שבאר הענין באריכות).

הזמן המדויק האחרון של הגאולה "תכלית הקץ" סתום הוא וחתום כמו שנאמר בדניאל (יב): "ואת (ה) דניאל סתום הדברים וחתום הספר עד עת קץ". אבל ישנו זמן המבואר בחז"ל גלוי וידוע לכל שהגאולה מוכרחה לבא לפניו. והוא מה שאמרו (סנהדרין צז): "שית אלפי שנין הוו עלמא וחד חרוב" (ששת אלפי שנים העולם יתקיים ובשביעית יחרב), וכמובן שהגאולה והמשיח יבואו לפני שהעולם יחרב וזמן הגאולה המאוחר ביותר הוא בסמוך לסוף האלף השישי לבריאת העולם, וכל מחשבי הקיצים רק חישבו בכמה תקדם הגאולה לזמן זה. דבר זה היה פשוט וברור אצל גדולי ישראל בכל הדורות. (ראה רמח"ל בספרו דרך ה', ועוד. בנו של החפץ חיים כתב (בתולדות הח"ח המודפס בהקדמה לספר מכתבי הח"ח) "אחת הסיבות שבגללן היה בטחונו של החפץ חיים זצ"ל חזק שבמהרה יפקוד ה' את עמו, היתה שאנו עומדים במאות האחרונות לאלף הששי".)

לפי זה, הזמן האחרון ל"עיקבתא דמשיחא" שתקדם לביאת המשיח הוא מעט לפני סוף האלף האחרון לקיום העולם. ואכן כשלוש מאות שנה לפני סוף האלף השישי החלו להתקיים הנבואות והסימנים שנאמרו על הזמן שלפני בא הגאולה.

הגאון הצדיק ר"א וסרמן זצ"ל כתב את ספרו "עקבתא דמשיחא", כדי להראות שכל הנבואות שנאמרו על תקופה זו החלו להתקיים עוד בזמנו. ואלו דבריו בפתיחה לספרו:

אם נרצה להשיג את מהותם של המאורעות בחיינו עלינו לחפש פסוקים ומאמרים הנוגעים לתקופת עקבתא דמשיחא, זאת אומרת לתקופת המעבר בין גלות לגאולה. אם נשוה את הכתוב עם המתרחש, נראה בתורה באספקלריא מאירה את כל המוצאות אותנו... כל הנאמר בפסוקים האלה נתגשם, וכל המתגשם נובא עליו מראש.

רבי אלחנן וסרמן זצ"ל כתב את ספרו ערב מלחמת העולם השנייה, והוא מראה שהנבואות שנאמרו על תקופת עיקבתא דמשיחא התקיימו כבר בימיו. אבל הוא עצמו כתב "ימים יגידו באיזה שלב אנו עומדים". ואכן הימים שבאו אחרי כן הגידו שהזמן שבו כתב רבי אלחנן זצ"ל את דבריו היה רק שלב מוקדם בתקופת עיקבתא דמשיחא, ואחריו בא שלב נוסף בו התקיימו הנבואות על עיקבתא דמשיחא קיום הרבה יותר מלא.

נתבונן גם אנו בנבואות אלו ונראה מה נוסף בהתקיימותן מאז כתב רבי אלחנן זצ"ל את דבריו. אין מטרתנו כאן לבא ולהוכיח שאנו חיים בתקופת עיקבתא דמשיחא כי זאת כבר קבעו גדולי ישראל. לא באנו לקבוע באי זה שלב לפני הגאולה אנו עומדים, כי אין אנו יודעים כמה זמן עוד תארך תקופה זו. רק דבר אחד ברצוננו להראות, שגם את המאורעות של תקופה זו חזו הנביאים וחז"ל מראש. וכשם שהתקיימו כל נבואותיהם עד הזמן הזה, כן הולכות ומתקיימות לעינינו גם הנבואות על תקופת עיקבתא דמשיחא.

פרק ראשון

הירידה הרוחנית בתקופת עיקבתא דמשיחא

גאולה בדור שכלו חייב

מבואר בדברי חכמינו ז"ל שישנה אפשרות שהגאולה תבוא בדור שכולו חייב. וכן מובא בגמרא (סנהדרין צח):

אמר ר' יוחנן: אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב. בדור שכולו זכאי – דכתיב "ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ" (ישעיה ח). בדור שכולו חייב – דכתיב "וירא כי אין איש איש וישתומם כי אין מפגיע" (ישעיה נט), וכתיב "למעני אעשה".

אמר ר' אלכסנדר: ר' יהושע בן לוי רמי (שאל על סתירה בין שני פסוקים): כתיב "וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתה" (דניאל ז); (יבוא – המשיח – עם ענני שמים כבן אדם יבוא), וכתוב "גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא, עני ורוכב על חמור" (זכריה ט)! (והתשובה: זכו – עם ענני שמיא, לא זכו – עני ורוכב על חמור).

מבואר בדניאל שהתקופה שלפני בוא הגאולה תהיה תקופת נסיונות של ברור וליבון בין המחזיקים באמונה בה' לבין הרשעים, שנאמר (בדניאל יב, הפרק העוסק בתקופת הגאולה):

**"יתבררו ויתלבנו ויצורפו רבים והרשיעו רשעים,
ולא יבינו כל רשעים, והמשכילים יבינו".**

ובאר הרמב"ם (באגרת תימן):

דבר זה, כבר קדם על ידי דניאל ע"ה, כמו שהודיענו הבורא, כי בהאריך לנו הימים בגלותנו, ובבוא הצרות עלינו, יצאו רבים מן הדת, ויתחדש להם ספק ויטעו. וסבה זו תהיה בראותם לדולנו ותוקף יד מונינו והתגברותם עלינו, וקצתם לא יתחדש להם ספק ולא תתבלבל סברתם, שנאמר (דניאל יב) "יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים וגו'".

חז"ל האריכו ובארו לנו את פרטי הירידה הרוחנית הגדולה שתבוא בתקופה שלפני הגאולה (במקרה שהגאולה תבוא בדור שכולו חייב). בתקופתנו הולכות ומתקיימות לדאבונו הנבואות הללו. נתבונן בדברי חז"ל ונראה כיצד הן התקיימו לפרטיהן.

המינות והכפירה יתפשטו, האמת נעדרת, ותלמידי חכמים ויראי חטא מתמעטים

אמרו חז"ל:

בעיקבתא דמשיחא... המלכות תהפך למינות ואין תוכחת. והאמת נעדרת, שנאמר "ותהי האמת נעדרת" (ישעיה כט). מאי ותהי האמת נעדרת? אמרי דבי רב מלמד שנעשית עדרים עדרים והולכת לה.

אמר ר' יוחנן: דור שבן דוד בא בו תלמידי חכמים מתמעטים... ת"ר "כי ידין ה' עמו וגו' כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב" (דברים לב) אין בן דוד בא עד שיתמעטו התלמידים. (סנהדרין צז. ושלהי סוטה)

אמר ריש לקיש דור שבן דוד בא... יראי חטא ואנשי חסד נאספים והאמת נעדרת.

א"ר ינאי אם תראה דור אחר דור מחרף ומגדף, צפה לרגלי משיח. הדא הוא דכתיב "אשר חרפו אויביך ה' אשר חרפו

עקבות משיחך" (תהלים פט), מה כתיב בתריה - "ברוך ה'
לעולם אמן ואמן".

(שהש"ר ב)

תקופתנו היא תקופה של ברור וליבון הצדיקים מהרשעים. הכפירה והמינות מתפשטות, הנסיונות גוברים והולכים, האמת נעדרת, תלמידי חכמים ויראי חטא מתמעטים ואין מי שיעמוד ויוכיח את הדור. יתכן שכבר הגענו למצב של דור אחר דור מחרף ומגדף.

יראי חטא ותלמידי החכמים וחכמתם ימאסו

עוד אמרו חז"ל:

בעקבות משיחא... חכמת סופרים תסרח, ויראי חטא ימאסו,
וסר מרע משתולל. מאי וסר מרע משתולל? אמרי דבי ר'
שילא: כל מי שסר מרע משתולל על הבריות (כל העולם
אומרים עליו שוטה הוא, רש"י).

אמר ר' זירא אמר ר' ירמיה בר אבא: דור שבן דוד בא
קטגוריא באה בתלמידי חכמים (קטגוריא, הרבה מסטינים
ומלמדים חובה יעמדו, עליהם, רש"י).

(כתובות קיב)

גם דברי חז"ל אלו הפכו למציאות בימינו. חכמת הסופרים ולומדיה
נמאסו על הבריות, ומי שמחזיק עדיין באמונה, שומר את התורה וסר
מרע, נחשב בעיני הבריות לשוטה ולאדם חשוך מימי הביניים ש"אור
החכמה והמדע" לא זרח עליו. תלמידי החכמים הפכו מטרה לבקורת
ולהתקפות, ורבים מחפשים בהם מומים כלשהם כדי לפגוע בהם.

התקוממות הצעירים נגד האבות והזקנים החוצפה והעזות יגדלו

חז"ל גילו לנו מראש את ה"שרש פורה ראש" המאפיין את הירידה הרוחנית של תקופתנו. וכך אמרו חז"ל:

בעקבות משיחא חוצפא יסגא... נערים פני זקנים ילבינו, זקנים יעמדו מפני קטנים, בן מנוול אב, בת קמה באימה וכלה בחמותה, אויבי איש אנשי ביתו, פני הדור כפני הכלב (שלא יתבישו זה מזה, רש"י), ואין הבן מתביש מאביו. ת"ר ר' נחמיה אמר: דור שבן דוד בא העזות תרבה.

(סוטה מט, סנהדרין צז)

אמר ר' לוי: אין בן דוד בא אלא בדור שפניו חצופות.

(שהש"ר ב)

דברי חז"ל אלו הם התאור המדויק של המציאות בימינו. בדורות קודמים אפילו הכופרים והרשעים התיחסו בדרך ארץ וכבוד כלפי זקני העם וחכמיו. ואילו בדור זה, דור של עיקבתא דמשיחא, נפרצו כל הגדרים והסייגים. זוהי המטרה העיקרית של פוקרי זמנינו; לשבור את כל הגדרים והמסורות, למרוד בסמכות הזקנים ואבות המשפחה, להרוס את כל המסגרות המקובלות והמקודשות מדורי דורות הן בחיי הכלל והן בחיי הפרט. והחוצפה, העזות וההתמרדות גברו וגאו בלי גבול. כל מי שחצוף מחברו ועז פנים יותר מחברו, גדול מחברו ונעשה ראש (כמו שמבאר הגאון ר"א וסרמן זצ"ל בספרו עיקבתא דמשיחא אות י"ד: "חוצפא יסגא" - מי שחצוף יותר יעלה לגדולה.)

מידי פעם החוצפה וההפקרות הולכים וגדלים יותר ויותר, וכל יום מתברר שמה שאתמול נראה לנו שלזה התכוונ חז"ל באמרם חוצפתא יסגא, אינו השיא, כי החוצפה של היום גדלה עוד יותר. מי יודע לאן עלולים עוד להגיע החוצפה וההפקרות הנעשים בריש גלי ללא כל בושה וכלימה.

בית ועד יהפך לזנות

חז"ל גלו לנו גם את נקודת התורפה של דורנו, דור עיקבתא דמשיחא, את גודל השפלות והירידה שלו. הם אמרו "דור שבן דוד בא בו, בית ועד יהפך לזנות" (שם) ואולי כוונתם למציאות בימינו. בכל הדורות היתה קיימת זנות, אבל בהחבא, במסתרים, ואלו בית ועד. מקום שבני אדם נועדים בו יחדיו, היה בית ועד לחכמים. ואילו בדור זה הפך בית הועד לזנות. המקומות שבני אדם נועדים שם יחד, מקומות המיפגש הצבוריים, הקולנוע, התיאטרון ודומיהם, הפכו לזנות. אבל למרות זאת עדין נחשבים הם לבית ועד לחכמים, כי זוהי החכמה של דורנו וזוהי האמנות של ימינו. המתירנות, זאת אומרת ההפקרות בריש גלי, הפכה לשיטה חינוכית ומוסרית שרבים דוגלים בה, כי פני הדור כפני הכלב ולא מתבישים זה מזה.

היוקר יאמיר

"בעקבות משיחא... ויוקר יאמיר, הגפן תתן פריה והיין ביוקר".

(סוטה שם)

גם דברי חז"ל אלו הפכו למציאות. בעשרות השנים האחרונות היוקר מאמיר בעולם כולו, ובפרט בארץ ישראל, למרות שיש גאות כלכלית. הגפן ושאר האילנות נותנים פרים, ואעפ"כ האינפלציה גוברת, והיוקר עולה מיום ליום.

בדם בריתי

דור שכולו חייב, במה יזכה לגאולה? את התשובה נמצא בדברי הנביא זכריה (פרק ט, ט):

**גילי מאד בת ציון... הנה מלכך יבוא לך, צדיק
ונושע הוא... גם את בדם בריתך שלחתי
אסיריך מבור אין מים בו.**

וביאר הרמב"ן (בפירושו לשה"ש ח, יג):

רמז כאן על עקבות משיח. שיהיה הדור כולו חייב, ותשתכח תורה מישראל, ותרבה החוצפה והעזות כדכתיב "מבור אין מים בו", ולא ישאר בידם רק זכות מצות מילה.

בדורנו זה, שבו התקיימו כל נבואות חז"ל על הדור של עקבות המשיח, השתכחה התורה מחלקים גדולים מישראל והחוצפה והעזות רבו, התקימה גם נבואה זו. וראה זה פלא, למרות כל הירידה הרוחנית הגדולה, אפילו הרחוקים ביותר מתורת ה' וממצותיו מחזיקים במצות המילה, בזכותה נזכה לגאולה כמובטח בזכריה: בדם בריתם שלחתי אסיריך!

אנו החיים בדור של פריקת עול והרס מסגרות המוסר והאנושיות נדמה לנו שלפי מהלך ההיסטוריה, היה הכרחי שיגיע דור כזה. אבל אם נתבונן נראה שמהלך זה אינו הכרחי כלל. ואפילו לפני כמה מאות שנים בלבד לא היה ניתן לחזות מראש שכך יתפתחו הענינים, ובודאי שאי אפשר היה לדעת שכך יהיו פני הדור דוקא במאות השנים האחרונות של האלף הששי. לא היה הכרח שתהיה התפתחות של המדע והטכניקה, ובודאי שהתפתחות זו אינה מחייבת התפרקות רוחנית ופריקת כל הגדרים והסייגים. בתקופה הראשונה להוצרות התרבות המודרנית חשבו שהיא תיצור חברה בעלת רמה מוסרית ואנושית גבוהה שתשאר במסגרת האמונה והדת ולא העלו על הדעת שתבוא ירידה רוחנית כזו. ובודאי שכל התהליך הזה היה יכול להתעכב לפחות עוד כמה מאות שנים עד אחרי האלף הששי לבריאת העולם.

בימי הנביאים וחז"ל בודאי ובודאי שלא יכלו לדעת, שבסוף האלף החמישי לבריאה תשלוט בעולם קנאות דתית (שבאמצעותה יתקימו נבואות התוכחה) ואילו דוקא בסוף האלף השישי תהיה התפרקות כללית מהאמונה והדת. הרי יכול היה להיות בדיוק ההיפך. אלא שחז"ל אמרו לנו מפי הנביאים בשם ה' שתבא תקופה כזו לפני סוף האלף השישי, והקב"ה סיבב את המאורעות שיתקיים כל מה שאמר מראש.

פרק שני

הצרות הגדולות לפני בא הגאולה

על הצרות שתתרחשנה בסמוך לזמן הגאולה מדובר בכמה מקומות בתורה.

"וקראת אתכם הרעה באחרית הימים".

(דברים לא)

ותרגם יהונתן:

ותארע יתכון בישתא בסוף כל יומיא.

וכן נאמר ^{לענין החלמה} בנבואתו של בלעם:

"אוי מי יחיה משומו א-ל".

(במדבר כד)

ובאר הרמב"ם (באגרת תימן), ורבנו עובדיה ספורנו (שם) שפסוק זה מדבר על הזמן שלפני בוא המשיח.

¹²³⁴⁵⁶⁷

בדברי הנביאים נאמר על הזמן שלפני בוא הגאולה:

"זהיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא".

(דניאל יב)

"הוי כי גדול היום ההוא מאין כמוהו ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע".

(ירמיה ל)

וחז"ל האריכו בתאור הצרות הגדולות שלפני בוא הגאולה, וראו בהן סימן מובהק שעל פיו נדע מתי הגאולה קרבה לבוא.

אמר ר' יוחנן: אם ראית דור שמתמעט והולך - חכה לו, (למשיח) שנאמר (שמואל ב, כב) "ואת עם עני תושיע".
אמר ר' יוחנן: אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר - חכה לו, שנאמר (ישעיה נט) "כי יבוא כנהר צר, רוח ה' נוססה בו", וסמיך ליה "ובא לציון גואל".

אמר ר' יוחנן: דור שבן דוד בא בו, תלמידי חכמים מתמעטים והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה, וצרות רבות וגזרות קשות מתחדשות.

אמר ר' אבא: אין לך קץ מגולה מזה (אז יקרב הקץ, רש"י), שנאמר... ר' אליעזר אומר אף מזה שנאמר (זכריה ח): "כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה וליוצא ולבא אין שלום מן הצר" (אז יבא משיח, רש"י)... אף תלמידי חכמים שכתוב בהם שלום, דכתיב "שלום רב לאוהבי תורתך" אין שלום מן הצר.

(סנהדרין צו, צח)

בסיום דברי הנביא זכריה שהביא ר' אליעזר נאמר: "אשלח את כל האדם איש ברעהו". וכתב ר' אלחנן וסרמן זצ"ל שנבואה זו גם היא נאמרה על תקופתנו תקופת עיקבתא דמשיחא.

ובמדרש אמרו:

"יענך ה' ביום צרה", משל למה הדבר דומה, לאב ובן שהיו מהלכים בדרך, נתיגע הבן. אמר לאביו: אבא, היכן המדינה? אמר לו: בני, סימן זה יהא בידך, אם ראית בית קברות לפניך הרי המדינה קרובה לך. כך הנביא אומר לישראל: אם ראית הצרות שיכסו אתכם מיד אתם נגאלים, שנאמר "יענך ה' ביום צרה".

(ילקוט תהלים כ)

חששם של חכמינו ז"ל מפני הצרות הגדולות שלפני בא הגאולה היה כה גדול עד שהיו מהם שהתפללו שלא יחיו באותה עת:

אמר עולא: ייתי ולא אחמיניה (יבוא המשיח ולא אראנו, רש"י) וכן אמר רבה: ייתי ולא אחמיניה... וכן אמר ר' יוחנן: ייתי ולא אחמיניה.¹²³⁴⁵⁶⁷

(סנהדרין צח)

(המהר"ל באר שתפלת האמוראים שלא יראו בביאת המשיח אינה מפחד הצרות, אלא מחששם שמא לא יצאו ידי חובתם בעבודת חבלי משיח. הובא במכתב מאליהו ח"ג במכתב על חורבן קלם. שם הוא גם מבאר שבשואה הגיע הזמן עליו אמרו חז"ל "ייתי ולא אחמיניה").

אילו זכינו היתה הגאולה באה בדור שכולו זכאי מתוך תשובה ומעשים טובים ולא היינו צריכים לעבור חבלי משיח כה קשים ונוראים. (כמבואר בספרים שכל חבלי משיח והצרות של עיקבתא דמשיחא נאמרו רק אם לא זכו, שאז תבוא הגאולה בדור שכולו חייב.) אבל עכשיו שלא זכינו באו על עם ישראל בתקופה זו של עיקבתא דמשיחא צרות רבות ורעות ככל דברי הנבואות הללו. החפץ חיים זצ"ל כבר בזמנו (אחרי מלחמת העולם הראשונה) ראה בצרות שבאו בדורו קיום הנבואות על הסבל והצרות של עיקבתא דמשיחא. וכתב בספרו "שם עולם" ח"ב פ' יב:

כתב הגר"א ז"ל שכל ימי הגלות דומה להריון, והסוף דומה לחבלי לידה (וזהו מה שקראו בגמ' שבת קיח חבלי משיח, ופירש שם רש"י לשון חבלי לידה). וכעת שהמצוקות נתגברו כל כך שאי אפשר לסבול עוד, בודאי יש לצפות להש"י שיתגלה קץ ישועה בזמן קרוב. וכמו שאחז"ל: אם ראית צרות מושכות ובאות כנהר, חכה לו, שנאמר כי יבא כנהר צר.

ומה שאנו רואים שנפסקו המצוקות לפעמים הוא ג"כ כטבע הלידה שמתרפין ממנה באמצע על איזה זמן קצר, דבלא זה היתה האשה חלילה מתה על המשבר, ואח"כ חוזרים עליה החבלים. כן הוא ממש בזמנינו. ובפרט שאנו רואים שנתקיימו כל הסימנים שהובאו בפרק חלק לענין הגאולה. (בהמשך מפרט החפץ חיים את הסימנים שנאמרו בחז"ל, ומראה שהתקיימו כבר בימיו).

(בספר חפץ חיים על התורה מביא העורך, הרב שמואל גרינימן זצ"ל את דברי החפץ חיים בשם הגאון, ומוסיף כי אילו חי החפץ חיים בתקופה הנוכחית, תקופת השואה, בודאי היה רואה בזה קיום הנבואות על תקופת עיקבתא דמשיחא).

הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל הרחיב בספרו עיקבתא דמשיחא את הדברים והראה איך שבזמנו (ערב מלחמת העולם השנייה) התקימו נבואות אלו לפרטיהן. ובעוונותינו הרבים לא עבר זמן רב מאז כתב ר' אלחנן זצ"ל את דבריו והתברר שהצרות שהוא כתב עליהם היו רק שלב ראשון וקטן של הצרות של עיקבתא דמשיחא, כפי שהוא עצמו כתב שם: ימים יגידו באיזה שלב אנו עומדים. אחריו באה מלחמה שהקיפה את כל העולם והתקיים מה שנאמר "אשלח את כל האדם איש ברעהו". ועל עם ישראל ירדה שואה גדולה ואיומה. עת צרה נוראה שלא היתה כדוגמתה מעולם. כל הנבואות שאמרו חז"ל על הצרות של עיקבתא דמשיחא התקימו אז לפרטיהן. צרות רבות ומושכות כנהר באו על ישראל. גזרות חדשות התחדשו ובאו, זו רודפת את זו ואחת קשה מחברתה. תלמידי חכמים התמעטו, והשאר עיניהם כלו ביגון ואנחה. כל הפנים הפכו לירקון, וליוצא ולבא אין שלום מן הצר. ראינו בית קברות של שלישי מעם ישראל. ששה מליון מבניו, קדושים וטהורים, ובהם צדיקים וגדולי תורה נהרגו על קידוש ה' במיתות משונות ואכזריות, אחרי שעברו את כל שבעת מדורי גהינם עלי אדמות.

נאמר בפרשת האזינו:

**אספה עלימו רעות, חצי אכלה בם... מחוץ
תשכל חרב ומחדרים אימה, גם בחור גם בתולה,
יונק עם איש שיבה. אמרתי אפאיהם, אשביתה
מאנוש זכרם, לולי כעס אויב אגור.**

ובאר ר' עובדיה ספורנו:

אשאר איזו פאה מהם, והמותר אכלה, כמו שאעשה באחרית הימים... כאמרו "כי בהר ציון ובירושלים תהיה פליטה, כאשר אמר ה' ובשרידים אשר ה' קורא" (יואל ג, ה).

נבואה זו, כפי באורו של הספורנו, התקימה קיום מלא בשואה כאשר נשארה רק פאה, ואילו השאר, כל יהדות אירופה המעטירה, הושבת מאנוש זכרה.

ר"א וסרמן זצ"ל מביא בספרו עיקבתא דמשיחא (אות יא) בשם החפץ חיים זצ"ל עוד נבואה שהתקימה בימינו, וזה לשונו:

קיימת נבואה מיוחדת על אודות ימינו אנו: "והניעותי בכל הגויים את בית ישראל כאשר ינוע בכברה" (עמוס ט). מרגלא בפומיה של החפץ חיים זצ"ל: הגרעינים נופלים על הכברה אחד קרוב ואחד רחוק, אבל אף אחד מהם אינו נשאר על מקומו הראשון. זה יהיה גורלם של היהודים בעקבתא דמשיחא.

בשואה הנוראה התקימה נבואה זו במלואה, בכל רחבי אירופה נעקרו ממקומותיהם כל היהודים עד אחד.

אח"ח 1234567

רעות רבות וצרות

בתקופת השואה, עת הסתיר ה' פניו מעמו, התקימו עוד נבואות תוכחה רבות, נוסף על אלה שנאמרו על התקופה הסמוכה לבוא הגאולה. התקיים מה שנאמר בתורה:

וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים, והסתרת י פני מהם והיה לאכול, ומצאוהו רעות רבות וצרות. ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלוקי בקרבי מצאוני הרעות האלה. ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה.

(דברים לא)

**ולא תהיה לכם תקומה לפני אויביכם, ואבדתם
בגויים, ואכלה אתכם ארץ אויביכם. והנשארים
בכם ימקו בעונם בארצות אויביכם, ואף בעונות
אבותם אתם ימקו.**

(ויקרא כו)

**ובגויים ההם לא תרגיע... והיו חייך תלויים לך
מנגד, ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך,
בבקר תאמר מי יתן ערב, ובערב תאמר מי יתן
בקר, מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר
תראה.**

(דברים לו)

חזות איומה זו שנכתבה לפני אלפי שנים תאמה להפליא למוראותיה של המציאות היום יומית של חיי היהודים בגיטאות ובמחנות ההשמדה באירופה בשנות השואה. ועוד באו עליהם מכות וצרות גדולות שאינן כתובות בתורה ושלא היו דוגמתן בעולם (כתאי הגאזים ועוד) שכילו בהם והשמידום עד אשר נשארו מהם מתי מספר, כמו שנאמר בתורה:

**גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר
התורה הזאת, יעלם ה' עליך עד השמדך.
ונשארתם מתי מספר תחת אשר הייתם
ככוכבי השמים לרב.**

(דברים כח)

איכה ירדוף אחד אלף

רבים תמהים ושואלים כיצד הלכו היהודים קרבנות השואה כצאן לטבח, ולא התקוממו נגד מרצחיהם הנאצים ימ"ש.

על שאלה זו אמר הגה"צ ר' יחזקאל לוינשטיין זצ"ל משגיח רוחני דישיבת פוניבז': בשעבוד מצרים עבדו בני ישראל את המצרים בפרך ולא היה כל נסיון להתקומם נגדם. מכיוון שנגזרה הגזרה "ועבדום וענו אותם

ארבע מאות שנה". ואם נגזרה גזרה אין אפשרות להתקומם ולעמוד נגדה. נאמר בשירת האזינו: "לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם, איכה ירדוף אחד' אלף ושנים יניסו רבבה. אם לא כי צורם מכרם זה' הסגירם" (דברים לב). אותם השואלים למה לא התקוממו קרבנות השואה, לא בין החכמים חלקם, ^{מדרש} כי לו חכמו והשכילו היו מבינים בעצמם בראותם תופעה לא מובנת ולא טבעית שכזו, כי אין זאת, אלא כי צורם מכרם זה' הסגירם. נגזרה הגזירה ולא היתה כל אפשרות להתנגד לה. (ע"כ תוכן דבריו).

ואכן זוהי אחת מקללות התוכחה: "והנשארם בהם והבאתי מרך בלבבם בארצות אויביהם... ולא תהיה לכם תקומה לפני אויביכם" (ויקרא ^{אח"ח 1234567} כו).

למעלה מבינת אנוש

מהשואה הנוראה הזאת שבאה על עמנו באירופה רואים ברור יותר מתמיד כי ההיסטוריה של עם ישראל היא יוצאת מגדר הרגיל, וכי השנאה לישראל והסבל והתלאה שהם סובלים אינם דבר טבעי ומובן, אלא הנהגה מיוחדת מאת אלקי ישראל שהקו המנחה אותה הוא קיום האזהרות ונבואות התוכחה שנאמרו לעם ישראל.

גם בהיסטוריה היהודית בה רבים המאורעות היוצאים מגדר הרגיל אין עוד מאורע שהוא כולו סתום וחתום כמו השואה שהיא תעלומה גדולה ונוראה שאין בכח בינת אנוש להבין את פשרה ולתפוס את מהותה. סיבותיה וגורמיה של השואה חורגים מתחום בינתנו, ואין באפשרותנו למצא הסבר הגיוני וטבעי למאורעות האימים של תקופתנו.

שאלות גדולות ונוראות הנוקבות עד התהום מרחפות בחלל עולמנו ללא מענה. מה פשרה של השנאה השטנית העצומה ליהודים שנתגלתה בשואה? ומהי הסיבה ששנאה זו התפרצה בצורה כל כך איומה דוקא אחרי שבטלו הסיבות הישנות לשנאת ישראל? דוקא אחרי אשר רוב היהודים בגרמניה התבוללו בגוים ובטלו שם כל המחיצות בין יהודי לגוי. דוקא שם, ודוקא אז, נוצרה תורה חדשה שאין צורך בסיבות, אלא יש לשנא את היהודים אך ורק בשל מוצאם היהודי.

כיצד אפשר להבין את זה שאחת ממטרותיה העיקריות של המלחמה העולמית הגדולה הזו היתה מלחמה ביהדות וביהודים? מה פשר הדבר שהעם היהודי הקטן ניצב תמיד, שלא ברצונו, במרכז המאורעות העולמיים? איך קרה הדבר שעם גדול שהגיע לשיא התרבות והמדע הלך בעינים עצומות אחרי מנהיג מטורף וינצל את כל הישגיו המדעים לשם בצוע הפשע האיום והנורא של השמדת עם, ובקור רוח תוך תכנון מדויק

וקפדני יבנה מנגנון אדיר של מכונת השמדה כבירה ומשוכללת כדי להשמיד לאבד ולהרוג בכל מיני מיתות משונות ואכזריות מליוני מליוני יהודים? כיצד האמין עם שלם באמונה עורת בתאוריה האוילית וחסרת הטעם של תורת הגזע האטישמית ובפילוסופיה שמאחוריה, שעליה התבססה מלחמת הרע בטוב, מלחמת כוחות הרשע, השקר, והטומאה נגד האמת, היושר והמצפון האלוקי שהיהודי הוא נושא דגלם בעולם?

אין זה מאורע טבעי

אין תשובה לשאלות אלו ואין כל הסבר במונחים טבעיים ואנושיים רגילים לכל מה שקרה בשואה. קטנים אנו מלתפוס מה שקרה כאן, וכל שכן שאין אנו יכולים להבין את עומק הדין שנגלה לעינינו ולדעת על מה ולמה באה שואה נוראה זו על עמנו. רק זאת נדע בודאות גם מבלי להבין את המתרחש, כי הנביאים וחז"ל הודיעונו מראש והזהירו שיבואו על עם ישראל צרות נוראות וגדולות בתקופה שלפני בוא המשיח. והנה באה על עמנו בסוף האלף השישי, בתקופה המיועדת להיות תקופת עיקבתא דמשיחא, שואה גדולה ונוראה שכל אדם רואה ומבין שאיננה מאורע טבעי, אלא אחד מהמאורעות הנוראים והנעלים מבינתנו שנועדו להכשיר את הדרך למלך המשיח.

[אולי אפשר למצוא רמז מאת ההשגחה העליונה בזה שממקור החטא והכפירה בדורות האחרונים משם נפתחה הרעה על בית ישראל. מגרמניה ערש ההשכלה והרפורמה שפרצו פרצות גדולות בחומת היהדות והרחיקו חלקים גדולים של עם ישראל מהתורה והאמונה והביאו לכך שעוונות הדור האחרון רבו יותר מאשר היה לפנים, דוקא מגרמניה זו באה השואה על עם ישראל (ראה שו"ת אחיעזר להגרח"ע זצ"ל בהקדמה לח"ב). וכן כתב מרן הגרי"י קניבסקי שליט"א בספרו חיי עולם:

רואים אנו בזה אצבע אלוקים. כי התחלת הפריקת עול ר"ל, באופן מאורגן, הוחל באשכנז ומשם הופץ לשאר הארצות,

וגם הגזרה להרוג ולאבד את כל היהודים ר"ל באה מאותה מדינה רשעה.

שנים רבות לפני עלות הנאצים לשלטון כבר רמז על כך כחכם עדיף מנביא הגאון רבי מאיר שמחה זצ"ל בספרו "משך חכמה" על הפסוק "לא מאסתים ולא געלתים לכלותם" (ויקרא כו):

הישראלים בכלל ישכח צור מחצבתו ויחשב לאזרח רענן, יעזוב לימודי דתו, ללמוד לשונות לא לו, יליף ממקלקלתא ולא יליף מתקנתא, (ילמד מהקלקול ולא מהתקון) יחשוב כי ברלין ירושלים, וכמקולקלים שבהם עשיתם, כמתוקנים שבהם לא עשיתם. ואל תשמח ישראל אל גיל כעמים אז יבוא רוח סועה וסער יעקור אותו מגזעו יניחהו לגוי מרחוק אשר לא למד לשונו, ידע כי גר הוא.

בספר הזכרונות של הרב מזא"ה ממוסקבה מובאים דברי המגיד מקלם זצ"ל שאמר בעת מלחמת פרוסיה נפוליון (בשנת תרל"א-1871) וכה היו דבריו:

הגרמני לא ירדוף את היהודים סתם בעלמא ולא יהא פשוט מיצר לישראל בשעה שירים ראש, אלא יעשה משנאת ישראל מין שולחן ערוך ר"ל. כי על חטא השולחן ערוך של גייגר (הרפורמי) יקום לנו שולחן ערוך חדש נוסח גרמניה נגד ישראל ושם ר"ל יהיה כתוב "טוב שביהודים הרוג, טוב שביהודים הרוג", ישמרנו ה' ויצילנו.

דברי התוכחה של המגיד מקלם התקיימו במלואם כדברי נבואה ממש, בעוון השולחן ערוך הרפורמי אכן קם שולחן ערוך נאצי שבו נאמר "טוב שביהודים הרוג". (כמובן שכל הדברים הללו נותנים רק הסבר חלקי לסבותיה הרוחניים של השואה).

ישנם רבים שבמוחם מנקרת השאלה: אמנם רבו עוונות הדור, ורבו הרשעים שהכריזו ח"ו מרד בה' והסיתו את בניו למרוד בו ובתורתו, אבל

בשואה הרי היו גם צדיקים גדולים ועמם עוד אלפים ורבבות יהודים כשרים ותמימים שגם הם שתו מכוס התרעלה, על מה ולמה באה עליהם הרעה הזאת?

דע לך כי כל הנסיונות למצוא הסבר (חלקי) על מה באה הרעה הם רק ביחס לעוון הדור בכללותו לדעת על מה נגזרה הגזירה על עם ישראל בתור כלל. אבל אין זה נוגע לדינו של כל יחיד ויחיד. כפי שכבר בארנו (בפתיחה לשער ראשון, עיין שם) יש להבדיל בין דינו של הכלל לדינו של היחיד, אבל אחרי שנגזרה כבר הגזירה על הכלל, היא כוללת בתוכה גם צדיקים וחסידים. (והכל בדין וחשבון מדוקדק לטובת הצדיק ולטובת הכלל ועל כך נאמרו ונכתבו הסברים רבים ואכמ"ל). וכן בשואה, בגלל השולחן ערוך הריפורמי נוצר שולחן ערוך נאצי, כפי שהזהיר מראש המגיד מקלם, ובגלל חטאים וחשבונות שונים של הכלל נגזרה הגזירה על עם ישראל (בודאי נלקחו בחשבון חטאים וחשבונות רבים מדור זה ומדורות קודמים), אבל אחרי שניתנה רשות למשחית נכללו בגזירה גם הרבה צדיקים ואלפים ורבבות יהודים יראים ושלמים שבודאי לא בגלל מעשיהם באה הגזירה הנוראה הזו על עם ישראל. בעוון הדור נתפסו גם הצדיקים, והם ביסוריהם ובמיתתם, בעלותם כקרבת תמים על מזבח קידוש ה' כשהם מצדיקים עליהם את הדין, כיפרו על עם ישראל כולו.

וכה אמר הגאון הצדיק רבי דניאל מובשוביץ זצוק"ל הי"ד ראש בית התלמוד בקלם לתלמידיו הקדושים והטהורים כשעמדו למסור נפשם בשמחה לקדש שם שמים:

בפיוט על עשרה הרוגי מלכות הנאמר בתפילת מוסף של יום הכפורים נאמר: "שרפי מעלה צעקו במרה זו תורה וזו שכרה וגו'. ענתה בת קול משמים: אם אשמע קול אחר אהפוך את העולם למים, לתוהו ובוהו אשית הדומיים. גזרה היא מלפני קבלוה משעשעי דת יומים". הרי השאלה היא גדולה ועצומה: "זו תורה וזו שכרה?" ומה פרושה של התשובה "אם אשמע קול אחר אהפוך את העולם למים"? אלא שהעולם הגיע למצב כזה שלא היתה לו יותר זכות קיום והוא היה ראוי לכליון

מוחלט. אלא שהקב"ה הבטיח שאינו מביא יותר מבול לעולם, לכן נבחרו עשרה הרוגי מלכות כדי שהם במותם על קידוש ה' יכפרו על העולם כולו, ואם שרפי מעלה יעכבו את הגזרה לא יהיה מה שיכפר על העולם ולא תהיה ברירה אלא להפכו למים. (מפי הגה"צ ר' אליהו לאפיין זצ"ל)

תלמידי בית התלמוד של קלם ורבותיהם אחרי שמעם את דברי החיזוק של רבם הצדיק הלכו לקדש שם שמים בשמחה כשהם שרים ומזמרים "אשרינו מה טוב חלקנו" (אשרינו שאנו יהודים, מה טוב חלקנו שנבחרנו ליהרג על היותנו יהודים; מכתב מאליהו חלק ג' - מכתב על חורבן קלם). והם משבחים לבורא העולם ומזמרים בקול "עלינו לשבח לארון הכל וגו'". (מפי הגה"צ רבי ישראל סתם זצ"ל).

הגאון הצדיק והקדוש רבי אלחנן וסרמן זצוק"ל אמר לחבריו קדושי עליון כשהופסקו מלמודם והובלו לטבח לקדש שם שמים:

במרומים מחשיבים אותנו, כנראה, לצדיקים. כי נבחרנו לכפר בגופותינו על כלל ישראל, אי לזאת אנו צריכים לשוב לה' בתשובה שלמה ומיד במקום. הזמן קצר, עלינו לדעת כי קורבנותינו יעלו יותר לרצון על ידי התשובה, ועל ידי כך נציל את חייהם של אחינו ואחיותינו באמריקה. שלא תעלה על הדעת איזה שהיא מחשבת פסול ח"ו שהיא כפיגול והפוסלת את הקורבן. אנו מקיימים כעת את המצוה הכי גדולה. "באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה" - האש השורפת את גופותינו היא האש שתחזור ותקיים מחדש את בית ישראל. (הובא בהקדמה לספרו קובץ שעורים ח"א מפי עד ראייה הרב אשרי)

על אף מוראותיה של השואה אין אנו יודעים ואין אנו יכולים לדעת איזה שלב מהצרות שלפני בוא הגאולה כבר עברנו, והדברים חתומים בפנינו. הנה אחרי הצרות הנוראות באו שוב ימים רגילים, ועולם כמנהגו

נוהג. לא זו בלבד שהגאולה עדיין לא באה, אלא קרה להיפך; הירידה הרוחנית גוברת והולכת ושלטון הרשע והכפירה מתחזק בעולם. אבל כבר כתב הרמב"ם (הלכות מלכים פי"ב ה"ב):

כל אלו הדברים וכיוצא בהן (סדר השתלשלות המאורעות לפני בוא המשיח) לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו, שדברים סתומים הם אצל הנביאים, גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו.

לנו בודאי ובודאי הדברים סתומים וחתומים. אך זאת אפילו אנו רואים בברור שהתקיימו או לפחות החלו להתקיים הנבואות על הצרות הגדולות שלפני בוא המשיח. אנו מקוים שאלה יהיו סוף וקץ לכל צרותינו, ובמהרה נזכה לגאולה השלמה.

ושבת עד ה' אלוקיך

כתב רבי אלחנן וסרמן זצ"ל:

נאמר בשירת האזינו, בפסוקים המדברים על הזמן שלפני בוא הגאולה: "ואמר אני אלהימו צור חסיו בו". השי"ת ישאל: איה האלילים אשר קוייתם כי יהיו לכם למגן, "אשר חלב זבחימו יאכלו" - להם הקרבתם את טובי קרבנותיכם, "יקומו ויעזרוכם"!

כל הפסוקים האלה קובעים כי לפני בוא הגאולה יטעו היהודים אחרי עבודות זרות שונות, מדי עידן ישימו באחרת כסלם. מה טיבן של עבודות זרות שעבדו להן? ראשית עלינו להבין את פשר המושג "עבודה זרה" כל ענין וענין הנראה לו לאדם כגורם בלתי תלוי בדעת השי"ת, ויכול להיטיב או להרע, הרי הוא בכלל "עבודה זרה" (כך מייטיבה כך מריעה - מסכת סנהדרין).

נעבור בסקירה על כל העבודות זרות שעבדו להן ישראל במאה השנים האחרונות: השכלת ברלין, או יותר נכון הסכלת ברלין, ממנה קיוו לישועה רבתי. מכיון שהתחילה רוח הליברליזמוס נושבת, מיד הזדרזו היהודים לעמוד בשורות הראשונות של מגיניה. לאחר שהליברליזמוס ירד מהפרק פנו לדמוקרטיזמוס, לסוציאליזמוס, לקומוניזמוס וליתר ה"איזמים" שירדו לדורנו בשפע כה רב. לפני עבודות זרות אלו הקריבו קרבנות של דמים תרתי משמע. כולן הכזיבום. אף עבודה זרה אחת לא הגשימה את התקוות שתלו בה.

("עיקבתא דמשיחא" לרבי אלחנן וסרמן זצ"ל)

הנביא עמוס התנבא על התקופה שלפני בוא הגאולה, וכה אמר:

הנה ימים באים נאום ה' אלוקים והשלחתי רעב בארץ, לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה'.

(עמוס ח, א)

וכתב הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ז ה"ה): "כבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן, ומיד נגאלין," שנאמר:

והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך, והשבות אל לבבך... ושבת עד ה' אלוקיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום. ושב ה' אלוקיך את שבותך ורחמך.

(דברים ל)

ואולי זה הוא סדרם של דברים: תחלה יבוא נפוץ האלילים כשתגלה פשיטת הרגל שלהם, אחרי כן יבוא הצמא לדבר ה', ולבסוף תבוא התשובה השלמה.

כיום אחרי שעברו כארבעים וחמש שנה מאז כתב ר' אלחנן זצ"ל את דבריו, רואים אנו שהם התקימו בצורה עוד יותר מלאה מאשר בזמנו. כל מאמיני האידאות והאיזמים למיניהם עומדים מאוכזבים בפני שוקת שבורה. הדור הצעיר במיוחד מתהלך מאוכזב ומחפש לו אידיאה ותוכן חיים שימלא את החסר לנפשו הרעבה. וכתוצאה מכך או שהוא בורח מעצמו ושוקע בעולם של פריקת עול ודמיון בהשפעת סמים וכדומה, או שהוא מחפש ומוצא את הדרך לשוב אל האמת והאמונה. רואים בדור זה נצנים של הצמאון לדבר ה' שעליו נבאו הנביאים, והחלה תנועה של חוזרים בתשובה שזנחו את העבודות זרות השונות של ימינו וחזרו לדרך התורה. אולי עומדים אנו כבר בתחילת התקופה של "לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה'", תחילתה של התקופה הגדולה של שיבה בתשובה שתביאנו אל הגאולה השלמה.

סקרנו את הנבואות השונות שנאמרו על תקופת עיקבתא דמשיחא, וראינו שבימינו, במאות השנים האחרונות לפני סוף האלף השישי שהן הזמן האחרון שלפני בא הגאולה, התקימו כולן יחדיו. הן הנבואות על הירידה הרוחנית הגדולה בתקופת עיקבתא דמשיחא והן על הצרות הגדולות שלפני בוא הגאולה, יחד עם נצני הצמאון לדבר ה' ותנועת החוזרים בתשובה שהחלה בימינו. (ישנן עוד נבואות שנאמרו על תקופת עיקבתא דמשיחא וייתכן שמאורעות מסוימים שארעו בימינו הם תחילת קיומן של נבואות אלו. ראה בספר נתיבות האמונה מאת הרב מרקוביץ ח"א רי"ט. אנו לפי הוראת גדולים נמנענו מלהביאם היות ויש המפרשים את קיומן שלא כראוי.)

התקימותן בימינו של הנבואות על תקופת עיקבתא דמשיחא מחזקת את התקוה והאמונה שבמהרה תקוים במלואה ההבטחה הגדולה:

ושבת עד ה' אלוקיך ושמעת בקולו. יחד עם חלקה השני של ההבטחה:
 ושב ה' אלוקיך את שבותך ורחמך, ושב וקבצך מכל העמים... והביאך ה'
 אלוקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך, וירשתה, והיטיבך והרבך
 מאבותיך... כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך.
 (דברים ל)

עדות נאמנה

1234567

סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת
מצוותיו שמור כי זה כל האדם.

(סוף קהלת)

1234567

עברנו על הנבואות שנאמרו לעם ישראל על העתיד לקרות עמו
במשך הדורות, וסקרנו למעלה מחמישים נבואות שהתקימו עד היום הזה,
ואלו הן:

- א. הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב (ראה פתיחה).
- ב. והשימותי את מקדשיכם (חורבן בית המקדש).
- ג. ואתכם אזרה בגוים (גלות ראשונה).
- ד. ונסחתם מעל האדמה (גלות שניה).
- ה. והשימותי אני את הארץ (חורבן ארץ ישראל).
- ו. ואמר... הנכרי אשר יבוא מארץ נכריה.
- ז. חרב ודבר ורעב וגלות לבסוף (בחורבן בית ראשון).
- ח. בניך ובנותיך נתונים לעם אחר ועבדת את אויביך ברעב ובצמא (לפני הגלות).
- ט. ולא אריח בריח ניחוחכם (בטול הקרבנות - בבית ראשון).
- י. ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ (בגלות שניה).
- יא. כאשר ידאה הנשר (רמז לגיונות רומי).
- יב. אז תרצה הארץ את שבתותיה (זמן גלות ראשונה כנגד בטול השמיטין).
- יג. והתוודו את עוונם ועוון אבותם (בימי עזרא).
- יד. יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תשים עליך אל גוי אשר לא ידעת.
- טו. והצר לך בכל שעריך עד רדת חומותיך (כבוש הארץ, המצור ונפילת החומות).

- טז. ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם.
- יז. הולכת השבויים למצרים ומכירתם שם לעבדים.
- יח. הגר אשר בקרבך יעלה מעלה מעלה (הורדוס).
- יט. אשה תארס ואיש אחר...
- כ. נבואה על חורבן בבל.
- כא. ירידת מצרים מגדולתה.
- כב. והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ.
- כג. ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך. ופחדת לילה ויומם. והיו חייו תלויים לך מנגד (מצב היהודים בגלות).
- כד. חייו תלויים לך מנגד, זה הלוקח תבואה מן השוק (חוסר בטחון כלכלי).
- כה. והנשארים בכם והבאתי מורך בלבבם, ולא תהיה לכם תקומה בפני אויביכם (נכנעים בפני האויבים).
- כו. כל יום קללתו מרובה מחבירו.
- כז. גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה.
- כח. ועבדתם שם אלהים אחרים.
- כט. והריקותי אחריכם חרב. ואבדתם בגוים ואכלה אתכם ארץ אויביכם (שמדות ורציחות בגלות).
- ל. ונשאתם מתי מספר בגוים אשר ינהג ה' אתכם שמה.
- לא. והייתה לשמה - ישתוממו עליך.
- לב. והייתה למשל ולשנינה - ידברו בך.
- לג. והיו בך לאות ולמופת.
- לד. אני ה' לא שניתני ואתם בני ישראל לא כליתם (עם ישראל ישאר קיים לעולם).
- לה. זרע ישראל לא ישבתו מהיום גוי (לא יתבללו בעמים וישארו אומה לעצמם).
- לו. לא תשכח (התורה) מפיו זרעו.
- לז. גם בימים ההמה (בימי פורענות) לא אעשה אתכם כלה.
- לח. לא מאסתים ולא געלתים לכלותם (גם) בהיותם בארץ אויביהם.
- לט. השבת ברית עולם בין הקב"ה וישראל.
- מ. ביני ובין בני ישראל - אין לגוים חלק בשבת.

- מא. ברית עולם לך אתן את ארץ כנען - ושממו עליה אויביכם. (ארץ ישראל שייכת לעם ישראל גם בזמן הגלות).
- מב. שבועה נשבע הקב"ה שהכותל המערבי לא יחרב לעולם.
- מג. בעקבות משיחא חוצפה יסגא. נערים פני זקנים ילבינו. פני הדור כפני הכלב.
- מד. המלכות תהפך למינות.
- מה. חכמת סופרים תסרח. ויראי חטא ימאסו. ותהי האמת נעדרת. קטגוריא באה בתלמידי חכמים.
- מו. בית ועד יהפך לזנות.
- מז. היוקר יאמיר.
- מח. בדם בריתי (יחזיקו במצות מילה גם בתקופת עיקבתא דמשיחא).
- מט. צרות רבות כנהר. גזירות קשות מתחדשות ובאות והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה.
- נ. ליוצא ולבא אין שלום מן הצר - אלו תלמידי חכמים.
- נא. אשלח את כל האדם איש ברעהו.
- נב. אזרה את בית ישראל כנוע הכברה.
- נג. נפוץ האידאות הזרות וצמא לדבר ה'.
- נד. ושבת עד ה' אלקיך.

כל הנבואות הללו יחדיו המקיפות את כל ההיסטוריה הישראלית התקימו במלואן. הן כוללות נבואות על מאורעות מופלאים ביותר שאין כדוגמתם בהיסטוריה של שאר העמים. נתאר לעצמנו שהיה קם אדם ואומר על עם מהעמים שתהיה לו היסטוריה דומה ולו גם במקצת להיסטוריה של עם ישראל, הרי היינו רואים בדבריו דמיון תעתועים כוזב שבשום אופן לא יכול להתקיים במציאות. והנה משה רבנו יחד עם שאר הנביאים אמרו לנו מראש את כל ההיסטוריה המופלאה של עם ישראל. הרי זה מאמת בלבנו את עיקרי האמונה:

אני מאמין באמונה שלימה שכל דברי נביאים אמת.

אני מאמין באמונה שלימה שנבואת משה רבנו ע"ה היתה אמיתית.

כאשר מתבוננים בהשגחה המופלאה המלווה את כל ההיסטוריה של עם ישראל ורואים כיצד בורא העולם סיבב מערכות תבל כדי לקיים את כל מה שאמר לעמו ישראל, זה מאמת בלבנו את עיקר האמונה הראשון:

אני מאמין באמונה שלימה שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים.

היות ונבואות אלו נאמרו בתורת שכר ועונש על מעשיהם של ישראל, זה מאמת בלבנו את עיקר האמונה:

אני מאמין באמונה שלימה שהבורא יתברך שמו גומל טוב לשומרי מצוותיו ומעניש לעוברי מצוותיו.

קיום ההבטחה שלא תשכח התורה מישראל, וההשגחה הנפלאה שהתגלתה בשמירה ששמר הקב"ה על תורתו, הרי היא כחתימת ידו של נותן התורה על התורה שבכתב ושבעל פה, ומכרזת ומאמתת את העיקר השמיני מעיקרי האמונה:

אני מאמין באמונה שלמה שכל התורה המצויה עתה בידינו, היא הנתונה למשה רבנו ע"ה.

את קדושת השבת רואים אנו מהשמירה ששומר עליה הקב"ה ומקימה כאות ברית לעולם בינו ובין עם ישראל.

עם ישראל הוא העם הנבחר.

ארץ ישראל היא הארץ הקדושה בה בחר ה'.

הכותל המערבי הוא מקום השראת השכינה.

כל זה מוכח מהתקימות הנבואות על קיום עם ישראל, על ארץ ישראל ועל הכותל המערבי.

**עצת ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו לדוד ודוד.
 כי הוא אמר ויהי, הוא צוה ויעמוד.
 כי בחר ה' בציון, אוה למושב לו.
 כי יעקב בחר לו ייה, ישראל לסגולתו.
 כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזב.**
 (מתפילת שחרית)

1234567

מובא בגמרא: צירף התכנה

פעם אחת היו עולים (רבן גמליאל, ר' אלעזר בן עזריה, ר' יהושע ור' עקיבא) לירושלים... כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים. התחילו הם בוכים ור' עקיבא מצחק.

אמרו לו: מפני מה אתה מצחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: מקום שכתוב בו "וזהר הקרב יומת" ועכשו שועלים מהלכים בו ולא נבכה?

אמר להן: על כך אני מצחק, דכתיב (ישעיה ח): "ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן ברכיהו". וכי מה ענין אוריה אצל זכריה? אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני! אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה. באוריה כתיב "לכן בגללכם ציון שדה תחרש" (מיכה ג), בזכריה כתיב "עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים" (זכריה ח). עד שלא התקימה נבואתו של אוריה הייתי מתירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשו שהתקימה נבואתו של אוריה, בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת! בלשון זה אמרו לו: "עקיבא ניחמתנו, עקיבא ניחמתנו!"

(מכות כד)

ר' עקיבא בזמנו ראה רק את קיום הנבואות על חורבן הבית וכבר בהן הוא ראה עדות על קיום הנבואות על הגאולה. מאז ועד ימינו

התקימו עוד נבואות רבות והן מהוות יחדיו עדות חזקה ונאמנה שבמהרה יתקימו כל הנבואות על ביאת המשיח והגאולה השלימה.

אני מאמין באמונה שלימה בביאת המשיח ואף על פי שיתמהמה עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא.

כתב הרמב"ן בפרושו לתורה (סוף שירת האזינו):

והנה השירה הזאת היא בנו לעד אמת ונאמן, תגיד כל המוצאות אותנו בביאור.

ואלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים בכוכבים שהגיד מראשית אחרית כן, היה ראוי להאמין בה, מפני שהתקימו כל דבריה עד הנה, לא נפל דבר אחד. ואף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לב לדברי האלוקים מפי נביאו הנאמן בכל ביתו אשר לא היה לפניו, ואחריו לא יהיה כמוהו.

תושלב"ע